

Henri Lefebvre

Marxismen

Franska originalets titel *Le Marxisme* (1948)

Översättning Gunnela och Anders Ekman.

Första svenska upplagan augusti 1969.

Innehåll

Förord.....	1
Inledning	1
1. Den marxistiska filosofin.....	9
2. Den marxistiska moralen	22
3. Den marxistiska sociologin eller historiematerialismen.....	27
4. Den marxistiska ekonomin.....	34
5. Den marxistiska politiken.....	41
Avslutning.....	47

Förord

Denna bok söker att på ett begränsat antal sidor pressa samman det väsentliga i en mycket omfattande och sammansatt lärobyggnad.

Ett stort antal betydelsefulla punkter har här måst lämnas utanför eller i skymundan.

Läsaren ombeds att här inte söka någonting annat än en inledning till studiet av marxismen, befriad från alla tyngande detaljer och likaså från all anförings- och notapparat.

För en komplettering av läsningen av denna bok står det alltså var och en fritt att i första hand rimligen vända sig till grundtexterna själva.

Denna utläggning om marxismen är verket av en marxist. Detta innebär att marxismen kommer att läggas fram i vidden av all sin argumentationskraft. Måste det understrykas att alla försök att besvara motståndarsidans argument kommer att göras under bemödanden om att förlägga diskussionen på högsta nivå, i höjd med det objektiva, rationella och lidelsefria utforskandet av sanningen?

Författaren till denna undersökning har i andra arbeten försökt lägga fram utformningen av Karl Marx' tänkande, teorin om friheten hos Marx och tillämpningarna av hans metod på olika problem. Författaren tillåter sig här att hänvisa läsaren till dessa utförligare arbeten, om det finns något intresse för den saken.

Inledning

Kort före det sista kriget ägnade den katolska tidskriften *Archives de philosophie*¹ ett tjockt band åt marxismen (nr. XVIII av denna publikation). Redan ifrån början av sin framställning under rättade tidskriftens redaktörer sina läsare om att marxismen inte borde betraktas som rätt och slätt en politisk verksamhetsform eller som en bland flera sociala rörelser. ”Ett dylikt enkelspårigt synsätt skulle förvräda perspektiven. Marxismen är inte bara en metod och ett program för hur staten bör styras, inte heller en teknisk lösning av ekonomiska problem, än mindre en ombytlig opportunistisk eller ett tema för värtaliga deklamationer. Den utger sig för att vara en vittomfamnande åskådning om människan och historien, om individen och samhället, om naturen och om Gud; den utger sig för att vara en allmängiltig och på samma gång praktisk och teoretisk syntes, kort och gott för att vara ett allomfattande system.”

Alltifrån denna inledande förklaring skiner den fientliga inställningen igenom i vissa ord (”den utger sig för ...”) men framför allt i den avsiktliga sammanblandningen mellan begreppen fullständig lärobyggnad och ”allomfattande system” (*système totalitaire*).

Här är detta av mindre betydelse; vad vi måste hålla fast vid är att marxismen idag finner sig erkänd av sina hätskaste motståndare som en världsåskådning (*conception du monde*). De polemiska fejder som på lägre nivå förs mot den, inriktar hela sin tyngd på denna deklARATION från betydande teologer och katolska skriftställare.

Vad är då en världsåskådning? Det är en sammanhängande syn på naturen och människan, en fullständig lärobyggnad (*doctrine*).² I en mening representerar en världsuffattning vad man av

¹ Arkiv för filosofi. Ö.a.

² Jfr. Claude Bernard: ”När hypotesen underställs den experimentella granskningen av sanningsvärdet blir den till en teori; men om den å andra sidan underkastas enbart logiken blir den till ett system” (*Inledning till studiet av den experimentella medicinen*).

tradition brukar kalla för en *filosofi*. Uttrycket ifråga äger emellertid en vidare mening än vad ordet filosofi anger. För det första underförstår varje världsuppfattning ett *handlande*, det vill säga någonting mer än en ”filosofisk attityd”. Även om detta handlande inte är någonting uttalat eller uttryckligen förbundet med lärobyggnaden, även om bandet dem emellan förblir outtalat och om den underförstådda handlingen inte lämnar plats för något *program*, så finns det där icke desto mindre. I den kristna världsåskådningen utgörs handlingen av ingenting annat än Kyrkans politik som är upphängd på de kyrkliga auktoriteternas beslut; trots avsaknaden av en rationell förbindelse med en förnuftslära är denna handling icke desto mindre verklig. I den marxistiska världsåskådningen låter sig handlingen definieras på rationell väg, står den i förbindelse med lärobyggnaden i dess helhet och lämnar den *öppet* rum för ett politiskt program. Dessa två exempel kan räcka för att visa hur den praktiska, sociala, *politiska* aktivitet som försmåtts eller förvisats till ett andra rangens plan av de traditionella filosofiska skolbildningarna, ingår som ett omistligt led i uppfattningarna av världen. För det andra så är en världsuppfattning inte nödvändigtvis ett verk av den eller den ”tänkaren”. Den är snarare att betrakta som verket av eller uttrycket för en tidsålder. För att kunna nå fram till en uttalad världsåskådning är det nödvändigt att man studerar arbetena från dem som formulerat den men låter bli nyanserna, detaljerna; det är nödvändigt att man kommer fram till *helheten*. Om man ägnar sig åt filosofi i egentlig mening eller åt filosofins historia i ordets traditionella mening befinner man sig däremot på jakt efter de allra minsta nyanser som utmärker ”tänkarna” och ger uttryck åt deras personliga originalitet.

Vilka är då de stora världsuppfattningarna som erbjuder sig i dagens läge? Det finns tre av dem, och bara tre.

1) Den *kristna åskådningen* som med största klarhet och skärpa formulerats av de stora katolska teologerna.

Om man inskränker sig till det väsentliga, låter den sig definieras av att den bekräftar att det finns en statisk hierarki av väsen (*êtres*), handlingar, ”värden”, ”former” och personer. Högst uppe i hierarkin återfinner man det Högsta Väsendet, den Rena Anden, Herren Gud.

Denna lära, som verkligen söker ge en samlande helhetsbild av universum, blev formulerad med den största omfattning och den största skärpa under medeltiden. Senare århundraden har kunnat tillfoga ytterst lite till den helige Thomas' verk.³ Av historiska skäl som kan hänföras till en särskild typ av studium var denna teori om hierarkin speciellt lämpad för medeltiden (inte så att den statiska personhierarkin alltsedan dess skulle ha försvunnit utan därför att den då var mer synlig, mer officiell än i fortsättningen).

Det är således den *medeltida uppfattningen* av världen som ännu i våra dagar erbjuder sig som gällande.

2) Härefter kommer den *individualistiska uppfattningen* av världen. Den dyker upp alltifrån slutet av medeltiden, på 1500-talet, med Montaigne;⁴ under närmare fyra sekler har ett betydande antal ”tänkare” ända fram till våra dagar formulerat eller ånyo bekräftat denna åskådning med stor nyansrikedom. De har inte lagt någonting till dess grundläggande drag; *individen* (och inte längre hierarkin) uppfattas här som det väsentliga i verkligheten; man tänker sig att det är individen som i djupet av sitt inre jag skulle vara i besittning av *förnuftet*; vidare att det mellan dessa två sätt att betrakta människan på — det individuella och det universella, det vill säga förnuftet — skulle

³ Den helige Thomas, i Sverige mera känd som Thomas av Aquino (1225-1274), vars huvudarbete *Summa Theologiae* (Teologins summa) år 1789 antogs som rättesnöre för den katolska kyrkans lära, kanoniserades år 1323. Ö.a.

⁴ Michel de Montaigne (1533-1592), mest känd för sina Essäer där han framlägger en personligt utformad, skeptisk livsfilosofi. Ö.a.

föreligga en enhet, en spontant uppkommen *harmon*i; samma förhållande skulle gälla mellan det enskilda och det allmänna intresset, mellan rättigheter och plikter, mellan naturen och människan.

Den pessimistiska teorin om hierarkin (som i grund och botten är oföränderlig, och som finner sig rättfärdigad av ett rent andligt ”hinsides” liv efter detta), försökte individualismen ersätta med en optimistisk teori om den naturliga harmonien mellan människorna och de mänskliga funktionerna. Historiskt sett motsvaras denna världsuppfattning av *liberalismen*, av tillväxten av det tredje ståndet, av borgerligheten från den gamla goda tiden. I det väsentliga är den alltså lika med den borgerliga uppfattningen av världen (trots att borgerligheten som idag är stadd på tillbakagång överger den och åter är på väg mot en pessimistisk och auktoritär, alltså hierarkisk världsuppfattning).

3) Slutligen har vi den *marxistiska världsåskådningen*. Marxismen vägrar att ställa upp någon hierarki som finns utanför individerna (på ett metafysiskt plan); men å andra sidan låter den sig inte i likhet med individualismen låsas fast vid det individuella medvetandet eller vid undersökningen av detta isolerade medvetande. Den medvetandegör realiteter som undandrar sig det individualistiska medvetandets granskning: dessa realiteter är naturliga (naturen, den yttre Världen) —_praktiska (arbetet, handlingslivet) — sociala och historiska de (de ekonomiska strukturerna i samhället, samhällsklasserna, osv.).

Dessutom förkastar marxismen helt överlagt den från början fixerade, orörliga och oföränderliga underordningen av den ena mänskliga och samhällseliga komponenten efter den andra; och lika litet erkänner den hypotesen om en spontan harmoni. Den konstaterar i själva verket att det föreligger vissa *motsättningar* hos människan och i det mänskliga samhället. Det enskilda (privata) intresset kan på det sättet motsätta sig, och motsätter sig också ofta, det allmännas intresse; känslolivet hos de enskilda personerna och ännu mer hos vissa grupper eller klasser (följaktligen deras intressen) står inte i någon spontan överensstämmelse med Förnuftet, med kunskapen eller med vetenskapen. Ännu mera allmänt gäller, att den harmoni mellan naturen och människan, som de stora individualisterna, exempelvis Rousseau, trodde sig ha upptäckt, inte äger någon existens. Människan kämpar mot naturen; hon kan inte bara passivt låta sig nöja med att stå på jämbördig fot med naturen, anställa betraktelser över den, eller på ett romantiskt sätt smälta samman med den; hon måste i rak motsats till detta besegra den, behärska den genom arbete, teknik och vetenskaplig kunskap, och det är på det sättet som hon kan förverkliga sig själv.

Den som nämner ordet motsättning nämner också problem att lösa, svårigheter, hinder — alltså kamp och handling — men också möjlighet att segra, att ta ett steg framåt, att göra framsteg. Följaktligen undviker marxismen såväl den definitiva pessimismen som den lättvindiga optimismen.

Marxismen har upptäckt den naturliga, historiska, logiska verkligheten bakom motsättningarna. Därigenom för den med sig ett medvetet förhållningssätt inför den aktuella världen i vilken motsättningarna är så uppenbara (på så sätt att denna moderna värld ohjälpligt kastas tillbaka in i det absurda såvida man inte placerar teorin om motsättningarna och deras lösningar i centrum för våra omtankar).

Historiskt sett har marxismen uppkommit i förhållande till en form av mänsklig verksamhet som gjort människans kamp mot naturen helt uppenbar, den moderna storindustrin med alla de problem som denna ställer.

Den har likaledes formulerats i förhållande till en ny social verklighet, som i sig sammanfattar *motsättningarna* inom detta moderna samhälle: proletariatet, den arbetande klassen. Alltifrån

ungdomsverken har Marx konstaterat att de tekniska framstegen, makten över naturen, människans frigörelse gentemot naturen och den allmänna välfärdsstegringen i det ”moderna” det ville säga kapitalistiska samhället medför följande motsägelsefulla konsekvens: förslavandet, utarmandet av en allt större del av detta samhälle, nämligen proletariatet. Under hela sin levnad fullföljde han analysen och rannsakingen av denna situation; han visade att denna motsättning inbegrep och inneslöt en dödsdom över ett bestämt samhälle, det kapitalistiska samhället.

På så vis har marxismen uppkommit med det ”moderna” samhället, med storindustrin och industriproletariatet. Den framträder som den världsåskådning som uttrycker denna moderna värld, dess motsättningar och dess problem, och som kommer med rationella lösningar till dessa problem.

Tre världsuppfattningar och bara tre var det vi sa ett stycke högre upp. Detta innebär att vissa teorier som idag erbjuder sig som världsåskådningar inte har någon som helst rätt till denna beteckning. *Existentialismen* exempelvis, som idag är på modet,⁵ sätter medvetandet och individens frihet, tagna som någonting absolut, i centrum för sina sysselsättningar. Utifrån denna synvinkel är existentialismen ingenting annat än en senkommen och degenererad ”ersatz”⁶ för den klassiska individualismen. Det är allom bekant att den förskjuter all lättvindig optimism; det är också bekant att den vid tillfälle ger sig själv en anstrykning av marxism för att ”modernisera upp” sig själv och smuggla in temata som redan blivit föråldrade. Detta förändrar inte på någon punkt det väsentliga, nämligen ansträngningarna att härleda en föregivet absolut sanning ur en beskrivning av ”existensen” och av medvetandet hos de enskilda individerna.

Tre världsuppfattningar, och bara tre. Detta betyder att *fascismen* och *hitlerismen* i trots av sina löjliga pretentioner inte kunnat lägga fram någon ”världsåskådning”. De syftade till att ge en illusion av andlig förnyelse. Den italienska fascismens ideologer gjorde försöket att författa en ”fascistisk encyklopedi” på kommando. Hitlerismens ideologer, såsom exempelvis

Rosenberg har gjort försöket att ge en ”tolkning” av historien på kommando. Om man undersöker dessa mystifikationer litet närmare så finner man bara en anhopning av ideologiska kva levor. Från den allra äldsta judaismen lånade de hitleristiska ideologerna sålunda idén om det utvalda folket och om den ras som de ”fulländat” under täckmantel av tvivelaktiga biologiska utfunderingar. Från marxisterna lånade de begreppet ”proletariat” men bara genom att förvränga det på ett bedrägligt vis och genom att presentera föregivet ”proletära nationer” (Tyskland, Italien, Japan), som var förutskickade att besegra de kapitalistiska demokratierna. Och så vidare. Ett gytter av lånade och plagierade idéer, en ansamling av demagogiska temata utan något rationellt samband (och som till raka motsatsen sköt ifrån sig allt förnuft), detta var vad den föregivna fascistiska ”världsuppfattningen” bestod av.⁷

Tre världsuppfattningar, och bara tre. För att kunna bedöma dem är det först och främst lämpligt att frigöra sig från den förvirrade och känsloladdade atmosfär som ofta omger dessa problem och att förlägga frågan till förnuftsplanet.

Eftersom den är en ny företeelse kan marxismen ännu inte komma i åtnjutande av någon sorts sentimental prestige som skulle ha blivit underhållen av filosofiska och estetiska yttringar under

⁵ Denna bok utkom f.f.g. år 1948. Ö.a.

⁶ ”Ersatz”, ersättning eller surrogat. Ö.a.

⁷ Jfr. *La conscience mystifiée* (Det mystifierade medvetandet) av N. Guterman och H. Lefebvre, Paris 1936. Se också den i löndom utgivna skriften av Georges Politzer, som spreds i januari 1941, och som återutgavs år 1946 på Editions Sociales (Socialistiska förlaget): *Révolution et contre-révolution au XXe siècle* (Revolution och mot-revolution på 1900-talet), ett svar till Rosenberg.

seklernas lopp. Den äger nyhetens, ”modernitetens” behag i ordets bästa bemärkelse. Men de långvariga betraktelserna över döden och det som ligger ”hinsides”, vilka införlivats med så många arbeten, det långvariga förhållandet av den enskilda människan som ett enastående och högsta värde har skapat ett komplex av grumliga och självsvåldiga känslor i kristendomens och individualismens närhet. Låt den som vill utföra en bedömning först hålla inne med sina känslomässiga värderingar, dessa värdeomdömen som tillåter all slags oreda, som rättfärdigar allsköns misstag, och som utgör det irrationella tillhålet för alla dem som förnekar Förnuftet.

Det är uppenbart att individualismen håller på att dö ut, även om den nu lämnar djupa spår efter sig som kan leva kvar i sinnen. Individualismens historia skulle kunna visa på hur de stora företrädarna för denna lära slagit till reträtt, förlorat terräng och till sin stora sorg måst fastställa den antagonistiska, motsägelsefulla naturen i de naturliga och mänskliga förhållandena. Nietzsches verk är betecknande på denna synnerligen väsentliga punkt.

Än vidare: individualismen har bokstavligen ”exploderat” under trycket av sina egna, inneboende motsättningar. Den harmoniska enhet som dess stora, klassiska företrädare (exempelvis Descartes, Leibniz och sedan Rousseau), trodde sig ha upptäckt mellan det individuella och det absoluta tänkandet, mellan det individuella medvetandet och sanningen, mellan det individuella och det universiella, denna enhet har visat sig vara falsk. Det individuella har avsondrat sig från det universella bara för att uppresas mot det i anarkins alla former, litterära och känslomässiga såväl som politiska. På motsvarande sätt har det universella inte kunnat upprätthålla sina positioner i denna tanketradition annat än genom att krossa det individuella under formen av ”kategoriska imperativ” (Kant), av en Stat tagen som en inkarnation av förnuftet (högerhegelianerna), osv.

Det är för övrigt ett känt faktum att hela den ekonomiska, juridiska och politiska sidan av individualismen — den klassiska liberalismen, ”laissez-faire”-doktrinen⁸ — rasat sönder och samman i såväl teori som praktik. Och detta har skett trots ”nyliberalernas” alla förtvivlade ansträngningar.

På grund av dessa inre motsättningar och på grund av oförmågan att förstå motsättningarna i största allmänhet har den åldriga rationalismen, den åldriga liberalismen och den åldriga individualismen diskvalificerat sig själva.

I åtminstone Frankrike är det kristendomen (den av den individualistiska protestantismens fria granskning obeblandade katolicismen) och marxismen som kvarstår ansikte mot ansikte.

Att katolicismens skulle vara en politisk lära — att Kyrkan med andra ord skulle vara i besittning av en politik — det finns det ingen som idag skulle våga drömma om att förneka, och man behöver inte ens bevisa det längre. Det är bara det att man inte tillräckligt mycket fäst uppmärksamheten vid beskaffenheten av förbindelsen mellan denna politik och lärobyggnaden. Låt oss trycka på denna punkt. Är det fråga om en förnuftsmässig förbindelse? Nej. Om man utgår från vissa uttalanden om döden, själens andliga kvaliteter och det hinsides, då är det omöjligt att på rationell väg härleda några uttalanden rörande Staten och samhällets uppbyggnad; på samma sätt om man utgår från abstrakta (metafysiska) utsagor om ”substansernas” hierarkiska ordning. Förbindelsen är inte och kan inte vara annat än en i sak upprättad förbindelse som lämnar det politiskt tillämpbara i detta förhållande utanför de metafysiska principerna. I själva verket finner man, att den abstrakta hierarkin lämpar sig till att ge ett abstrakt rättfärdigande åt en i det aktuella fallet given hierarkisk samhällsstruktur samt att den framför allt lämpar sig till att rättfärdiga varje ansats och varje handling som kan konsolidera ramarna för detta samhälle. Det

⁸ Teorin om den ”fria” konkurrensen, om den minsta möjliga statliga nämnaren för industri, handel, osv. Ö.a.

är alltså en indirekt och i grund och botten irrationell förbindelse som etableras mellan den metafysiska teorin och den praktik som den förser med en rättfärdigande vokabulär. Utan denna praktiska handling skulle teoribildningen på motsvarande sätt förbli helt och hållet abstrakt, spekulativ och alltså utan verkan. För att tala ett tydligare språk så är med andra ord den kristna världsuppfattningen av idag väsentligen politisk; den lever sitt liv som sådan och den behåller sina verkningar bara som sådan.⁹ Men samtidigt intar teorin i förhållande till praktiken (politiken) en ställning på ett annat plan; den teologiskt-metafysiska abstraktionens plan. Mellan dessa båda plan föreligger inte något öppet och rationellt bestämbar förhållande, något som för övrigt har den fördelen med sig att det tillåter stor rörelsefrihet.

Som vi fortsättningsvis skall se med större klarhet är handlingslivets förbindelse med teori-bildningen av ett helt annat slag för marxismens del. Marxismen framstår först och främst som ett uttryck för det praktiska och reella samhällslivet i dess helhet, i dess historiska växlingar, med dess problem och motsättningar, däri alltså inbegripet möjligheten av att övervinna (*dépasser*)¹⁰ den aktuella strukturen. Utsagorna rörande det politiska handlingslivet är öppet och rationellt förbundna med de allmänna utsagorna. De är politiska teorem som underordnats en rationell kunskap om den sociala verkligheten, alltså en vetenskap. Marxismen erbjuder sig således ur denna synpunkt som en *vetenskaplig sociologi* med politiska konsekvenser, medan den världsåskådning som motsätter sig den är en *politik* som på abstrakt väg rättfärdigas av en *metafysik*...

Det var lika så gott att skingra missuppfattningarna på denna betydelsefulla punkt. Bland alla de misstag som begås gentemot marxismen hör den tolkningen till de vanligaste som menat, att marxismen i allt väsentligt skulle bestå av en politik som i efterskott rättfärdigas av ett försök till att tolka världen. Det råkar vara på just det sättet att det inte är marxismen som låter sig definieras så.

Accepterar man denna vida definition av ”marxismen” som *världsåskådning* och som uttryck för den moderna tiden med alla dess problem, då är det uppenbart att ”marxismen” inte låter sig begränsas till Karl Marx' arbeten, att det är felaktigt att föreställa sig den som ”Marx' tänkande” eller som ”Marx' filosofi”.

Det är i själva verket så, och detta enligt Marx själv, att det rationella (vetenskapliga) bearbetandet av det givna erfarenhetsmaterialet och utarbetandet av det moderna tänkandet påbörjats långt före honom:

1) Utforskningarna av arbetet som ett aktivt och grundläggande förhållande mellan människa och natur — av den sociala arbetsdelningen, om utbytet av arbetsprodukter, osv. — inleddes redan från och med slutet av 1700-talet i det land, som då var det industriellt mest utvecklade (England), av en rad stora ekonomer: Petty, Smith, Ricardo.

2) Utforskningarna av naturen som en objektiv verklighet, som människans ursprung, inleddes och fullföljdes hos de stora materialistiska filosoferna: hos Holbach, Diderot, Helvetius och senare hos Feuerbach, liksom också hos de *vetenskapsmän*, matematiker, fysik biologer, som under loppet av 1700- och 1800-talen frigjorde ett visst antal naturlagar.

⁹ De *progressiva kristnas* ansträngningar att frilägga en ny teologi, befriad från de gamla hierarkiska uppfattningarna, bör följas med intresse och sympati, dock icke utan ett visst mått av skepsis ...

¹⁰ ”Dépasser” är den franska översättningen av den av Hegel myntade termen ”aufheben”, som betyder ”upphäva” genom att övervinna. Vi har här valt att använda den ur dialektisk materialistisk synpunkt kanske mer adekvata och talande översättningen ”övervinna” i stället för att gå tillbaka till tyskans ”aufheben” eller till en direktöversättning av franskans ”dépasser”, överskrida, gå utöver. Ö.a.

3) Utforskningarna av de stora samhällsgrupperna, klasserna och deras kamp, inleddes av de franska historikerna på 1800-talet: Thierry, Mignet, Guizot i samband med fortlöpande undersökningar av de revolutionära händelserna eller av dem som inspirerats av dessa.

4) Brytningen med den harmoniska världsåskådningen försiggick alltifrån mitten av 1700-talet. I själva verket återfanns den i Voltaires verk (*Candide*), hos Rousseau (*motsättningen mellan samhälle och natur*), hos Kant. Inflytandet från en Malthus¹¹ kan trots alla hans fel och brister knappast överskattas (konkurrensteorin och teorin om en *struggle for life*); på ett senare stadium var det Darwin som skulle rikta det avgörande slaget mot den lättvindiga optimismen.

I detta avseende är det emellertid Hegels verk som är och förblir det väsentliga. Han ensam har lagt betydelsen, rollen, mångfalden av motsättningar hos människan, historien, ja till och med hos naturen i en öppen och strålände dager. År 1813 (*Phaenomenologie des Geistes*) är att betrakta som ett avgörande datum för utformandet av den nya världsåskådningen.

5) De stora franska *socialisterna* från 1800-talet uppställde nya problem: problemet kring den vetenskapliga organisationen av den moderna ekonomin (Saint-Simon), problemet kring arbetarklassen och proletariats politiska framtid (Proudhon), problemet om människan, hennes framtid och om betingelserna för det mänskliga framskridandet (Fourier).

6) Slutligen bör vi inte förglömma att ordet ”marxism” numera i var mans mun — i sig rymmer en sorts orättvisa; ända från början var ”marxismen”¹² resultatet av ett sannskyldigt kollektivarbete i vilket Marx' egen genialiska begåvning kunde utveckla sig. Friedrich Engels' bidrag till marxismen kan inte förbigås med tystnad eller förpassas till något andrahandsplan. I synnerhet var det Engels som riktade Karl Marx' uppmärksamhet mot betydelsen av de ekonomiska faktorerna, proletariats belägenhet, osv.

Alla dessa mångfaldiga och komplicerade komponenter återfinns man hos marxismen.

Vilken var då Marx' insats, var låg det originella i hans bidrag?

1) Den mänskliga tankens djärvaste upptäckter under 1700-talet och under förra hälften av 1800-talet förblev utspridda, isolerade från varandra. Dessutom förblev var och en av dessa lärosatser begränsad och tenderade att låsas fast i ett ofullständigt, ensidigt ”system”. På så sätt fick materialismen som inspirerats av naturvetenskaperna, den franska materialismen på 1700-talet, en dragning åt det mekaniska, det vill säga åt att reducera naturen till materiella beståndsdelar som alltid och överallt var identiska med sig själva. Gentemot detta uppvisade teorin om motsättningarna hos Hegel en dragning åt att låsas fast i en abstrakt idealism, som definierade allting en gång för alla genom närvaron av det motsägelsefulla i största allmänhet hos alla företeelser. På samma sätt hade de klassiska ekonomernas arbete hejdats på en viss punkt, just den punkt vid vilken den fortsatta analysen krävde att man tog fasta på de verkliga motsättningarna i ekonomins och samhällets uppbyggnad, på den av de franska historikerna nyligen upptäckta förekomsten av *klasser*. I sin oförmåga att skapa en teoretisk och praktisk grundval för sina strävanden förblev socialisterna först som sist *utopister*, vilka i sin fantasi konstruerade fram ett fullkomligt samhälle.

Det geniala hos Marx (och hos Engels) låg i att de förmådde gripa tag om alla dessa lärosatser och den förbindelse mellan dem som hittills legat fördold, se den som det fragmentariska men ändå odelbara uttrycket för den moderna industriella civilisationen, för dess problematik och för

¹¹ Malthus (1766-1834), skolbildande engelsk nationalekonom (den s.k. malthusianismen). Ö.a.

¹² Det förefaller uppenbart att man en dag inte längre kommer att tala om ”marxismen” lika litet som man kan tala om någon ”pasteurism” som en beteckning för bakteriologin. Men så långt har vi ännu inte nått!

den nya dager som kunde skänkas åt naturen och åt historien med hjälp av detta nya tidsskede.

Marx förmådde bryta igenom de vattentäta skotten och frigöra lärosatserna från deras begränsningar; alltså att fatta dem i djupet av deras inre utveckling. I ett läge då de (liksom materialismen och idealismen) stod i en motsägelsefull opposition gentemot varandra; i ett läge då de sinsemellan motsade varandra (de historiker som upptäckte klasskampen i Franska revolutionen var snarast reaktionära — Hegel själv lät sig ledas in i denna återvändsgränd, osv.), förmådde Marx lösa dessa motsättningar och övervinna det ofullständiga i dessa lärosatser (det vill säga grundligt omforma och genom att samordna kritisera dem). Ur detta förmådde han härleda en ny, djupt orginell teori, en teori vars orginalitet dock inte får förstås i någon subjektiv mening som ett uttryck för fantasi, skaparkraft eller individuell genialitet hos Marx. Hans orginalitet ligger förborgad i just det förhållandet att den sänker sig till verkligheten, upptäcker och uttrycker den i stället för att lösgöra sig från den eller lösgöra ett isolerat fragment av den. Och det är på den vägen som hans orginalitet omfattar, men detta genom att omforma dem, alla de lärosatser som berett honom väg och som själva förblivit fragmentariska.

Denna ovan i korthet sammanfattade strävan i marxistiskt tänkande fram till ”syntesen” av alla kunskaper ger redan en föraning om allt det som är det utmärkande för detta tänkande, om alla de grundläggande dragen i den marxistiska metoden: att dra undan fakta och föreställningar från deras uppenbarliga isolering, att ådagalägga deras inbördes förhållanden, att följa upp den *helhetsrörelse* som avtecknar sig mot de splittrade aspekterna på dem, att *lösa upp motsättningarna* för att (med ett plötsligt steg framåt) uppnå en verklighet eller ett tänkesätt på ett högre plan med större bredd, sammansatthet, rikedom.

2) Men det är inte bara denna syntes med dess omformande av sina beståndsdelar som utgjorde Marx' (och Engels') egentliga livsverk. Vi har honom att tacka för den tydliga och klara ~sen av de ekonomiska företeelsernas betydelse och för den tydliga och klara bekräftelsen av att dessa företeelser är avhängiga av ett vetenskapligt, rationellt och metodiskt uppföljt studium av objektiva och bestämbara fakta. Detta är vad man brukar kalla för den *historiska materialismen*, grundstommen till en *vetenskaplig sociologi* (sanningen att säga är dessa två termer liktydiga och betecknar två aspekter av ett och samma forskningsområde).

3) Det tillkommer likaledes Marx att ha gjort upptäckten av den motsägelsefulla strukturen i den kapitalistiska ekonomin och att ha analyserat den springande punkt, det väsentliga (och väsentligen motsägelsefulla) samband som är grundläggande i denna ekonomi: *lönen*, framställningen av *mervärdet*.

4) Det tillkommer likaledes Marx att ha gjort upptäckten av proletarietets historiska roll, av möjligheten till en (i förhållande till bourgeoisin) oberoende politik för arbetarklassen och till omformandet av samhällsförhållandena medelst denna oberoende politik.

Den *historiska materialismen* blev upptäckt åren 1844-45. *Mervärdesteorin* (mervärde utifrån lönen) liksom den klara användningen för analysen av motsättningarna (dialektisk metod) samt den klarsynta tillämpningen av denna analys på studiet av kapitalismen daterar sig från 1857.

Proletariatets oavhängighetspolitik, slutligen, *knäsatte* i enlighet med de erfarenheter som vunnits alltifrån åren 1848-50 och som sedermera fördjupats genom analysen av händelserna år 1870-71 i Frankrike (Pariskommunen).

Marxismen, som konstitueras av verksamheten hos ett syntetiserande enhetstänkande, har aldrig låtit sig hejdas eller fixeras i sin utveckling. Den erbjuder sig sålunda som en rationell form av kunskap om världen, som utan uppehåll fördjupas och går utöver sig själv (*se dépassé*). Detta berikande har inte upphört heller i våra egna dagar. Det fullföljs och kommer att fullföljas allt

mer. Som vetenskap är marxismen utvecklingsbar utan att för den skull förgöra sina principer. I detta skiljer den sig från de klassiska filosofiska riktningarna. Emellertid är den, som vi snart skall se, på en och samma gång en vetenskap (den vetenskapliga sociologin, den förnuftsmässigt studerade ekonomin, osv.) som den är *en filosofi* (en kunskapsteori, en förnuftsteori, en teori om förnuftsmässig metodik, osv.). I sig förenar den dessa två, tidigare åtskilda, isolerade och ofullständiga beståndsdelar i det mänskliga tänkandet: vetenskapen och filosofin.

Som världsåskådning kallar sig materialismen, tagen i all sin omfattning, *dialektisk materialism*. I själva verket syntetiserar den, enar den två beståndsdelar som Marx återfann åtskilda och isolerade i sin tids vetenskap och filosofi: den filosofiska materialismen och den redan framskridna naturvetenskapen ---- en vetenskap som skisserats av den mänskliga, dialektiska verkligheten hos Hegel, det vill säga teorin om motsättningarna.

Denna benämning, ”dialektisk materialism”, passar mera exakt på den sålunda betecknade läran än den sedvanliga termen marxism. I verkligheten så påvisar den på ett bättre sätt de väsentliga beståndsdelarna i denna vittfamnande syntes, och i all synnerhet tillåter den — utan att vilja lösgöra den från Marx' egentliga verk — en bättre förståelse av vad som i denna lära kan betraktas som uttryck för en epok och inte för en enskild person.

Följande framställning underlåter med flit att ta upp utbildandet av, historien och förhistorien till den *dialektiska materialismen* (som räknar sina anor från det grekiska tänkandet, i synnerhet från Herakleitos).

Inom all förnuftskunskap är det så att framläggandet av uppnådda resultat modifierar och ibland kullkastar den ordning i vilken man uppnått dessa resultat. Fastän resultatet (den verkliga uppnådda kunskapen) inte går skilja ut från den tankegång som nått fram till det, kvarstår icke desto mindre faktum att det väsentliga står att söka i slutmålet för denna verksamhet; de mellanliggande etapperna är inte av någon annan betydelse än den att ha berett väg för resultatet. De tillåter en bättre förståelse av tankens vägar, men det framställda resultatet kan vara dem förutan, eftersom den uppnådda kunskapen övervinner dessa etapper.

Det förhåller sig på samma sätt med den dialektiska materialismen. Studiet av dess förhistoria från Herakleitos fram till 1700-talet, av dess egen historia i egentlig bemärkelse (1700- och 1800-talens filosofiska materialism, den ännu idealistiska dialektiken hos Hegel, de olika etapperna i Marx' och Engels' tänkande, osv.) kan förvisso ge en särskild belysning åt den. Men det är inte oundgängligt att här kalla upp alla dessa mellanliggande etapper i minnet för att kunna presentera en redogörelse för dess läror.

1. Den marxistiska filosofin

Marxismen eller den dialektiska materialismen uppträder i filosofiskt avseende (det vill säga där den ger svar på problem som av tradition kallas filosofiska) under två huvudsakliga aspekter. Den första, som här betraktas som den väsentligaste, är den *metodologiska* aspekten. Hegel har i sin *Logik* åter tagit upp och utvecklat vissa frågor som tidigare behandlats — av Aristoteles, av Descartes, av Leibniz och Kant — rörande det metodiska utnyttjandet av Förnuftet. Under loppet av sina vetenskapliga arbeten fördjupade Marx den hegelianska logiken och fullföljde han utarbetandet av den *dialektiska metoden*.

Å andra sidan har Hegel i sin *Phaenomenologie des Geistes* gjort ett utkast till en allmän historia om det mänskliga Medvetandet. Marx återupptog detta försök; av den hegelianska fenomenologin har han framför allt och i avsikt att förvandla den till en konkret teori behållit det berömda

och oklara begreppet *alienation*.

Det följer av den anmärkning som gjorts i det föregående att utarbetandet av denna senare teori i själva verket föregick Marx' återupptagande av det metodiska arbetet. I framställningen av lärobyggnaden är det rätt och riktigt att betrakta metoden som det ursprungligen viktigaste.

Detta sammandrag av den dialektiska materialismen skall alltså i filosofiskt avseende inledas med en kortfattad framställning av den dialektiska metodläran samt fortsättas av en sammanfattning om alienationen.

I — Den dialektiska metoden

Alla diskussioner, alla ansträngningar för att befrämja kunskapen försiggår genom konfrontationer mellan motsatta teser: för och emot, ja och nej, bekräftelse och kritik.

Detta är tillräckligt känt, tillräckligt klart för att kunna erkännas utan vidare svårighet.

Men varifrån kommer dessa motsatta teser som reser sig mot varandra? Här blir frågan ömtålig. I allmänhet erkänner man utan djupare undersökning att skiljaktigheterna mellan personer med förmåga att tänka och uttrycka sig kommer sig av deras misstag, av deras otillräckliga reflexioner. Om de var i stånd att gå än vidare och ägde de nödvändiga gåvorna för det (intuitionen eller snillrikheten), skulle de med ett enda slag fatta sanningen.

Denna teori har anammats av många filosofer och även av sunda förnuftet, och den tillskriver alltså motsättningarna i tänkandet uteslutande på bristerna i detta tänkande: på faktum att allt mänskligt tänkande förblir ofullständigt. Måste man förkasta denna förklaring? Det är inte så säkert; i många fall (och praktiken, det vill säga minsta tillstymmelse till verklig diskussion, visar det) kan en fördjupad undersökning medge att man kommer överens och kan ta sig ur det som är motsägelsefullt. Denna teori räcker emellertid inte: den gör inte reda för två betydelsefulla punkter.

Först och främst är de teser som står emot varandra inte enbart skiljaktiga och avvikande. De är varandras motsats och ibland motsägelse. Och det är i denna egenskap som de uppreser sig mot varandra. För att nu ta ett enkelt exempel: om den ene säger ”vitt” och den andre ”svart” kan de begripa varandra eftersom de diskuterar en och samma sak, färgen på ett föremål. Och en närmare granskning av detta föremål tillåter en att säga huruvida det är vitt eller svart; ändå är detta inte alltid lätt att göra om det är grått eller om det är beskuggat eller om det förändrar sig, osv. Dessutom är det nödvändigt om det skall bli någon diskussion att det också existerar föremål som är svarta medan andra är vita! Följaktligen äger de förhandenvarande motsägelsefulla teser inte sitt enda och enastående upphov i tankeverksamheten hos dem som diskuterar (i deras ”subjektiva” medvetande, som filosoferna uttrycker det).

För det andra glömmar teorin ifråga bort att denna konfrontation mellan teser inte är någon ren tillfällighet inom forskningen som man skulle kunna undvara. Filosofen kan förvisso i sin fantasi (det vill säga på metafysisk väg) i en handvändning förflytta sig in i tingen själva; han kan drömma om att han med ett enda slag vinner kunskap om den absoluta sanningen ungefär som en ren ande som förflyttade sig in i tingen skulle lära känna den. Men det är ingenting annat än inbillning och drömmar. I verkligheten är filosofen liksom varje mänsklig varelse tvingad att söka efter sanningen, att treva sig fram, att gå fram steg för steg och konfrontera erfarenheterna, hypoteserna, de redan uppnådda kunskaperna med alla deras *motsägelser*.

På så vis kommer man på mycket enkel väg fram till ett resultat som är av yttersta betydelse.

Motsägelserna i det mänskliga tänkande (som i varje ögonblick manifesterar sig på alla håll)

uppväcker ett väsentligt problem. De har åtminstone delvis sitt ursprung i det otillräckliga hos den mänskliga tanken, som inte på en och samma gång kan fatta samtliga sidor av en sak och som måste bryta upp (analysera) helheten för att kunna förstå den. Men denna ensidighet hos tänkandet är inte tillräcklig för förklaringen av motsägelserna; man måste erkänna att dessa motsägelser äger en grund, en utgångspunkt hos tingen själva. Motsägelserna i människans subjektiva tänkande och medvetande äger med andra ord en *objektiv* och *verklig* grund. Om det finns för och emot, ja och nej, så är det därför att det verkliga inte bara har mångtaliga utan också skiftande och motsägelsefulla sidor. Och under dessa förhållanden finner sig det mänskliga tänkandet, som inte i första taget lyckas fatta det verkliga hos tingen, hänvisat till att treva sig fram och bana sig väg genom sina egna svårigheter, sina motsägelser, för att nå fram till den växlande verkligheten och de reella motsättningarna.

Inför detta huvudproblem — som uppreser sig ur motsägelsefullheten — finns det två förhållningssätt som är möjliga för förståndet och förnuftet.

Antingen förkastar man i ett enda svep förekomsten av alla motsättningar som någonting absurt. Man utfärdar beslut på att de bara är ett yttre sken på ytan; att de enbart kommer sig av den mänskliga tankens fel och brister och av det faktum att vi inte med ett enda språng kan fatta sanningen. Därvid förutsätter man med nödvändighet att denna sanning existerar fix och färdig före människans bemödanden om att fånga den; att människan skulle eller borde kunna nå fram till den av intuition eller mystisk uppenbarelse; att denna sanning är evig, orörlig, oföränderlig. Detta är det metafysiska förhållningssättet. Uppenbart visar den en tendens att försumma eller till och med förneka de konkreta villkoren för människans strävan efter kunskap.

Eller också tillstår man att den mänskliga tanken söker sanningen via motsägelserna och, jämsides med detta, att motsägelserna äger en objektiv innebörd, grundar sig på det verkliga. Man upphör att förkasta varje motsägelse som någonting absurt eller skenbart; och i motsats till detta ställer man utforskandet av motsättningarna och deras objektiva grundvalar i centrum för sin verksamhet. Man anser att den reflekterande tankens traditionella metoder bör fördjupas i denna riktning; man fastställer med större kraft än någonsin att sanning och objektivitet är förnuftets slutmål, och därigenom definierar man ett djupare förnuft: det *dialektiska förnuftet*.

Detta är uppenbarligen ett fundamentalt problem idag. Det ger upphov åt ett dilemma, till ett ”antingen eller”. De två svaren är oförenliga, antingen det ena eller det andra! Egentligen kan bara det dialektiska förnuftet frambringa en lösning, ty det ensamt bemödar sig om att förstå de konkreta villkoren för forskningen och de konkreta egenskaperna hos det verkliga.

Marx var den förste att anamma och använda denna dialektiska metod på ett sammanhängande sätt. Vid studiet av en objektivt fastställd verklighet gav han en metodisk *analys av de motsägande aspekterna och beståndsdelarna i denna verklighet* (följaktligen genom att hålla räkning för alla de motsägelsefulla begrepp som var i omlopp men i vilka man inte hade förmågan att se vad de innehöll som kunde vara sant). Efter att ha urskiljt de motsägande aspekterna eller beståndsdelarna utan att försumma förbindelsen mellan dem, utan att glömma att det rör sig om *en* realitet, återfinner han densamma i dess *enhet*, det vill säga i hela dess *verksamhet i rörelse*.

Viktiga metodologiska anvisningar finner man i företalen till *Kapitalet*. En enda sak är av vikt, säger Marx, att upptäcka den lag som gäller för de studerade fenomenen, att upptäcka inte bara förhållandet mellan beståndsdelarna i fenomenet vid ett givet ögonblick utan också det lagbundna i deras förändringar och i deras utveckling.

I detta syfte är det enligt honom lämpligt att särskilja forskningsmetod och framställningsmetod.

Forskningen bör ”i detalj tillägna sig” ämnet, det studerade objektet; den bör analysera och upptäcka de inbördes relationerna mellan beståndsdelarna själva. Metoden för analysen bör stå i överensstämmelse med det studerade föremålet; användningen av de metoder som underlättar upptäckten av fysiska eller kemiska lagar måste undvikas i politisk ekonomi. Och ytterligare: varje historisk tidsålder besitter sina egna lagar; analysen av de sociala förhållandena visar att det finns lika djupgående skillnader mellan sociala organismer som mellan växt- eller djurrikets organismer, och att ett fenomen är underkastat olika lagar alltefter den helhet inom vilken det figurerar.

Att vetenskapligt studera, *analysera* det ekonomiska livet, det är således att i den ekonomiska och sociala utvecklingen upptäcka en *naturlig process*, låt vara en process *sui generis*,¹³ det vill säga specifik och skild från de fysiska, kemiska och biologiska processerna. Det är således också att upptäcka de särskilda lagar som bestämmer över födelse, utveckling och död hos varje social helhet jämte dess ersättande av en annan sådan helhet.

Efter analysen kommer *framställningen*. Då denna lyckas kommer livet hos det betraktade föremålet och rörelsen hos det studerade ämnet att återspeglas i de framlagda idéerna. Och detta i en sådan grad att läsaren ibland tycker sig ha framför sig en *a priori*-konstruktion av saken ifråga.¹⁴

Descartes hade redan i *Discours de la méthode* (Avhandling om metoden) uppställt regler för *analysen* (att nå ner till beståndsdelarna i det studerade föremålet) och för *syntesen* (återuppbyggandet av helheten).

Kant, August Comte och många andra hade redan yrkat på det grundläggande kravet för den vetenskapliga forskningen och för det mänskliga förnuftet: att inte isolera det betraktade föremålet, att söka upp dess förbindelser, dess konstanta och regelbundna relationer till andra fenomen.

Vad är det nya som tillförs av den marxistiska metoden, inspirerad av Hegel?

1) Den bekräftar att den tillräckligt fördjupade analysen av varje verklighet når fram till *motsägelsefulla* beståndsdelar (exempelvis det positiva och det negativa, proletariatet och borgerligheten, varat och icke-varat, exempel som avsiktligt lånats från de mest skilda områden).

Denna betydelsefullhet hos det motsägande hade undgått Descartes och till och med Kant (för att nu inte tala om Auguste Comte). Det var blott Hegel som uppmärksammade den; därefter bekräftade Marx den djupa sanningen genom att applicera den hegelianska hypotesen på den sociala ekonomiska verkligheten.

2) Den marxistiska metoden framhäver mycket klarare än de föregående metodlärorna ett väsentligt faktum: den verklighet som står att nå via analys och att återuppbygga via (syntetisk) framställning är alltid en verklighet i *rörelse*.

Även om analysen börjar med att bryta upp denna rörelse för att nå in till dess beståndsdelar och även om den på så vis i en viss mening bara lyckas komma fram till abstraktioner (på exakt samma sätt som fysiologen som skiljer ut en vävnad för studium eller till och med en cell för undersökning i mikroskopet), framhåller den marxistiska metoden att rekonstruktionen av

¹³ *Sui generis*, ”av eget slag”, ”av egen art.” Ö. a.

¹⁴ Detta är just vad som inträffar för många godtrogna själar vid läsningen av framställningar om den *dialektiska materialismen*. En ny teori kan aldrig förstås så länge man fortsätter med att bedöma den utifrån äldre teorier och tolkningar som (ovetande för den som reflekterar) grundar sig på äldre teorier. (*A priori*, på förhand, utan föregående undersökning, oberoende av erfarenheten. ö. a.)

helheten och av rörelsen är möjlig att företa. Förvisso måste man på abstraktionens väg nå fram till beståndsdelarna och i och för detta skilja och isolera dem. Men i det fall analysen är väl genomförd skiljer den inte beståndsdelarna åt annat än för att återfinna förbindelserna och de inbördes relationerna i det hela. På samma sätt gör den inga jämförelser eller upptäcker den inga analogier annat än för att på bästa sätt urskilja skiljaktigheterna. På detta sätt är återupprättandet av helheten, av det helas rörelse inte oförenligt med analyserandet, med den anatomiska dissektionen av denna helhet. Tvärtom.

3) Än tydligare än de föregående metoderna yrkar den marxistiska metoden på det (kvalitativt) originella inom varje slag av studerade föremål, ja rentav hos varje föremål. Eftersom vart och ett av dem äger en egen kvalitet, egna särdrag, bör vetenskapsmannen förelägga sig själv att komma fram till den lag som är detta föremåls egen: dess *tillblivelse*.

Men i så fall, kommer man att säga, överger denna metod varje allmängiltig princip och upphör att vara förnuftsmässig. Den inrättar sig efter varje föremål!

Men så förhåller det sig inte alls, om det är sant att den analys som tillämpas speciellt på varje föremål icke desto mindre tillämpar universella sanningar, sanningar som den som följer: ”det finns motsättningar överallt, alltid och i varje ting.” Dessa motsättningar kan i själva verket visa sig vara olika varandra, originella, specifika från det ena fallet till det andra; de är icke desto mindre förbundna med en allmän teori, med universell sanning, som alltså är förnuftsmässig.

Tillämpningen av den universella och rationella metoden på varje enskilt fall låter sig inte göras helt mekaniskt. Den logiska teorin om motsättningarna tillåter en inte att säga vilka motsättningar som återfinns i det eller det föremålet, i den eller den särskilda verkligheten, i hjärtat av den eller den verkliga rörelsen. Ingenting kan ersätta kontakten med föremålet, analysen av det, greppet om dess verklighet, dess *materia*.

På dessa sätt skiljer sig den dialektiska metod som användes av Marx på ett djuptgående sätt från den hegelianska dialektiken. Vad företog sig i själva verket Hegel? Sedan han väl uppmärksammat den utomordentligt viktiga betydelsen av motsättningarna på samtliga områden (natur och historia) trodde han sig kunna ge en abstrakt definition av motsättningen i allmänhet; och därefter ansträngde han sig att använda denna logiska (formella) definition för att rekonstruera de verkliga motsättningarna, den verkliga rörelsen. Detta rekonstruerande hade ingen mening annat än i huvudet på filosofen (trots att Hegel under vägen höll räkning för mången uppnådd kunskap och konkreta fakta); det var fråga om ett spekulativt, metafysiskt rekonstruerande av det verkliga. Allt som finns till och lever existerar och lever bara genom en rörelse, en tillblivelseprocess; men Hegel kom i kraft av sina abstraktioner fram till en rent abstrakt, en rent logisk formel för rörelsen i allmänhet; och han föreställde sig då att han i denna formel hade fått fatt i den absoluta metoden, som förklarade allt, och som stängde in rörelsen hos alla ting.

I motsats till detta (det går inte an att låta sig förtrötta vid insisterandet på denna väsentliga punkt) framhåller Marx att den allmänna idén, *metoden*, inte underlåter att fatta varje föremål för sig; den förser oss helt enkelt med en vägledning, en allmän ram, en riktpunkt för förnuftets kunskap om varje verklighet. I varje verklighet måste man ta fasta på dess egna motsättningar, dess egen (inre) rörelse, *dess* egenskap och *dess* bryska förvandlingar; metodens (logiska) form bör underordna sig innehållet, föremålet, det stycke *materia* som studeras; den tillåter att man på effektivaste sätt tar sig an studiet genom att fatta den mest allmänna aspekten av denna verklighet, men den ersätter aldrig vetenskaplig forskning med abstrakta konstruktioner. Även om *framställandet* av de ernådda resultaten förefaller vara en rekonstruktion av saken ifråga är

detta bara ett sken; det föreligger inte någon konstruktion eller konstlad rekonstruktion utan ett sammanlänkande av forskningens och analysens resultat så att föremålets rörelse (historia), till exempel *Kapitalets* historia, skall kunna återupprättas i dess helhet.

Sålunda är de idéer som man gör sig om tingen — idéernas värld — ingenting annat än den verkliga världen, den *materiella* världen som uttrycks och *återspeglas* i människornas huvuden, det vill säga att de upprättats utifrån praktiken och den aktiva kontakten med den *yttre* världen med hjälp av en invecklad process där hela *kulturen* ingår.

Vad skall då den nya vetenskapsmetoden, den som Marx skapar, den vetenskapliga sociologin, vara för någonting?

Den betraktar en helhet, ett konkret helt: ett givet land. Denna konkreta helhet framträder omedelbart ur flera aspekter: befolkningens fördelning på städer och landsbygd, produktion och konsumtion, import och export, osv. En enkel beskrivning av exempelvis typen av livsföring, av arbeten, eller av folkgeografin bidrar med vissa sociologiska kunskaper om detta land men går inte längre än så. Den visar inte på historien, på bildandet. Den når inte den sociala ekonomiska uppbyggnaden, det vill säga det väsentliga i de fenomen som beskrivs. För att fördjupa måste man analysera.

Vad ger analysen vid handen? Den uppklarar omedelbart konkreta befolkningsgrupper (lantbrukare, arbetare, hantverkare, småborgare, borgerlighetens mellanskikt eller dess grädda), det vill säga *klasser*. Men dessa klasser är blott abstraktioner om analysen inte blir fullföljd och inte når ner till de beståndsdelar på vilka de vilar: kapitalet, löntagarklassen, osv. Dessa förutsätter emellertid i sin tur utbytet, arbetsdelningen, priserna, osv. Analysen stöter alltså överallt på beståndsdelar som är både motsägande och oupplösliga (produktion och konsumtion, den sociala helheten och samhällsklasserna, osv.) och den bör skilja dem åt utan att förlora deras sammanhang. Dessutom uppnår den mer och mer enkla begrepp som emellertid, om man så får säga, är indragna och införlivade med den sociala verklighetens sammanvävda struktur, som alltså utgör dess reella beståndsdelar: värde och pris, arbetsdelning, osv.

Många ekonomer och sociologer har slagit in på denna väg (det är allom bekant att arbetsdelningen ofta gjorts till föremål för studier från Adam Smith till Durkheim). Men eftersom de för det första inte är dialektiker så förlorar de sambandet mellan motsättningarna; de studerade till exempel konsumtionen, varudistributionen (omlopp, handel, osv.) stående utanför produktion utan att förstå, att detta är två oskiljaktiga sidor av samma samhällsprocess, samtidigt som produktionssättet för övrigt är det mest väsentliga. Eller också lyckades de vidare inte fatta förhållandet mellan borgarklassen och proletariatet, det dialektiska samband som omger en konstant konflikt; dessa två reella sidor av det moderna samhället har blivit födda samtidigt och är omöjliga att skilja åt, och detta till den grad att icke-dialektikerna inte här ser annat än en enkel samtidighet eller rentav ”harmonii”, under det att sambandet här liksom i så många andra fall också samtidigt betyder: kamp, tillblivelse, språngvis rörelse mot en ny verklighet.

För det andra kunde dessa ekonomer och sociologer som fått fatt på de enkla beståndsdelarna (såsom arbetsfördelningen, bytesvärdet och bruksvärdet hos varorna, osv.) inte se annat än enkla abstrakta begrepp. De avbröt sina efterforskningar i och med detta resultat. De förstod inte att deras analys bara var det första ledet i den vetenskapliga undersökningen och att det därefter hade varit nödvändigt att utan godtycke, utan fantasifulla rekonstruktioner av verkligheten gå tillbaka samma väg i motsatt riktning och återfinna det hela, det konkreta, men denna gång analyserat och förstått.

Detta framställande av den konkreta helheten utifrån dess beståndsdelar är enligt Marx den enda

vetenskapliga metoden. Den första metoden, den abstrakta analysens metod, utmynnar i ett ”förflyktigande” av den konkreta helheten till abstrakta begrepp. Det är bara den andra metoden som tillåter en att reproducera det verkliga (dess struktur och rörelse) i tanken. Denna andra metod löper emellertid en viss risk. Hegel förstod utomordentligt väl att det konkreta är konkret därför att det är sammansatt, rikt på olika aspekter, på beståndsdelar, mångskiftande bestämningar; så att detta konkreta i kunskapens ögon inte kan vara mer än ett resultat av det som uppnåtts av analysen, genom analysen och efter analysen; och detta trots att det konkreta är den verkliga utgångspunkten och trots att kunskapen härom är tankens enda mål. Men Hegel trodde sig kunna uppnå detta resultat med hjälp av den blotta tankereflektionen för sig, ensamt med hjälp av dess kraft och dess rörelse. Mot den abstrakta analysens misstag svarar hos Hegel den abstrakta syntesens.

Hur verkar då den dialektiska metoden? Den fattar inte de abstraherade beståndsdelar som erhållits genom analysen på ett abstrakt vis. Den vet att de i egenskap av att vara beståndsdelar äger en konkret betydelse, en konkret tillvaro. Sålunda uppnår analysen av kapitalet en enkel beståndsdel bland alla andra: värdet (så snart det förekommer utbyte antar produkterna ett bytesvärde som är skilt från deras bruksvärde). Den dialektiska metoden återfinner de konkreta betingelserna för denna enkla bestämning i stället för att isolera den och betrakta den enskilt för sig; dessa betingelser är, tagna i deras verkliga rörelse, historiska. Sålunda har bytesvärdet existerat i historisk tid som en reell och dominerande kategori i begynnelsen till det kommersiella kapitalets utveckling, i de antika samhällsformerna och under medeltiden. Inom ramen för vissa bestämda produktionsförhållanden (till exempel hantverksdriften), med en viss typ av ägande, gemenskap, familjebildning och statsform — i deras egenskap av att vid denna tid ha varit en väsentlig aspekt av ett levande helt — i detta ögonblick uppstod bytesvärdet, inte som ett abstrakt begrepp utan som en konkret verklighet. Under loppet av den historiska utvecklingen införlivades och inneslöt bytesvärdet i mera invecklade verklighetsförhållanden och bestämningar. I den industriella och finansiella kapitalismen är bytesvärdet bara en elementär kategori som implicerats, integrerats men också modifierats; det för här som ekonomisk kategori ett stenåldersliv. Analysen återfinner detta bytesvärde under senare tiders avlagringar, för att nu använda en metafor som är lättförståelig; den återfinner det i byggnadsgrunden till den aktuella socialekonomiska utformningen; härefter följer den upp den historiska rörelse under vars lopp den enkla varuproduktionen samt bytesvärdet utvecklats, modifierats och som dominerande kategori förvandlats till kapitalism. Analysen tillåter på så vis att man återfinner den verkliga rörelsen i dess helhet, alltså att man utlägger och förstår den konkreta och för närvarande givna totaliteten, det vill säga den aktuella ekonomiska och sociala strukturen. Kunskapen om denna totalitet är tvärsigenom de historiska stadierna och dess framtidsutveckling ett resultat av tänkandet, men den är i intet avseende någon abstrakt rekonstruktion som uppnåtts av en tänkande som skulle ackumulera begrepp som befann sig utanför fakta, erfarenheter och dokument.¹⁵

II — Människans alienation

Det mänskliga är ett faktum: tanken, kunskapen, förnuftet och ävenså vissa känslor såsom vänskapen, kärleken, modet, ansvarskänslan, känslan av mänsklig värdighet och sannfärdigheten

¹⁵ De texter av Marx som dragits samman och kommenterats här ovan återfinns i: *Filosofins elände, Inledning till kritiken av den politiska ekonomin*, 1857, *Kapitalet*, förorden.

förtjänar helt obestriddigen detta attribut. De skiljer sig från de fysiologiska och animala intrycken: och även om man skulle erkänna förekomsten av övermänskliga varelser är man nog så hänvisad till att bevilja människan hennes eget område.

Vad ordet omänsklig beträffar är det idag bekant för var och en vad det betecknar: orättvisan, förtrycket, grymheten, våldet, den oundvikliga misären och lidandet ...

Det har inte alltid varit så. Fordomdags var dessa begrepp inte i lika hög grad klara och formulerbara. Det mänskliga och det omänskliga blandade sig på ett omärkligt sätt i livet liksom för medvetandet samman med varandra. Hur kommer det sig att det vardagliga medvetandet idag ser på dem med urskillning? Utan tvivel på grund av det faktum att ett mänskligt herravälde synes *möjligt*, på grund av det faktum att ett djupgående krav mellan, alla individer som grundar sig direkt på medvetandet om vardagslivet¹⁶ kastar sitt ljus över världen.

Därmed uppställer sig den svårlösta frågan om förhållandet mellan det mänskliga och det omänskliga.

Metafysikerna definierade det mänskliga medelst ett enda av dess attribut: kunskapen, förnuftet. Utifrån detta förkastade de alla de övriga aspekterna på människan som någonting omänskligt. Dessutom fick deras förnuft, deras kunskap lov att bindas samman med ett övermänskligt tänkande, förnuft eller en kunskap för att inte behöva bli hängande i luften. Därav den systematiska nedvärderingen av de drag i det mänskliga (livet, verksamheten, känslolivet, fantasiförmågan, nöjet, osv.) som förblandades med det som var omänskligt.

Religionen (kristendomen) förbjuder sig själv att sätta de mänskliga dygderna (godheten exempelvis) på samma plan som lasterna. Med anledning av sina teologiska inspirationskällor blandar den ihop dess aspekter av människan i en och samma förkastelsedom och avvisar något som moraluppfattningen på annat håll ser sig tvingad att återupprätta: dygderna. Här föreligger en djupgående motsättning, som teologin inte lyckas lösa. Mänskligt och omänskligt går inte att skilja åt; det mänskliga finner sig självt helt och hållet nersmittat av en fundamental orenhet. Vetenskapen liksom orättvisan, revolten liksom det förtryckande övervåldet har blivit inplacerade bland arvsyndens följder. Det mänskliga och det omänskliga uppträder här som en alienation¹⁷ av den eviga sanningen, som ett avfall från det gudomliga.

Metafysik och religion androg alltså en teori om alienationen. För en metafysiker som Platon är livet, naturen och materien ”den andra sidan” av den rena Idén (om Kunskapen), det vill säga ett avfall från denna. På samma sätt är varje begär, varje känsla för Stoicismen en alienation av det rena förnuftet; den vise stoikern är i själva verket herre över sig själv genom sitt förnuft och han avskuddar sig allting som inte är beroende av honom själv, som inte är honom själv; alltnog, begäret och passionerna gör att den människa, som inte är någon Vis man, binder sig vid något ”annat” än sig själv; han blir beroende av detta ”andra”; han alierar sig, han blir med andra ord galen, vansinnig, olycklig, absurd och följaktligen omänsklig eller alltför mänsklig.

Hegel har återupptagit begreppet alienation i filosofin men det är Marx som har förlänat det dess dialektiska, rationella och positiva innebörd. Och detta utgör en väsentlig filosofisk aspekt av marxismen, visserligen berömd men ändå föga förstådd. Att det mänskliga för den moderna människan låter sig urskiljas från det omänskliga bevisar för det första inte att det mänskliga och

¹⁶ Vardagslivets problematik har med utgångspunkt i Lefebvres marxism behandlats av honom i *Critique de la vie quotidienne* (Kritik av vardagslivet) i två volymer 1947 och 1962. Ö. a.

¹⁷ Termen *alienation* användes av (Hegel och) den ”unge” Marx, som översatte den till ty. *Entfremdung*, ”förfrämligande”; i modern tid kan man ofta se termen ersatt med uttrycket *reifikation* (ex.: Marcuse), detta som en översättning av det tyska (Georg Lukács) uttrycket *Verdinglichung*, ”förtingsligande”. Ö. a.

det omänskliga låter sig definieras med hjälp av abstraktioner och ännu mindre att man skulle kunna förgöra det som är omänskligt genom en tankeakt eller genom att uttrycka sitt moraliska klander. Det visar bara att sammanstötningen mellan det omänskliga och det mänskliga (motsättningen mellan dem) går in i en period av yttersta spänning, alltså att de närmar sig sin lösning; den träder då in i medvetandet, och medvetandet anar, åkallar och kräver denna lösning.

Dialektiken visar på ett mera allmänt plan att det mänskliga bör utveckla sig via historien. Men skulle inte människan ha kunnat utvecklas "harmoniskt" tillägna sig nya maktområden enbart med en ansträngning av sin goda vilja och låta historien ha sin gång på det rent moraliska eller rent intellektuella planet? Denna idealistiska hypotes räknar inte med dialektiken. Den tillämpar den abstrakta och fullständigt fantastiska konstruktionsmetod på det förflutna, som utopisterna använde på framtiden. Det omänskliga i historien (och förvisso har all historia varit omänsklig!) bör inte göra oss förkrossade eller framställa ett mysterium för oss i stil med den eviga förekomsten av det onda, det syndiga eller av djävulen. Det omänskliga är ett faktum, men det är också det mänskliga. Historien visar oss dem förblandade utan urskillning ända hän till det moderna medvetandets grundläggande krav. Detta konstaterande får sin förklaring av dialektiken som upphöjer det till rangen av en förnuftsmässig sanning. *Människan hade inte kunnat utvecklas annat än via spelet av motsättningar; det mänskliga hade inte kunnat uppstå annat än via det omänskliga*, till en början beblandat med det för att därefter låta sig särskiljas från det i en konfliktsituation och behärska det genom att lösa denna konflikt.

På detta sätt blev och förblir fortfarande kunskapen, förnuftet och den mänskliga vetenskapen ett verktyg i handen på det omänskligas makt. Det är på detta sätt som friheten inte kunnat låta sig anas eller uppnås annat än genom förslavandet. Det är återigen på detta sätt som berikandet av det mänskliga samhället inte kunnat göras till verklighet annat än på bekostnad av utarmningen och misären hos de stora massorna av människor. På samma sätt blev också och förblir Staten, detta medel till befrielse, till organisation, ett förtryckarmedel. Inom alla områden avslöjar sig det omänskliga och det mänskliga med samma nödvändighet som tvenne sidor av den historiska nödvändigheten, som tvenne sidor av ett och samma varas tillväxt. Men dessa båda aspekter, dessa båda sidor är inte lika eller symmetriska såsom det Goda och det Onda i vissa teologiska system (manikeismen). Det mänskliga är det positiva elementet; historien är historien om människan, om hennes tillväxt och hennes utveckling. Det omänskliga är bara den negativa sidan av saken: det omänskliga är (den för övrigt oundvikliga) alienationen av det mänskliga. Detta är anledningen till att den till slut mänskliga människan kan och bör segra över denna omänsklighet genom att bli herre över sin alienation.

Marx förlämnar med andra ord en precis mening åt den antika och förvirrade teorin om alienationen i det att han befriar den från de mystiska och metafysiska tolkningarna, från inbillningssjuka antaganden om "syndafallet", om "skulden", om "avfallet", om det "onda", osv.

Han visar att alienationen hos människan inte kan definieras religiöst, metafysiskt eller moraliskt. Tvärtom så bidrog de metafysiska läroarna, religionerna och moralläroarna till att alienera människan, att vända henne bort från sitt verkliga medvetande och från sina verkliga problem. Människans alienation är inte någonting teoretiskt eller idealistiskt och därmed någonting som uteslutande utspelar sig på idéplanet eller känsloplanet; den är också och i främsta rummet någonting praktiskt, någonting som låter sig upptäckas på alla områden i det praktiska livet. Arbetet har alienerats: förslavats, exploaterats, blivit långråkigt och förkrossande. Samhällslivet, den mänskliga gemenskapen, ställer sig splittrat av samhällsklasserna, lösryckt från sig självt, deformerat, förvandlat till politiskt liv och utnyttjat av Staten. Människans makt över naturen liksom det goda som blir framställt av denna makt har beslagtogs, och den mänskliga samhälls-

varelsens sätt att tillägna sig naturen omvandlar sig till privat äganderätt till produktionsmedlen. Penningen, denna abstrakta symbol för det materiella goda som skapats av människans hand (det vill säga den genomsnittliga sociala arbetstid som är nödvändig för framställningen av den eller den konsumtionsvaran) är den befällande härskaren över de människor som arbetar och producerar. Kapitalet, denna form av social rikedom, denna abstraktion (som i en mening, tagen för sig, inte är annat än ett handels och bankernas spel med skrifttecken) ålägger sina krav på hela samhället, innebär en motsägelsefull organisering av detta samhälle: förslavandet och utarmandet av den relativt största delen av samma samhälle.

Så undandrar sig produkterna från människan hennes egen vilja, hennes medvetande och hennes kontroll. De antar abstrakta former, penningen, kapitalet — som i stället för att igenkännas som sådana och tjäna som sådana (det vill säga som abstrakta mellanhänder mellan de verkande individerna) till raka motsatsen blir till självhärskande och förtryckande realiteter. Och detta till fromma för en minoritet, en privilegierad klass, som utnyttjar detta sakernas tillstånd och underhåller det. Det som är abstrakt blir på detta bedrägliga sätt något skenbart konkret som likväl är blott alltför verkligt och som förkrossar det verkligt konkreta: människan.

Människans alienation blir således blottad i all sin fruktansvärda utsträckning, i allt sitt verkliga djup. Långt ifrån att endast vara teoretisk (metafysisk, religiös eller moralisk, med ett ord *ideologisk*) är den också främst praktisk, erkännerligen av ekonomisk, social och politisk natur. På detta plan av verkligheten manifesteras den av det faktum att mänskliga varelser utlämnats åt fientliga krafter, som emellertid inte är annat än produkterna av deras verksamhet, men som vänts mot dem själva och som för dem med sig mot omänskliga öden — kriser, krig, all slags konvulsioner.

Låt oss nu göra ett sammandrag av denna människans historia sedd ur filosofisk synvinkel.

Först och främst så föreligger det verkligen mänsklig historia, det vill säga utveckling, aktiv utformning, tillväxt fram mot ett utslocknande. Det mänskliga släktet följer *tillblivandets* lag, vilken ger sig tillkänna redan hos djurarterna: släktet har uppkommit, det har utvecklat sig: måhända är det därmed på väg mot sitt eget slut, men det är för närvarande omöjligt att förutse detta slut, att bestämma omständigheterna för det och följaktligen ta med det i räkningen.

Antropologin, vetenskapen om människans ursprung och primitiva utveckling, kan forska efter hur och varför detta släkte erhållit det storartade och fruktansvärda privilegiet att verka i naturen i stället för att passivt följa dess lagar. Den forskar efter hur och varför människans tillblivelse (det mänskliga släktets tillblivelse) är en social tillblivelse, en tillblivelse på verksamhetens och medvetenhetens plan — det vill säga en historia i egentlig mening — i stället för att förbli en biologisk och fysiologisk tillblivelse på naturens och den naturliga utvecklingens plan. Denna vetenskap bör fullfölja sina efterforskningar beträffande hjärnans och handens, språkets, det primitiva redskapets roll, osv., utan hänsyn till någon spekulativ eller metafysisk hypotes.

Vilka resultaten av denna forskning än blir har ett faktum förvärvat: människan (det mänskliga släktet), som kämpar mot naturen och underkuvar den under loppet av sin egentliga utveckling, kan inte skiljas från den. Själva kampen är den mest sammanhållande och sammanbindande faktorn av alla. Genom sin aktivitet, genom sitt skapande arbete mångfaldigar det mänskliga släktet sitt samband med naturen i stället för att bryta det och kasta sig in i en rent andlig utveckling. Bandet mellan människa och natur är av dialektisk art: en allt djupare enhet i en allt intensivare kamp, i en ständigt förnyad konfliktsituation som varje seger för människan, varje teknisk uppfinning, varje upptäckt på kunskapens område, varje utvidgning av den sektor av naturen som behärskas av människan bidrar till att lösa till hennes fördel!

Människan utvecklas således bara i förhållande till detta ”andra” än sig själv som hon bär inom sig: naturen. Hennes verksamheter låter sig bara utövas och gör bara framsteg om den låter en mänsklig värld uppstå ur naturens sköte. Detta är föremålens, de manuella produkternas och den mänskliga tankens värld. Dessa produkter är inte den mänskliga varelsen utan bara hennes ”egen- dom” och hennes ”medel”. De existerar blott genom henne och för henne; de är ingenting utan henne eftersom de är ett verk av hennes aktivitet; på motsvarande sätt är den mänskliga varelsen ingenting förutan dessa objekt som omger henne och betjänar henne. Under loppet av sin utveckling uttrycker och skapar hon sig själv via detta ”andra” än henne själv som består av de oräkneliga ting som formats av henne. Varhelst människan i kraft av sitt mänskliga tänkande eller i sin egenskap som individ blir medveten om sig själv kan hon inte skilja sig från föremålen, tillgångarna och produkterna. Om hon låter sig urskiljas från dessa och till och med reser sig mot dem kan detta ske bara inom ramen för ett dialektiskt förhållande: inom ramen för en enhet.

Men här, mitt i denna utveckling, finns det vissa produkter som oundvikligen antar en självständig tillvaro. Till och med det mest väsentliga och djuptgående i henne själv: hennes tänkande och hennes föreställningar tycks ha kommit från annat håll än från henne själv. Hennes verksamhetsformer, hennes skapande förmåga frigör sig från henne, och hon börjar tro på deras oberoende existens. Från de ideologiska abstraktionerna till penningen och den politiska Staten uppträder dessa fetisch¹⁸ som levande realiteter, vilket de också i en viss mening är, eftersom de behärskar det som är mänskligt!

Den mänskliga varelse som utvecklas kan alltså inte låta sig skiljas från detta ”andra” i henne själv, som utgörs av fetischerna. De tillgångar förutan vilka hon under inte ens en timmas tid skulle kunna finnas till, och som ändå inte är ”hennes själv”, befinner sig för övrigt i ett oupplösligt förbund med utövandet av hennes förrättningar och förmågor. Friheten kan inte bestå i att hon frånhänder sig själv sina tillgångar utan tvärtom i att de mångdubblas. Människans förhållande till sina tillgångar är således inte i det väsentliga något slaviskt förhållande — försåvitt vi inte rör oss med ett samhälle där dessa tillgångar undandragits den stora massan av människor och lagts beslag på av en klass under täckmantel av en för detta avsedd organisation och fetischism.

Förhållandet mellan den mänskliga varelsen och fetischerna skiljer sig följaktligen från hennes förhållande i fråga om tillgångarna. Det dialektiska förhållandet mellan människan och tillgångarna får normalt och i varje stund sin lösning av att människan kommer till medvetande om sig själv i egenskap av att ha ett egenliv och av att ha kommit i åtnjutande av detta liv, i sin egenskap av att äga makt över naturen och över sin egen natur. Människans förhållande till fetischerna uppenbaras dock på så vis att hon blir uppryckt ur sig själv med rötterna och förlorar sitt eget jag; det är detta förhållande som marxismen kallar för alienation. Här kan konflikten inte lösas på annat sätt än genom ett progressivt undertryckande av fetischismen och ett återinhämtande av den mänskliga makt och förmåga som fetischerna vänt mot människan själv: genom ett övervinnande av alienationen.

Den mänskliga historien uppträder nu i all sin invecklade sammansättning. Den är en naturlig process i vilken människan inte låter sig bli skild från naturen eller uppvuxen som en naturvarelse. Samtidigt är den en process hos en varelse som kämpar mot naturen och som i och med denna konflikt och i kampen mot naturen, i och med motsättningar, hinder, kriser och på varandra följande språng lägger under sig en allt högre och högre grad av makt och medvetenhet.

¹⁸ Uttrycket "fetisch" hör hemma i alienationsproblematikens begreppsvärld alltsedan Marx använt det som en beteckning på alienationens och reifikationens processer i det kapitalistiska samhället (ex.: "varufetischism"). Ö. a.

Människan blir mänsklig blott genom skapandet av en mänsklig värld. I och med sitt verk blir hon sig själv utan att förblandas med det men likväl utan att skiljas från det.

Människans aktiva frambringande av sitt eget medvetande kommer emellan i hennes naturliga tillväxtprocess, dock utan att avlägsna dess karaktär av naturprocess — ända till det ögonblick då den mänskliga varelsen med ett avgörande språng framåt blir förmögen att organisera sin aktivitet på ett medvetet och förnuftigt sätt.

Under loppet av denna redan invecklade utveckling dyker det upp ytterligare en komplicerande faktor: fetischernas omänskliga (falskeligen mänskliga) värld. Följaktligen visar också den mänskliga historien på det oupphörliga och sinsemellan genomträngande växelspelet mellan tre aspekter eller beståndsdelar: det *spontana* elementet (biologiskt, fysiskt, naturligt) — det *reflekterade* elementet (det uppkommande medvetandet, i förstone illa lösgjort men ändå redan reellt och verkningsfullt) det *skenbara, illusoriska* elementet (det omänskliga i alienationen och fetischerna).

Det är bara den (dialektiska) analysen som kan urskilja dessa beståndsdelar vilka ständigt befinner sig i konflikt med varandra i historiens verkliga förlopp.

Till dem som kan tänkas finna denna analys av människans tillblivelse konstlad är det möjligt att svara med mångfaldiga exempel hämtade från just denna tillblivelseprocess. Låt oss här ta som en illustration ett faktum som *språket*. Språket är på en gång praktiskt (det tjänar) och teoretiskt (det uttrycker, det medger tänkande). Språket, det vill säga ett bestämt språk, föds, tillväxer, utvecklar sig och dör genom en spontan och naturlig process. Och förvisso blandar sig medvetandet och tänkande i denna process; men de uppträder här på ett natur enligt sätt och undertrycker inte dess naturliga karaktär. Bortsett från det fall då ett språk emellertid under gynnsamma omständigheter uppnår ett visst stadium i sin utveckling; det når därvid fram till en kritisk punkt; det blir föremål för en medveten bearbetning av författare, grammatiker, jurister och advokater, osv. Det ställs då inför svåra problem. Om detta språk (det vill säga de människor som betjänar sig av det) löser dessa problem, bevarar och till och med fördjupar det sina spontana och naturliga egenskaper samtidigt som det utvecklas till en medveten och rationell uttrycksform; det behåller sin vitalitet och friskhet i och med att det övervinner sig själv i riktning mot det klara förnuftet och medvetandet; det uppnår då ett högre stadium genom ett språng och en avgörande prövning. Eljest går det mot sitt fall, antingen på grund av naturlig degeneration eller på grund av att bli alltför akademiskt och hamnar på en alltför hög abstraktionsnivå. Till denna invecklade tillblivelseakt sällar sig på nära håll de ideologiska illusionerna, illusionen hos de poeter som tror att inspiration och sånggudinnorna uppväcker deras ”stämma”; teologernas illusion som i likhet med Bonald föreger att Gud skapade orden; och slutligen illusionen hos de metafysiker enligt vilka orden korresponderar med rena och absoluta ”idéer”, osv.

Den tredubbla aspekten av samma invecklade process — i vilken det medvetna elementet alltid i det avgörande ögonblicket kommer att dominera det spontana elementet och kritisera det illusoriska — skulle kunna påvisas inom alla dessa praktiska, historiska och sociala realiteter: nationen, demokratin, vetenskapen, det individuella, osv.

När nu detta väl blivit sagt, vad är då kommunismen, fortfarande utifrån filosofisk synvinkel? Den låter sig inte definieras som ett ideal, som ett paradys på jorden i en oviss framtid. Den låter sig heller inte definieras som ett sakernas tillstånd som arrangerats och förutsetts av ett förnuftsmässigt men abstrakt tänkande. Dessa föregripanden, dessa utopier, dessa verklighetsfrämmande konstruktioner blir uteslutna av en rationell metod, marxismens, det vill säga den vetenskapliga sociologins metod.

Den vetenskapliga kommunismen bestäms av det sammantagna händelseförloppet i historien — av människans tillblivelseprocess betraktad som en total företeelse. Objektivt och vetenskapligt måste man konstatera, att denna tillblivelseprocedur orienterar sig mot en för närvarande förutsebar fas (låt vara att den troligtvis inte bör vara den sista) som hädanefter med en motiverad och berättigad definition kommer att bära detta namn kommunismen.

I första hand så uppvisar det mänskliga släktet (där det stöter på eller kan skapa sig gynnsamma villkor), liksom alla levande släkten men med sina egna karaktärsdrag och via en spontant uppkommen och naturlig process, en tendens att gå mot en allt högre utveckling. Och detta trots de svårigheter och hinder och trots de element av återgång, förfall och inre destruktion som yppar sig under loppet av denna utveckling; det vill säga trots eller snarare igenom alienationens motsättningar och uttrycksformer.

Medvetandet och tankeverksamheten förenar sig med denna process; de betingar den inte, ty det är uppenbart att de själva

i stället är betingade av den: de uppträder och förmeras på naturlig väg under loppet av naturprocessen. Kunskapen och förnuftet föds i förstone osäkra, svaga och maktlösa; därefter bekräftas, bestyrks de, utsträcker sin dominerade sektor och artikulerar sig. Slutligen kommer ett avgörande ögonblick, en kritisk punkt med invecklade problem: det ögonblick då förnuftet bör och kan bli härskande för att ge en förnuftig organisation åt inbegreppet av alla mänskliga verksamheter.

Detta är det ögonblick då mångfaldiga ideologiska skenbilder måste kritiseras, anges och övervinnas. Och med dem alla fetischismer, varje form av alienation som vänts mot människan och den mänskliga verksamheten.

Kommunismen låter sig alltså definieras:

- 1) Som det ögonblick i historien då människan i sitt medvetande återfunnit det band som förenar henne med (den materiella) naturen och ger en förhöjd utveckling åt sina naturliga livskrafter, och detta under betingelser som omfattar obegränsad makt över denna natur med stöd av allt det som en lång kamp fört med sig och av allt det som hon blivit berikad med under en lång historia.
- 2) Som det ögonblick då förnuftet uppträder med bestämdhet för att organisera hela mänskligheten och övervinna (utan att undertrycka den utan till gengäld bevara det väsentliga i dess rika landvinningar) den långa naturprocessens motsägelsefulla, kuperade och törneströdda väg som ligger bakom människans uppkomst.
- 3) Som det ögonblick då den mångfaldiga (ideologiska, ekonomiskt-sociala, politiska) alienationen av det mänskliga finner sig bit för bit övervunnen, inhämtad och avskaffad (utan att den materiella och andliga rikedom som förskaffats via dessa motsättningar för den sakens skull, låt oss upprepa detta, blir undertryckt).

Denna filosofiska definition av kommunismen kan inte skiljas från de övriga bestämningar som vi skall stöta på i fortsättningen.

Övervinnandet av alienationen inbegriper det stegvisa övervinnandet och undertryckandet av handelsvaran, kapitalet och av penningen själv såsom fetisch vilka i praktiken härskar över mänsklighetens rike.

Det inbegriper övervinnandet av privategendomen, det vill säga inte undertryckandet av förvärv av personliga ägodelar utan av det privata ägandet av produktionsmedlen med vilka ägodelarna framställs (medel som bör tillhöra samhället och ställas i mänsklighetens tjänst). Det privata

ägandet av produktionsmedlen råkar i själva verket i konflikt med den sociala människans tillägnande av naturens rikedomar. Denna konflikt låter sig lösas av att produktionen organiseras på ett förnuftigt sätt, som undanröjer möjligheten för monstruöst privilegierade individer eller klasser att vara i besittning av dessa produktionsmedel. (Texterna av Marx om alienationen och dess varierande former finns utspridda i hela hans verk i en grad som gjort att man inte förrän helt nyligen upptäckt deras enhetlighet.)

2. Den marxistiska moralen

Marxismen (dialektisk materialism) frambär för det första en kritik av förgångna moralläror och därefter praktiska och teoretiska anvisningar för grundläggandet av en ny moral.

1) De förgångna tiders moralläror som historikerna rekonstruerat gav i en mening uttryck åt givna och oundvikliga *existensvillkor*. Så länge villkoren för mänsklig fullkomning inte var förverkligade eller realiserbara, så länge människans herravälde över naturen förblev begränsat var det väl nödvändigt att människorna inskränkte sina önskemål. Så länge de förblev svaga inför naturen var det nödvändigt att göra en dygd av nödvändigheten och tilldela ett moraliskt värde åt den oundvikliga vanmakten inför döden, inför lidandet och inför livets olösliga problem. Oupphörligen sprängde individens önskemål gränserna för det av villkoren för existensen tillåtna; individen hamnade ur måttan i omåttan. Alltså måste man tillskriva detta faktum — den måtta, de gränser som drabbat individen på grund av levnadsbetingelserna och utvecklingsnivån — värdet av en levnadsregel och det meningsfulla innehållet av en samhällelig tukt och ordning. De individer som hoppade över dessa skaklar visade sig vara än de minst begåvade brutalaste våldsverkarna och än de mest begåvade. Kriminella och genialiska personer föll därför alltid under en och samma moraliska förkastelsedom, som uttryckte det sociala genomsnittet: den ”genomsnittliga” nivå i utvecklingen som (materiellt och andligen) uppnåts av det betraktade samhället.

Emellertid uttryckte seder och moral livsbetingelserna endast i indirekt, förvirrad och alienerad form; eller, om man så vill, uttryckte de livsbetingelserna för den alienerade mänskliga till varon. Till följd av detta uppträdde levnadsreglerna, de disciplinära åtgärderna och det oundvikliga undertryckandet aldrig i sin praktiska överensstämmelse med de sanna förhållandena eller i sin verkliga innebörd. De stod ständigt i förbund (det vill säga av de personer som kungjorde dem sattes de i förbund) med mystiska dekret, med dunkla makter. Förgångna tiders seder och moral hade alltså på några få undantag när (exempelvis den epikuréiska moralen) en teologisk eller metafysisk karaktär. Den praktiska levnadsregeln utgav sig alltid för att vara följden av ett transcendent imperativ. Den handling som stod i överensstämmelse med god tukt och ordning tog sig förtjänstfullhetens, nådegåvans och dygdens mystiska anseende. Vad beträffar den handling som icke stod i överensstämmelse med sedesamheten blev den på likadant sätt värderad, dragen över en kam, en måttstock av dunkelt ursprung, tilldelad besynnerliga namn som synd, skuld och besudling — självständiga storheter som det är svårt att definiera på något klart sätt, på en gång materiella (brutalt materiella) och mystiska.

Och nu har den moraliska alienationens mekanism skruvats isär. Seder och moral har i första hand för att de fördömde det exceptionella och det nya alltid varit benägna att låsa fast samhället och göra det orubbligt. Eftersom varje initiativ, det må sedan komma från den kriminelle eller den genialiske, förstöraren eller nyskaparen, förkastades, sanktionerades den härskande moralen och sederna nödvändigtvis *status quo* — om det så rörde sig om dygderna hos antikens medborgare, den feodale krigaren eller den kapitalistiske köpmannen. Gentemot moralen råkade de kriminella eller skapande initiativen nödvändigtvis ut för en sammanblandning, som finns kvar än

idag. Det moraliska fördömandet har alltid börjat med att slå ner på den djärve, och det träffar honom också ofta i hjärtat av hans tankeverksamhet, där det sår ut betänkligheter, tvivel och dåligt samvete. Historien om det mänskliga handlingslivet och tänkandet kan vittna om detta.

För det andra så påverkade morallärorna handlingar och tankar med en illusorisk koefficient, med ett bedrägligt genljud. Det enkla tålmodet inför de gränser som dragits för den individuella aktiviteten eller inför lidandet exempelvis antog uppenbarelsen av en dygd: den stoiska eller kristna resignationen. En ytterligt enkel situation, en oundviklig passivitet fick på så vis för moralisten och för den moraliserade en betydelse som någonting enormt värdefullt. Från detta till att lida frivilligt eller inskränka sin personlighet för att få känna detta moraliskt betydelsefulla tillstånd är steget inte långt och kan ofta tas mycket snabbt. Människan skyndar till sina bojar, som hon tror betyder hennes frihet. I det ögonblick hon törnar emot sina begränsningar och på ett smärtsamt sätt erfar den slutgiltiga och begränsade karaktären av sin tillvaro tror hon sig stöta på den moraliska oändligheten. Uttrycket ”moralisk storhet” är bedrägligt, ty moralen har aldrig gjort annat än att kodifiera och legalisera — i den enskilda individen under form av moraliskt samvete; i det yttre under form av straffpredikningar den *genomsnittliga* samhällspraktiken vid en given tidpunkt.

Intet framsteg har överhuvudtaget under historiens lopp kunnat göras annat än i trots av den härskande moralen eller mot densamma. Då levnadsvillkoren förändrades sökte den härskande moralen alltid bromsa eller dölja dessa förändringar. Ända till den dag då någon moralisk uppfinnare sökte anpassa de accepterade värderingarna efter de nya förhållandena och för detta lät sig förföljas trots att han gjorde värderingarna den tjänsten att ha räddat dem! (Sokrates, osv.)

För det tredje kunde framför allt de moraliska läror som knutits till ett gåtfullt dekret eller imperativ utnyttjas av dem som utgav sig för att sprida detta dekret och representera den mystiska makten. Moralerna har med andra ord alltid varit eller alltid förvandlats till ett instrument i händerna på en härskande kast eller klass i samhället. Marx har visat på hundratals olika sätt att det aldrig funnits någon herremoral eller slavmoral utan bara moralläror som etablerats av herrarna för slavarne. De levnadsvillkor som fick sitt burskap av morallärorna medgav alltid detta herravälde, som sedan kom att krönas, sanktioneras och fullbordas av moralerna (liksom av juridiken och religionen) i dess formulerade tillstånd. Vid de tillfällen då de som förslavats lyckades introducera sina egna värderingar (exempelvis den respektfulla dyrkan av arbetet i modern tid) i de moraliska sederna förvandlades dessa snart till instrument för utsugning. För egen räkning har herrarna alltid kunnat dra sig ur spelet; de visste att tolka de moraliska förpliktelseerna eller att sätta sig över dem när de blev besvärande. Därför vändes hela den förgångna tidens moral i fariseisk skrymtaktighet eller ren och skär omoral. Moralerna skapade det omoraliska först genom att förkasta varje exceptionell handling som omoralisk och genom att tvinga den att utföras i skydd av mörkret och med den avvikandes förbannelse över huvudet — och därefter genom att de härskande klasserna alltid kunde klara sig ganska väl utan de värderingar som de underhöll till de förtrycktas bruk.

Rättvisan har liksom moralerna alltid sanktionerat de existerande förhållandena och villkoren så att de blir orörliga och lutar till förmån för de ekonomiskt privilegierade och politiskt regerande klassernas herravälde.

Den moraliska alienationen är alltså inte skild från de andra, historiskt, socialt och praktiskt betingade formerna av alienation: allmän ideologi, rättsväsende, religion, osv.

2) Det skulle emellertid vara felaktigt att tillskriva marxismen en blott negativ och kritiserande ställning inför det moraliska problemet. Det vore smädelse och förtal att tillskriva marxisterna en

sorts omoralisk cynism då den dialektiska kritiken i själva verket går fram mot både moral och omoral i det förflutna genom att visa hur de uppstått ur varandra. Den omoraliska cynismen återfinns man hos de (litterära, ideologiska, politiska) företrädarna för den dekadenta borgerligheten men också hos vissa nedsatta individer som förkastar all moral tillsammans med den som redan etablerats.

Marxismen hävdar att man idag måste skapa en ny etisk inställning som befriats från den moraliska alienationen och den ideologiska illusionen — som vägrar att ställa upp värderingar som inte har med verkligheten att göra och som följaktligen söker grunda de moraliska värderingarna på vad som är verkligt.

För det första så finns det en klass i det moderna uppslittrade klassamhället som spelar en privilegierad roll i ordets djupaste mening. Det är proletariatet. Det ensamt kan göra slut på den mänskliga alienationen genom handling och genom att det genomlever och undergår denna alienation helt och fullt. Det ensamt kan befria samhället och människan genom att befria sig själv eftersom det utsätts för hela tyngden från förtrycket och utsugningen. Som förtryckt klass har proletariatet under lång tid accepterat de moraliska värden som ålagts det och som vidmakthöll dess förnedring: resignation, förödmjukelse, passivt accepterande, osv. Som en del av den förslavade klassen fann den enskilde proletären i moralen en förkonstlad kompensation och en illusorisk gengärd: han var en ”förtjänstfull” stackare, en ”hederlig, rättskaffens jobbare” när han protestlöst accepterade de trånga gränserna för sin verksamhet. Proletariatet lyckades till slut inte som förtryckt klass skapa sina egna värden, än mindre få dem godtagna. Arbetet, och det gäller framför allt det materiella arbetet, fortfor att hållas i förakt. På ett analogt ehuru något avvikande plan förblev kvinnorna förslavade eller utnyttjade eftersom moderskapet aldrig blivit fullständigt erkänt som en social angelägenhet eller ett värde, inte heller har hushållsarbetet blivit det som socialt arbete.

Det *uppstigande* proletariatet uppför sig följaktligen på ett helt annat sätt. Marx och marxisterna konstaterar detta faktum och påvisar orsakerna, det vill säga det djupt förnuftsmässiga bakom detta. Den uppstigande klassen befriar sig från de illusoriska värdena och skapar sina egna värden, sin egen heroism, sina egna dygder. Som utsugen och undertryckt arbetare har den enskilde proletären bara behov av tålmod och resignation. Som en enskild person vilken är medveten om sin klasstillhörighet och följaktligen också om denna klass' historiska roll står samma individ i behov av mod, ansvarskänsla och entusiasm; han äger att förvärva mångsidiga kunskaper och att betrakta handlingens lyskraft och förståelsen av situationerna såsom värden.

Den enskilde proletären samtycker i sitt förtryck till att betrakta lydnaden som en dygd. I sin handling, i den ekonomiska och politiska kampen, i sin disciplin och sitt initiativ blir känslan av ansvar med nödvändighet ett värde. Han måste tillvinna sig detta värde; det är för honom en fråga om liv eller död. Han vinner på detta sätt tillträde till en högre verksamhetsfär; hans bidrag består framför allt i en ny etisk livshållning, som — även om det sker i förbigående — löser de till synes olösliga problemen; exempelvis förenandet av den kollektiva disciplinen med det individuella initiativet, som på handlingens begränsade men djupt verkliga område i praktiken löser den gamla konflikten mellan individ och samhälle.

I en artikel över dessa frågor har Marx sagt att dessa nya dygder är än mer nödvändiga för proletariatet än det dagliga brödet.

3) Låt oss nu gå in på det allmänna problemet. Är det möjligt att grunda mänskliga värden på det verkliga? Är det möjligt att inte låta dem befinna sig på utsidan av verkligheten i det abstrakt idéella?

Marx och marxismen svarar: ja. Det är bara den traditionella idealismen, denna ideologiska (metafysiska) form av mänsklig alienation, som placerade idealet utanför vad som är verkligt, i tomheten, i abstraktionen, i det överkliga.

* * *

Det verkliga är inte någonting orörligt, helt och hållet givet. Det verkliga är vardande, alltså möjlighet. Det möjliga, som i dag reser sig över horisonten och som inbegriper det aktuella i tillblivandets utveckling, detta möjliga är blomman i utvecklingen av människan.

Om undergivenheten nu inte längre äger någon mening, och om överksamheten inte längre kan hållas för en dygd, beror det på att något annat har blivit möjligt. Människans välde över naturen har hunnit växa sig så starkt att all överksamhet hädanefter måste te sig som någonting helt oförnuftigt och orimligt.

Marxismen kommer inte med någon känslösam och gråtmild humanism. Marx tog sig inte an proletariats sak därför att detta står under förtryck eller för att han ville beklaga sig över dess förtryck. Han har påvisat på vilket sätt och av vilka grunder kan befria sig från förtrycket och öppna vägen för människans alla möjligheter. Marxismen intresserar sig inte för proletariatet för att det är svagt,¹⁹ utan för att det utgör en kraft — inte för att det är okunnigt, utan därför att det måste tillägna sig och berika kunskapen — inte för att det förkastas av bourgeoisin till en omänsklig värld, utan därför att det inom sig bär människans framtid och tillbakavisar denna omänskligt fåfängliga bourgeoisin. Marxismen ser i proletariatet med ett ord dess utveckling och dess möjligheter.

Idealet utan idealismens belastningar återfinns i iden om människan: i iden om hennes totala utveckling och fullbordan. Den totala människan, denna i& som tränger ner i djupet av det verkliga varandet, lägger grunden till den nya etiken på två sätt:

a) Det vetenskapliga studiet — av fysiologisk, psykologisk, pedagogisk art, osv. — av den mänskliga varelsen kommer att medge en bestämning av de objektiva betingelserna för hennes högsta utveckling. Lagarna för denna mänskliga utvecklingsprocess förvandlas utan möjlighet till gesägelse och utan några teoretiska svårigheter vad beträffar den regelrätta handlingen till *normer*. Det *mänskliga faktum*, som på detta vis bestäms och fångats i sin rörelse kan inte sättas i motsatsställning till *rätten*; det *tekniska rättensnöre*, som grundar sig på observation och erfarenhet, kan inte sättas i motsatsställning till *värdet*. En exempelvis pedagogisk teknik som medger en inriktning av barnets utveckling erhåller i och med just detta ett betydande värde.

b) Hur skall man då kunna komma fram till den totala människan? Genom *övertvinnandet* av de rådande levnadsvillkoren (ett övertvinnande som blivit möjliggjort av de inre motsättningarna och de problem som dessa reser). Angående den ganska komplicerade dialektiska innebörden i detta ord ”övertvinnande” — som på en gång betecknar ett upphävande av dessa betingelser och en överföring av den verklighet som begränsas av dem till ett högre plan — bör man lämpligen rådfråga de speciella avhandlingarna i Logik och gå tillbaka till källorna för det dialektiska tänkandet: Hegel och Marx.

Förstådd på detta sätt innefattar övertvinnandet ett socialt imperativ, men också ett imperativ — det vill säga en etik — i individuell skala. Må individen, må var och en övertvinna sig själv! Detta dialektiska övertvinnande har ingenting av godtycklig frihet över sig; den individ som händelsevis trodde sig övertvinna sin begränsning genom sin egen fantasi skulle tvärtom innestänga sig själv

¹⁹ Något som är fallet med de människor som utövar ”välgörenhet”, hos vissa utopister, hos personer med en ”faderlig beskyddarinstinkt”, de må sedan vara uppriktiga eller inte ...

inom mycket snävare gränser (som det alltför ofta är fallet med dagdrömmen, i den abstrakta spekulationen och fantasins inbillningsfoster). Att övervinna sig själv är att gå mot förnyad utveckling, mot den totala människan. Att övervinna sig själv är alltså att på ett mer och mer omfattande sätt *ta del* i denna tillblivelseprocess, i dess möjligheter inom alla områden. Övervinnandet inbegriper således ett imperativ av kunskap, handling, av växande förverkligande. Fattad på detta sätt intervenerar inte imperativet i livet eller i verkligheten. Det härrör från dessa; det är ingenting annat än det etiska uttrycket för det som är i vardande. Det är ett ideal som är gott och väl utan ideologisk eller idealistisk illusion.²⁰

Den mänskliga individen utvecklar sig i likhet med det mänskliga släktet, och detta i dubbel bemärkelse. Individualiteten utvecklar sig under loppet av sitt liv i individen själv; men eftersom hon utgör ett socialt och historiskt faktum utvecklas människan till individ i historien. Varje epok har haft sin dominerande typ av individualitet.

I denna sociala utveckling hos den enskilde kan man återfinna de tilltrasslade konflikterna mellan de tre aspekterna eller beståndsdelarna: ett *naturligt* element, livskraftigt och spontant (arvsanlag, rastillhörighet, ”temperament” i fysiologisk och psykologisk bemärkelse, naturgåvor, osv.) — ett *reflekterat* element (kultur, uppfostran, utbildning, individuell och social erfarenhet) — Och slutligen ett *illusoriskt* element (misstag rörande en själv, moraliska och metafysiskt-religiösa kompensationer, tröstemedel, ideologiska transponeringar, fantasi, drömmeri, abstraktion, osv.). I varje tid har det illusoriska elementet kommit som en skenfager komplettering till verkligheten och givit den enskilde intrycket av en fullkomning som inte var annat än ett bedrägligt svek.

Vad har vi hitintills haft att göra med? Utkast till en fullt och fast mänsklig individualitet, utkast som varit mer eller mindre lyckade alltefter tidsepokerna, tillfällena, de spontana naturgåvorna.

Den ideologiska, moraliska, metafysiska, religiösa illusionen har särskilt inom individualismen av borgerligt ursprung antagit förskräckande proportioner. Samtidigt som individen mer än någonsin kvarstår i sin första osäkra utformning tror han sig fullbordad. Det individualistiska (borgerliga) samhället upphöjer individen liksom den individuella friheten till skyarna; men under mer än ett århundrade har litteraturen, romanen och poesin erkänt individualitetens misslyckande och beklagat sig däröver. Bourgeoisin höjer den skenbara individualiteten till skyarna för att i själva verket krossa den. Detta är en av de mest djupgående motsättningarna.

Denna individualism svarar för det första mot ett historiskt förhållande: — den fria konkurrensen vid tiden för det kapitalistiska samhällets danande — och för det andra svarar den mot en ideologisk mystifikation: bourgeoisin använder sin naturliga individualism för att sprida de andra klasserna som agnar för vinden i ett kaos av individer och medvetanden, och det gäller i främsta rummet den klass som hotar den: proletariatet.

Den verkliga individualismen kommer att utveckla sig mot den totala människan som i sin naturligt uppblommade livskraft och fullständiga klarhet är förmögen till praktiskt handlande och teoretiskt tänkande, sedan hon väl övervunnit de stympade och ofullständiga aktiviteterna (den styckevisa arbetsdelningen).

Detta, säger Marx, kommer att betyda en fri individ i ett fritt samhälle. Ur denna synvinkel låter sig kommunismen faktiskt definieras av övervinnandet av den mänskliga alienationen men också av övervinnandet av alienationen och de inre konflikterna i den enskilde individen. På denna väg uppträder redan de första dragen hos den nya människan som övervinner konflikten mellan teori och praktik, mellan spontant och reflekterat liv, för att ena dem i en högre syntes.

²⁰ Jfr framför allt de *Ekonomiskt-politiska manuskripten*, skrivna av Marx år 1844.

Således förnyar marxismen iden om människan och om humanismen genom att förläna dem en fullständigt konkret innebörd. Den har vänt upp och ner på, den har *revolutionerat* den gamla filosofin.

Den har eliminerat det abstrakta, kontemplativa och spekulativa tänkandet, eller med ett ord: metafysiken.

På samma gång har den emellertid också uppfyllt — och detta genom att i grunden omvandla dem — ambitionerna för denna gamla filosofi, dess undersökningar över Logiken, Metoden, Kunskapsteorin, Förnuftet och Människan.

3. Den marxistiska sociologin eller historiematerialismen

Som vetenskaplig sociologi uppbär marxismen det hädanefter klassiska namnet: *historiematerialism*.

Sociologiskt talat existerar endast de mänskliga individerna och förhållandena dem emellan. *Samhället* äger som generell storhet ingen som helst existens vid sidan av de individer som formar det. Det finns inget kollektivt väsen, ingen folksjäl eller gruppsjäl. De är bara ockulta egenskaper, inbillningsfoster från sociologer som trodde sig vara vetenskapliga men bara var metafysiker. Under namn av ”Samhälle” i största allmänhet upphöjde de vissa eller samtliga egenskaper i det existerande samhället till rangen av en absolut sanning. Rent faktiskt var de alltså, ibland med de bästa intentioner i världen, detta samhälles apologeter, dess ideologer. De förstod varken det konkreta samhällets vardande eller dess verkliga, själv oföränderliga struktur.

Den individuella människan skapar sitt (sociala) liv, sin historia och den allmänna historien. Men de skapar inte historien under betingelser som de själva valt eller bestämt medelst en viljeakt. Människan (den samhälleliga och individuella människan) har förvisso alltsedan historiens gryning varit aktiv, men det är inte alls någon fullständig, fri och medveten aktivitet som legat bakom detta. Hos varje mänsklig varelses aktivitet finns det ett mer eller mindre stort element av passivitet som förminskas i takt med den mänskliga maktens liksom medvetenhetens främste, men som aldrig kommer att helt försvinna. Man måste med andra ord företa en dialektisk analys av varje mänsklig aktivitet. Aktivitet och passivitet blandar sig med varandra. Samtidigt som hon förändrar naturen och den värld som omger henne underkastas den enskilda människan betingelser som inte alls hon har skapat: naturen själv, hennes egen natur, de övriga människor som omger henne, de villkor som redan upprättas för hennes aktivitet (traditioner, utrustning, arbetets fördelning och organisation, osv.). Genom själva sin aktivitet inträder den enskilda människan i de bestämda förhållanden som utgörs av de *sociala förhållandena*. Hon kan inte särskiljas från dessa förhållanden; hennes existens liksom själva naturen bakom hennes aktivitet med dess gränser och möjligheter är beroende av dem. Detta betyder att det inte är hennes medvetande som skapar dessa förhållanden utan att det tvärtom är hon själv som blivit invecklad i dem och alltså bestämd av dem (trots att hon i en verklig mening ingriper i dem och ibland lyckas frigöra sig från dem om det så vore bara för att ge sig hän åt inbillningar och abstraktioner). Sålunda äger bonden en bondes medvetande och föreställningar; det är uppenbarligen inte hans medvetande och inte heller hans idéer som i alla stycken skapar hans förhållande till jorden, organisationen av hans arbete, hans verktyg, hans förhållande till grannarna, kommunen, regionen, landet, osv. Exempelen skulle kunna mångfaldigas. Även om det är sant att medvetandet och tanken under loppet av sin utveckling frigör sig från de omedelbara och lokala förhållandena (de enkla relationerna till omgivningen) så avskär de sig aldrig från dem. Att tillstå det vore att acceptera den ideologiska och idealistiska illusionen! Utsträckandet och

fördjupandet av medvetandet, uppkomsten och stärkandet av förnuftstänkandet är själva betingade av de sociala förhållandena (av utvecklingen av kommunikationer och utbyte, av det sociala liv som organiseras och koncentreras till de stora handels- och industristäderna, osv.).

Och vad är nu väsentligen dessa sociala förhållanden för något? I synnerhet i vår tid både är och förefaller de oss sannerligen vara ytterligt sammansatta. Finns det någon möjlighet att nästla fram de grundläggande förhållandena ur denna härva? Finns det — för att använda en metafor — någon möjlighet att urskilja några från grunden successiva avsatser eller avlagringar?

Ja, svarar Marx och marxisterna. Det finns sådana grundläggande förhållanden: samhällets hela byggnad vilar på en *grund*. Det som räknas i ett hus är förvisso antalet våningar, antalet beboeliga rum; men är detta en anledning till att förbise hur grunden blivit lagd, att glömma att det är grundläggningen som bestämmer byggnadens utformning, höjd och struktur, det vill säga de stora, väsentliga linjerna (låt vara att den inte bestämmer mångfalden av detaljer och än mindre utsmyckningarna)? Att tänka annorlunda vore att tro att man skulle kunna påbörja ett hus från taket och avsluta det på bottenplanet. Att tänka att det är idéerna som är det grundläggande i ett samhälle vore samma sak som att tro att eftersom det behövs fönster och dessa fönster upplyser rummen så är dessa fönster grunden till huset.

De för varje samhälle grundläggande förhållandena är förhållandena till naturen. För människan är förhållandet till naturen grundläggande, inte därför att hon förblir en naturvarelse (en felaktig tolkning av historiematerialismen) utan tvärtom därför att hon bekämpar naturen. Under denna kamp, som dock utspelar sig under naturliga betingelser, avpressar hon naturen på det som behövs för hennes livsuppehälle och för övervinnandet av det kort och gott naturliga livet. På vilket sätt sker då detta? med vilka medel? Genom *arbetet*, med hjälp av arbetsverktygen och arbetsorganisationen.

På detta och uteslutande detta sätt är det som människorna *producerar sina egna liv*, det vill säga övervinner det animala livet (i dess naturtillstånd) självfallet utan att kunna frigöra sig från naturen genom att utfärda någon självsvåldig förordning. De övervinner naturen bara inom vissa gränser och under betingelser som avgörs av naturen själv (klimat, jordmånens bördighet, den naturliga floran och faunan, osv.).

De grundläggande förhållandena i varje mänskligt samhälle utgörs alltså at *produktionsförhållandena*. För att kunna uppdaga ett samhälles väsentligaste struktur måste analysen avlägsna de ideologiska skenbilderna, de brokiga beklädnaderna, de officiella formlerna, allt som rör sig på samhällets yta, all dekor: den måste under denna yta nå fram till produktionsförhållandena, det vill säga de fundamentala förhållandena mellan människa och natur, från människa till människa i hennes arbete.

Vad finner denna analys? Först och främst de naturliga betingelserna som på ett mer eller mindre genomgripande sätt förändrats av människan. Detta är verksamhetsfältet för den vetenskap som man ofta benämner befolkningsgeografi, en vetenskap som äger ett reellt objekt för sina forskningar och som bara bedrar sig då den isolerar detta objekt och skjuter historien åt sidan. Analysen studerar under sådana förhållanden jordmånen, klimatet, floder och vattendrag, deras inflytande på befolkningsprocessen, jordlagen, den inhemska eller importerade floran, osv.

Härefter studerar analysen de tekniska förfaringssätten, den instrumentella utrustningen. Detta är verksamhetsfältet för en vetenskap som man ofta ger benämningen teknologi, en vetenskap som även den äger ett reellt objekt för sina forskningar men som bedrar sig då den isolerar det. Verktyget, instrumentet, kan i själva verket inte skiljas från användningssättet. Den teknologiska beskrivningen av uppsättningen av verktyg bör inte förglömma att denna inbegriper en

arbetsdelning, eller att den föreliggande organisationen av arbetet för övrigt i viss utsträckning kan utveckla sig vid sidan av och reagera på användningssättet, avkastningen och fullkommandet av verktygsuppsättningen.

Produktionsförhållandena avslöjar alltså tre faktorer eller beståndsdelar för vår analys: de *naturliga betingelserna*, de tekniska hjälpmedlen, samt organisationen och *fördelningen av det sociala arbetet*. Det är uppenbart att strukturen i ett samhälle, verksamheten hos de individer som formar detta samhälle, deras utspridning, deras ömsesidiga situationer, att detta låter sig förstås bara om man börjar med denna analys.

Ovanstående tre beståndsdelar utgör vad marxismen kallar för *produktivkrafterna* i ett bestämt samhälle.

Det är likaledes alldeles klart att var och en av dessa beståndsdelar kan genomgå förbättringar, kan genomgå en utveckling.

Naturtillgångarna i en landsända kan bli utnyttjade på ett allt bättre och bättre sätt; man kan upptäcka nya tillgångar eller ytterligare mängder av naturföremål som tidigare inte kunde tas i mänskligt bruk men som nu blir det; det är på så sätt som råvarumaterialet för industrin upptäckts, lagts i dagen och kommit till användning under loppet av den ekonomiska utvecklingen.

Även *verktygsuppsättningen* genomgår förbättringar. Medvetandet griper oupphörligen in i det tekniska uppfinnandet, för övrigt utan att låta sig skiljas från helhetsprocessen, ty ingen uppfinning har någonsin gjort mer än att lösa vissa problem som ställts upp av den redan existerande tekniken.

Då en ny typ av verktyg gör sitt framträdande återverkar detta på de sociala förhållandena. Det kräver en nyfördelning av de mänskliga krafter som varit pådrivande. Teknikens krav medför för övrigt utan uppehåll oförutsedda konsekvenser, som undgår medvetandet och den mänskliga viljans kontroll; det förhåller sig på samma sätt med varje förändring av det som produceras (till exempel när produktionscentra och marknadsområden förskjuts så ruineras enskilda personer eller hela landsdelar, osv.). Detta faktum har, får man anta, inte varit en del i den intill modern tid naturliga skrällen hos människorna inför förändringar och i deras strävan att med ideologins hjälp upprätthålla *status quo*.

Man måste här göra den anmärkningen att utrustningen av verktyg aldrig slår igenom förrän den motsvarar ett känt behov. Teknologin finner sig här nödsakad att göra skillnad på uppfinnandet eller introducerandet av ett nytt instrument, dess mottagande, arealen av dess utbredning, de behov som det svarar på och den (ideologiska) rutin som stod i motsättning till dess anammande. Den tekniska faktorn är, låt oss upprepa det, inte ensamstående och kan inte isoleras; Marx har föregått teknologerna och öppnat en väg för dem genom att föra analysen vidare.

Detta betyder att arbetsdelningen och de förhållanden som inbegrips i densamma bör betraktas som en särskild men inte avskiljbar beståndsdel. Arbetsdelningen medför sina egna konsekvenser, inte minst i det ögonblick den etablerar en uppdelning mellan *materiellt* och *icke-materiellt* arbete (utövandet av ledning, befäl, administration; intellektuella yrkesutövningar). Dessa konsekvenser utvecklar sig till stor del utanför människornas förutseenden, kontroll och vilja. Att de härför mest begåvade utövar en ledning över de övriga individerna inom en given socialgrupp, detta är ett framsteg. Att de betingelser som medger detta framsteg också medger att en kast eller en klass lägger beslag på de ledande befattningarna är ett faktum som ofta kan konstateras i historien; följderna av detta har mer än en gång varit ägnade åt att förvåna samtiden.

Det följer av denna analys att *produktivkrafterna* utvecklas under historiens gång och att varje beståndsdel genomgår sin särskilda process inom ramen för det hela utan att kunna isolera sig.

Det framgår också att denna utveckling av produktivkrafterna (det vill säga av människans makt över naturen) behåller karaktären av en naturlig process under historiens gång. Dess utveckling undandrar sig i själva verket människornas kontroll, medvetande och vilja, detta trots att det är fråga om verksamhet från deras sida och om produkter av denna verksamhet. Är inte detta innebörden av all historia om folkslag, institutioner och idéer?

Inte för att det mänskliga medvetandet skulle vara överkligt och verkningslöst. Helt och hållet motsatsen. Som vi sett i det filosofiska avsnittet i denna framställning, föds själva medvetandet, växer och utvecklas det på naturlig väg under loppet av denna naturliga process. Det blir emellertid inte till något fullständigt medvetande, till någon rationell kunskap som förmår behärska och leda processen, förrän i och med marxismen.

Produktivkrafternas tillväxt och tillväxten av människans makt över naturen genomgår vissa stadier och utvecklingsnivåer. Denna makt är mer eller mindre stor; dessa produktivkrafter är mer eller mindre väl utvecklade och står inte utanför den civiliserade nivå som uppnåtts av ett givet samhälle. Långt därifrån. Om varje nu existerande kultur kan uppvisa en kvalitativ originalitet, så förutsätter detta icke desto mindre en viss kvantitet av rikedomar. Människans förhållande till naturen, nämligen hennes makt över den, är en betingelse för hennes relativa oberoende av den, för hennes frihet liksom för hennes sätt att njuta dess frukter. De mera sammansatta förhållanden som på ett högre plan kommer till uttryck i kulturen underförstår och förutsätter de relativt enkla förhållanden som utgörs av produktionsförhållandena; dessa sammansatta förhållanden låter sig inte föras in från utsidan av samhällsstrukturen; de kan alltså inte skiljas från denna eller studeras i isolerat tillstånd.

Produktivkraftens utveckling, deras stadier och deras grader av uppnådd utveckling är alltså av grundläggande historisk betydelse: de utgör grunden till människans ställning som samhällsvarelse och är de omedelbara villkoren för hennes medvetande och hennes kultur.

Låt oss så undersöka själva det faktum vars betydelse redan påvisats: *arbetsdelningen*.

Denna drar med sig en omedelbar konsekvens eller ingår rättare sagt i förbund med ett socialt fenomen av största betydelse. När den inrättas under den historiska utvecklingens gång inbegriper arbetsdelningen *det privata ägandet*; Marx visar att dessa två termer är korrelerade med varandra. Genom att den instrumentella utrustningen, produktionsmedlen, differentieras faller de i själva verket i händerna på grupper eller individer som själva är differentierade. Jordens territorium undergår som produktionsmedel samma öde. Arbetsdelningen betecknar dessutom på detta stadium: jämlikhetsklyftor mellan arbetena. De befallande ämbetena skiljer sig till exempel från de materiella jobben.

Denna differentiering mellan ”högre” och ”lägre” arbeten skulle inte medföra någon allvarigare olägenhet om det rörde sig om en individuell utveckling, om de högre ämbetena befann sig i de enskilda personers ägo som var bäst begåvade för dessa arbeten (något som ännu ofta inträffar i de så kallat primitiva samhällena). Men eftersom differentieringen av arbetena åtföljer utbildandet av den privata egendomen kan man under en historiska utvecklingens lopp se hur dessa tvenne fenomen återverkar på varandra. De högre ämbetena medger beslag-tagandet av produktionsmedlen; de övergår till att bli ärftliga och går i likhet med själva egendomen och tillsammans med den i arv. De lägre (materiella) arbetena finner sig utestängda från äganderätten och på samma gång från de högre förrättningarna. Beträffande de senare kan sägas att de inte längre tillhör de enskilda personerna alltefter deras naturgåvor eller uppodlade förmåga utan de

tillhör vissa grupper (och de individer som ingår i dessa) alltefter deras plats inom ramen för organisationen av egendomsförhållandena. Detta betyder att enskilda personer vinner tillträde till intellektuella, politiska och administrativa funktioner (som blir mer och mer differentierade) i kraft av sin privata förmögenhet och inte längre i kraft av deras sociala värde. Under dessa förhållanden uppstår *klasserna*.

Betraktad som organisation av egendomsförhållandena av de sociala förrättningarna och av samhällsklasserna och inte längre i sitt förhållande till naturen (produktivkrafterna) kallas den sociala strukturen av Marx för ett *produktionssätt*.

Enligt vad vi nyss sett låter sig produktionskrafterna inte skiljas från produktionssättet. Historiskt sett är produktivkrafterna avgörande för produktionssättet; på så vis står den maskinella utrustningen (tekniken) och arbetsdelningen oupplösligt i förbund med varandra. Och ändå låter sig dessa aspekter eller beståndsdelar i den totala processen ingalunda förväxlas; deras ömsesidiga bestämning har ingenting mekaniskt över sig; de är relativt oberoende och inverkar och återverkar utan uppehåll på varandra. På samma sätt som den sociala arbetsdelningen i viss utsträckning utvecklas oberoende av den tekniska utrustningen förändras (eller kvarstår) produktionssättet i viss utsträckning och upp till en viss punkt oberoende av produktivkrafterna.

På grundval av produktivkrafternas fortlöpande utveckling och genom en analys av arbetsdelningens struktur har Marx visat på en rad bestämda *produktionssätt* som i viss mängd avlöst varandra i historien:

1) Låt oss lämna den primitiva kommunismen vid sidan av. I förhistorisk och historisk tid träffar vi snart på *det patriarkaliska produktionssättet*, som redan karakteriseras av en bestämd form av ägande (familjeegendomen i vidaste mening) och av en differentiering av ämbetsfunktioner och klasser (mansvälde, patriarkens eller familjefaderns makt och myndighet, osv.);

Härefter kommer den på *slaveriet* baserade ekonomin vilken betingas av ett framsteg på teknikens område som medger en lönsamhet vid utnyttjandet av slavar. Denna ekonomi löper alltså i riktning mot utbildandet av en herreklass, mot det i ett samhälle av redan invecklad natur ärftliga överförandet av militära och politiska chefsbefattningar, intellektuella poster, osv., jämsides med egendomen;

3) *Den feodala ekonomin* innebär att en mängd producenter som isolerats och bundits till torvan (livegenskap) utsätts för utsugning från en militär (krigisk) klass;

4) *Den kapitalistiska ekonomin* förtjänar ett särskilt studium som det huvudsakliga föremålet för den politiska ekonomin.

Detta är bara ett ytterst allmänt schema. Blandade eller avvikande produktionssätt har existerat vid alla tidpunkter i historien. Denna oavbrutna ordningsföljd, som representerar ett ekonomiskt framåtskridande rakt igenom förskräckliga omvälvningar har bara försiggått rent teoretiskt och under de bästa historiska förutsättningar, nämligen i den europeiska västvärlden. Produktions-sätten har alltid existerat och existerar fortfarande samtidigt under inverkan och återverkan sinsemellan, utan skarpare gränser trots att de är åtskilda. Det ena eller andra produktionssättet har först som sist i likhet med feodalismen företett oräkneliga nyanser och varianter; den asiatiska feodalismen skiljer sig från den europeiska, osv.

Varje produktionssätt får uppleva en tillväxt, en höjdpunkt, en nedgång och en slutgiltig kris (för att nu inte räkna med de inre, tillfälliga eller mera djupgående kriserna under utvecklingens gång).

I analysen av produktivkrafterna träder en motsättning, en kamp, en konflikt i förgrunden:

människans kamp mot naturen.

I analysen av produktionssätten uppträder en mångfald av konflikter och motsättningar; först och främst konflikten mellan olika *samhällsklasser*. Här är det människans kamp mot människan och människans utsugning av människan som ådrar sig uppmärksamheten och som avslöjas som det väsentligaste fenomenet.

Varje produktionssätts historia har alltså utspelat sig på ett dramatiskt sätt via mångahanda konflikter. I varje tidsålder har de enskilda individerna agerat, upfunnit, levat sitt individuella liv, förverkligat vissa möjligheter, stannat kvar på eller övervunnit sin tids och sin klass' genomsnittsnivå, osv. — dock alltid inom ramen för produktionssättet för de betingelser som erbjudits av den sociala strukturen. Ur växelverkan mellan enskilda initiativ (som i allmänhet, och om man undantar de fall som föreligger hos stora, enskilda personer, neutraliserar varandra till ett allomfattande och statistiskt helt) uppstår *historien*.

Ekonomiskt-social utveckling är det namn som Marx ger den konkreta process som rullas upp på grundval av en viss utveckling av produktivkrafterna. Studiet av varje ekonomiskt-social utveckling avslöjar det effektiva — politiska, administrativa, juridiska, ideologiska — handlandet av stora individer, dock inom ramen för betingelserna och gränserna för tiden och rummet, det vill säga för produktionssättet och för den klass de tillhör.

Det återstår oss ännu att framhålla några viktiga punkter som klarlagts av den vetenskapliga sociologin.

Den historiska processen är av en naturlig och objektiv karaktär (låt vara att det mänskliga medvetandet, det vill säga den medvetna individualiteten, tar form och ger sig tillkänna i densamma). I varje ögonblick av historien undandrar sig samhällskrafterna och realiteterna den mänskliga viljans kontroll. I varje ögonblick överflyglas i synnerhet de stora männen av konsekvenserna till sina handlingar.

Denna objektiva karaktär är en förutsättning för fetischismen men får inte förväxlas med den. Fetischismen i egentlig bemärkelse uppträder först då det är en fråga om abstraktioner som undandrar sig människornas kontroll, tankeverksamhet och vilja. Sålunda är marknadsvärdet och pengarna i sig själva ingenting annat än kvantitativa abstraktioner: abstrakta uttryck för sociala och mänskliga förhållanden; men dessa abstraktioner materialiserar sig, ingriper som enskilda storheter i samhällslivet och i historien, och det slutar med att de blir förhärskande i stället för att behärskas. Den naturliga och objektiva processen erhåller då en ny mening. Penningens, kapitalets historia är *i en mening* bara historien om en abstraktion; och ändå är detta också en objektiv historisk process som är föremål för en vetenskap.

Genom att undersöka den dialektiska materialismen ur filosofisk synvinkel har vi kunnat visa på en trefaldig aspekt av totalprocessen: en naturlig, vital och spontan aspekt, en reflekterad och en illusorisk aspekt.

Denna trefaldiga aspekt återfinns också i den sociologiska analysen. Människans praktiska förhållande till naturen och människans makt, som växer i takt med det mänskliga släktets framåtskridande, utgör dess vitala och naturliga aspekt. Teknikens utveckling, den vetenskapliga kunskapens, förnuftets och kulturens tillblivande utgör dess reflekterade aspekt. Arbetsdelningen, slutligen, ger upphov åt ideologiska illusioner. Det är i själva verket utifrån det ögonblick då det intellektuella arbetet på väg mot specialisering uppträder inom arbetsdelningen, som medvetandet (den medvetne individen) frigör sig från det som är verkligt och inbillar sig att det är någonting annat än medvetandet om den mänskliga världen (den *sociala praktiken*) och störtar sig upp mot en sky av ideologier. Denna illusion beledsagar de övriga sociala fenomenen; den utmärker sig

gentemot dem, men låter sig inte avskiljas från dem. Den inverkar på dem och blir själv påverkad av dem. De ideologiska fetischerna, de förverkligade abstraktionerna undfår tillika en sorts oberoende och objektivt liv främst inom religion, moral och metafysik. Fetischerna ingriper i historien, i livet och i fortbildningen av den sociala ekonomin; under inverkan från enskilda personer och klasser blir de aktiverade, till synes väsentliga men i realiteten underordnade faktorer i densamma. På så sätt kan man ge en sociologisk bestämning åt det som vi i filosofiskt avseende kallat alienationen fattad som en mänsklig process som undgår människan.

Samtliga de institutioner och idéer som uppstår till följd av de enskilda händelserna och initiativen (av de handlande och tänkande individernas inverkan) inom ramen för en bestämd social struktur, kallar Marx för detta samhälles *överbyggnad*. I överbyggnaden ingår alltså framför allt: de juridiska och politiska institutionerna, ideologierna och de ideologiska fetischerna osv. Överbyggnaden ger (genom sin sammansatta växelverkan individer emellan) uttryck åt produktions sättet, det vill säga äganderättsförhållandena. Ideologierna ger uttryck åt dessa förhållanden, främst rentav då de ideologiska skenbilderna är ägnade att *maskera* förhållandena.

Alltså även här tre element: produktivkrafter, produktions sätt, överbyggnad. Dessa aspekter eller element i varje ekonomiskt-social utveckling är klart olika ehuru förbundna med varandra, det vill säga står i växelverkan och oupphörlig konflikt gentemot varandra. Som exempel utarbetar den moderna rätten de kapitalistiska äganderättsförhållandena och söker härleda dem ur abstrakta, moraliska, skenbart överordnade och universella principer, varvid den blandar samman lånesparande och kapital, privatägande och ägande av produktionsmedlen, arbetsfrihet och frihet att exploatera arbetet, exploatering av människan och exploatering av naturen, osv. Den kodifierar förhållandena i detta bestämda produktions sätt; den äger därigenom ett visst mått av egenliv och har oupphörligen en återverkan på den struktur i vilken den ingår som en integrerande del.

Varifrån kommer den tillblivelseprocess som tvärsigenom motsättningarna, konflikterna och växelverkan mellan sammansatta faktorer driver fram varje produktions sätt mot dess tillväxt, höjdpunkt och nedgång?

Beståndsdelarna i helhetsprocessen är inte jämbördiga. Det rör sig inte bara om en tredubbel aspekt, där var och en av dem skulle stå på samma plan som de övriga trots olikheterna. Av dessa tre aspekter eller element finns det en som är den väsentligaste, och det är den som är vardandets orsak. Detta är förhållandet mellan människa och natur, graden av hennes makt över densamma, det vill säga utvecklingen av produktivkrafterna. Produktions sättet är bara ett sätt att organisera produktivkrafterna i ett givet ögonblick. Överbyggnaden utarbetar, kodifierar eller förskjuter (ideologiskt) de mänskliga förhållandena inom ramen för ett givet produktions sätt; den återverkar, antingen i framdrivande syfte (exempelvis med hjälp av den politiska Staten) eller i motsats till detta i konserverande syfte ("reaktionär" politik), på produktionsförhållandena, men i sig själv skapar den ingenting; den företer en motsättnings-fylld härva av kunskaper om verkligheten och illusioner om denna verklighet men inte någon autonom realitet.

Produktivkrafterna levererar i varje ögonblick av sin tillväxt grunden till etablerandet av produktionsförhållandena och utarbetandet av överbyggnaden. Då produktivkrafterna (till följd av i främsta rummet tekniskt framåtskridande) gör ett språng framåt utgör det motsvarande produktions sättet ett övervunnet stadium. Försvinner det helt naturligt? Ja och likväl nej. Ja i en mening: genom en objektiv, naturlig process, som undandrar sig medvetenhet och vilja, påbörjas dess nedgång och dess slutgiltiga kris. Och likväl nej, ty överbyggnaden och ideologin uppvisar härvid sitt relativa oberoende. I den mån de handlande och tänkande individerna i den härskande klassen fattar medvetande om processen, kämpar de mot densamma: de fördröjer, hejdar rörelsen;

de vidmakthåller ett föråldrat produktionssätt jämte dess överbyggnader. Med vilka medel? Med hjälp av ideologin, som i detta visar sin roll: att dölja, maskera det väsentliga i den historiska processen under det skenbara, att dölja motsättningarna, dra en slöja över lösningarna, det vill säga över det existerande produktionssättets övervinnande, med hjälp av skenlösningar.

På detta sätt fungerade exempelvis den feodalistiska ideologin. På samma sätt fungerar den kapitalistiska ideologin.

Ur denna synvinkel låter sig kommunismen definieras av: utvecklandet av produktivkrafterna utan inre gränser, övervinnandet av samhällsklasserna, det rationella, medvetna, av vilja och tanke kontrollerade organiserandet av de produktionsförhållanden som svarar mot den nivå som uppnåtts av produktiv-krafterna.

I sitt behärskande av hela denna process löser slutligen förnuftskunskapen de sociala motsättningarna.²¹

4. Den marxistiska ekonomin

Kapitalismen, det utbildade ekonomiskt-sociala system i vars sköte Marx levde och i vilket vi fortfarande lever, avslöjar vid en analys hur utomordentligt rikt sammansatt den är. Denna sammansatthet framträder inte av sig själv för den rationella kunskapen. Den presenterar i förstone en *skenbild* av enkelhet, klarhet och bedräglig förtrolighet. För den person vars liv, erfarenheter eller undersökningar inte lett honom till att analysera och avslöja kapitalismens sociala mysterium, finns här ingenting annat än klarhet och omedelbarhet: pengar, rikedom, gods och guld, verktygsutrustning, folk som arbetar, andra som inte arbetar, osv. Allt detta tycks enkelt och klart eftersom det är invariant.

Vad nu beträffar de professionella icke-marxistiska nationalekonomerna så lyckas de beskriva vissa av kapitalismens fenomen; de får upp ögonen ganska väl för dess omfattning och komplexitet, men de förblir som regel stående på tröskeln till den rationella kunskapen. En kritik av dessa ekonomer skulle kräva en längre utläggning. Låt oss här kort och gott säga att deras avhandlingar företer lysande fragment inom *befolkningsgeografien* (beskrivning av industrier, källorna för råvarumaterialet) — inom *psykologin* (beskrivning av kapitalistens själsliga tillstånd) — inom (den statistiska) matematiken men mycket litet av politisk ekonomi och ekonomisk vetenskap. De vacklar, de tvekar mellan två uppfattningar; somliga beskriver på ett mer eller mindre korrekt sätt ett kaos av ekonomiska fakta utan sammanhållning, åtskilda från varandra och från övrig mänsklig verksamhet, alltså utan liv eller rörelse. Andra (den liberala eller nyliberala skolan) söker i rak motsats till detta envetet efter en harmoni och en lag för denna harmoni mellan dessa fakta. För övrigt uppvisar samtliga en benägenhet att beskriva kapitalismen inifrån och utan att vilja sätta sig över den som ett givet faktum, som är oundvikligt och oöverstigligt; samtliga uppvisar en benägenhet att tillägga subjektivt ”ekonomiska” fenomen en avgörande betydelse: de individuella initiativen (framför allt sådana som kommer från kapitalister), avsikterna hos köparna eller försäljarna, de enskilda personernas behov och önskningar, vilka uppoffringar de gör bland sina önskemål, osv.

²¹ Man kan säga att den marxistiska sociologin egentligen kan betraktas som det huvudsakliga intresseområdet för författaren, som undervisar i ämnet sociologi vid fakulteten i Nanterre utanför Paris. Ovanstående korta skiss kan kompletteras av lösningen av exempelvis den tämligen självständiga behandlingen i arbetet Marx' sociologi (*La sociologie de Marx*, 1966, sv. översättning *Marx' sociologi* [kommer att publiceras på marxistarkivet], där flera nya begrepp och tolkningar införs, exempelvis begreppen praxis och poesis, vilka inte betyder samma sak som de mera sedvanliga begreppen praktik, produktion, osv. Ö. a.

Emellertid står det klart att om ett ekonomiskt föremål, en *tillgång* på någonting, framkallar initiativ, önskemål och företräden, så är det inte dessa psykologiska tillstånd som skapat föremålet. Dessutom bör behovet och önskemålet förklaras och gör det också av människans samhällshistoria.

All idealism kommer sig av att det icke-dialektiska tänkande isolerar och skiljer ut subjekt från objekt, tänkandet från naturen, förnuftet från det som är i vardande, medvetandet från dess objektiva förutsättningar. Ekonomerna av den idealistiska skolan isolerar ekonomin och den ekonomiska vetenskapen samt löser upp dem inte bara från varje generell metodologi utan också från resten av det mänskliga och historien om mänskligheten. Och det är just därigenom att de med en ytlig beskrivning eller analys isolerar de ”ekonomiska fakta” som de utträtt ytterst litet vetenskapligt politisk ekonomi!

Marxismen fastslår i motsats till detta att det inte finns några ekonomiska fakta som kan isoleras eller definieras som sådana, följaktligen inte heller någon ekonomisk psykologi. Enligt Marx (och även om detta ligger mycket långt ifrån vad man i allmänhet brukar tillmäta honom) har den politiska ekonomin ingen som helst rätt till tituleringen autonom och oberoende vetenskap avseende föregivet ekonomiska fakta. Vad är den då för någonting? Den är *en historisk vetenskap* som ådagalägger historiska lagar (det vill säga lagar för utvecklingen) och som befattar sig med tillkomsten av ett bestämt ekonomiskt-socialt system, kapitalismen med dess struktur och vidareutveckling.

Om nu kapitalismen bara är ett fragment av en mer omfattande utvecklingskurva som tillryggalagts av människan, om den är en historisk, social, objektiv process, förstår man varför den psykologiska beskrivningen av de enskilda individerna blir kvar på ytans gyckelbilder utav tingen. Den är inte felaktig utan bara ytlig. Den blir felaktig när den vill och tror sig vara förklarande.

Man förstår också varför uppkomsten av detta speciella ekonomiskt-sociala system, kapitalismen, låter sig lära känna blott av dem som åter sätter in det dess tillblivelsehistoria; det vill säga av dem som betraktar dess födelse, tillväxande, höjdpunkt, nedgång och försvinnande; av dem som fastställer denna dess process i sin helhet (totalitet).

Kapitalismens dialektiska (motsägelsefulla) struktur kan upptäckas så fort man upphör med att isolera vissa fakta och döpa dem till pompösa namn: ekonomiska fakta, ekonomiska faktorer, ekonomisk aktivitet, osv.

Låt oss ta ett enkelt och precist exempel. Vi väljer en industrimagnat som skall förbättra maskinparken i sin fabrik; han köper maskiner och investerar kapital, som han samlar på hög från sina föregående profitvinster eller lånar upp. Den icke-marxistiska politiska ekonomin tar tillfället i akt att beskriva den ekonomiska aktiviteten hos denna individ, hans fria initiativkraft, hans modiga återhållsamhet vad gäller att inte ha förbrukat precis allting av sina profiter, den intresseharmoni som får honom att finna en lånegivare i samma ögonblick som han vill låna, osv.

Låt oss sluta med att skilja ut detta faktum och att beskriva de ytligt psykologiska omständigheterna. Vi kan då med Marx konstatera, att kapitalisten som skall förbättra maskinparken i sitt företag blott mera sällan skrider till verket på eget, fritt initiativ. I allmänhet och i genomsnitt kan kapitalistens fria initiativ reduceras till detta, att han påskyndar maskinparkens avkastningsförmåga, intensifierar arbete, stegrar utsugningen av sina arbetare så mycket han förmår och så mycket som detta är honom möjligt. Om han förnyar och moderniserar sin maskinpark så beror det på att han är därtill nödd och tvungen. Varför det? På grund av sina arbetares motvilja mot en intensifiering av arbetstakten, på grund av konkurrensen från de andra

kapitalisterna (åtminstone vid tiden för den fria konkurrensen, det vill säga så länge som det inte rör sig om monopolkapitalism). Kapitalistens fria initiativ är med andra ord bara den subjektiva, ytliga och skenbara aspekten av en mer omfattande, objektiv och motsägelsefull process (klassmotsättningar och motsättningar inom kapitalistklassen eftersom det finns konkurrens).

Låt oss nu ta i beaktande de konsekvenser av denna nödvändighet, som för den enskilde kapitalisten antar den illusoriska formen av ett eget, ”fritt” initiativ. Han moderniserar den maskinella utrustningen vilket betyder att han kommer att kunna producera lika mycket med hjälp av mindre arbetskraft eller mera med hjälp av lika stor arbetskraft. Han kommer att ruinera sina konkurrenter; eller också kommer även de att tvingas modernisera sin maskinella utrustning. I så fall kommer det att resultera i ekonomiska ”framsteg”, utveckling av produktivkrafterna, men bara på bekostnad av de ruiner, konkurser, den arbetslöshet som blir påföljden, det vill säga tvärsigenom en mångfald av motsättningar.

Det är inte allt. Den eller de kapitalister som förbättrar de produktionsmedel som de har i sin hand tenderar att mätta marknaden. Och tendensen till denna påföljd har de så mycket mera som de producerar (som deras arbetare producerar) lika mycket eller mera samtidigt som man anställer mindre mängder levande arbetskraft, mindre personal. Personalens köpkraft och konsumtionsförmåga tenderar alltså inte att öka i samma takt som produktionen växer ut, kanske rentav att minska. Och säkerligen kan kapitalisten som förbättrat sin maskinpark och som erhållit ett tillfälligt profitöverskott då och då höja lönerna. Dessutom förlorar kapitalisten ifråga sitt profitöverskott av tillfällig natur så snart hans konkurrenter inhämtat hans försprång. Vid denna tidpunkt har, för att nu betrakta kapitalistklassen i dess helhet, det investerade kapitalet världen över ökat beaktningsvärt medan profitöverskottet försvunnit; för att kunna bibehålla den genomsnittliga profiten på samma nivå skulle dessa kapitalister finna sig stå inför samma nödvändighet som vid början: att intensifiera arbetet eller att ånyo företa förbättringar i maskinparken. Och så vidare. Där har vi en aspekt av kapitalismens verkligt ”inferniska kretsgång” (infernisk på grund av sina motsättningar), som inte är den inferniska kretsgång av löner och priser, som Marx bevisat inte finns, utan profitkapplöpningens.

Denna process avslöjar sig för den forskning som överger det isolerade förhållandets eller den isolerade individens ståndpunkt för att rikta ögonen på helheten, den objektiva tillkomstprocessen. Den förräder sig alltså, låt oss upprepa det, bara för den dialektiska analysen som tränger in under de subjektiva skenbilderna och de ideologiska illusionerna.

Låt oss i förbigående först notera att det aldrig rör sig om annat än *tendenser*, det vill säga om speciella utvecklingsprocesser inom ramen för det totala antalet processer. Begreppet tendens, föreställningen om en process i vardande som inom sig själv bär sina egna lagar och riktlinjer, det är ett begrepp som är väsentligt men helt och hållet främmande för icke-dialektikern.

Låt oss vidare notera att det exempel som anförts ovan rör det sig om en analys av den normala, klassiska kapitalismen, kapitalismen under uppsvingets tid eller vid höjdpunkten på sin bana.

Monopolkapitalismen uppvisar fenomen som hör till dess egenart; marxisterna påvisar hur monopolkapitalismen med nödvändighet uppstått ur den fria konkurrensens kapitalism, och hur den är en kapitalism som är stadd på nedgång eller rättare sagt kapitalismens nödvändiga nedgång.

Sedan detta väl blivit sagt kan vi närma oss det mera allmänna problem som angivits i det metodologiska avsnittet i föreliggande framställning.

Analysen av den givna, sammansatta helheten (kapitalismen) lösgör ur denna helhet en

celliknande form, arbetsprodukten varuform eller formen för varans marknadsvärde.

Denna form ingår härefter i vissa processer som omformar och modifierar den; dessa processer förutsätter emellertid och underförstår denna. Kapitalet strävar efter att fungera som en absolut, oberoende entitet varvid pengarna direkt producerar pengar och kapitalet producerar kapital: i finansens och spekulatörens kapital. Och likväl kan kapitalet trots sina ansträngningar (ansträngningarna från kapitalisternas sida) inte komma därhän att det i metafysisk åtskildhet börjar fungera i sig, i sitt renaste tillstånd. Kapitalet underförstår varuproduktionen och konsumtionsvarornas handelsvärde.

Analysen kommer alltså fram till *värdet* som elementär form; denna form är för övrigt inte klar och enkel som de element som den cartesianska analysen påstår sig komma fram till. Tvärtom avslöjar den en närmast teologisk sammansättning och subtilitet, hävdar Marx. Elementet ifråga visar sig vara varken enkelt eller möjligt att isolera från den historiska och sociala process som själv är så sammansatt. På samma sätt låter sig inte den biologiska cellen isoleras från organismen eller utvecklingsprocessen; och likväl äger den en för analysens del reell, elementär tillvaro.

Det formella värdet uppdagar omedelbart en dialektisk rörelse hos sig själv. Detta är dubbelsidigt: bruksvärde och bytesvärde. Ett och samma föremål presenterar dessa tvenne sidor, som var och en utesluter den andra, äger företräde framför andra, förbrukas, konsumeras. Som bytesvärde är det inte eftertraktat annat än för den summa pengar som det verkligen innesluter; det lösgör sig från det produktiva arbetet som de psykologiska tillstånd som det framkallar i egenskap av bruksvärde; det antar en annan, social existens, nämligen varans existens på marknaden. Dess bruksvärde blir hänvisat till andrahandsplanet där det inte helt glöms bort under hela den tid som det existerar som handelsvara, under hela den tidsrymd varunder bytesprocessen pågår.

Vad blir under denna tid representerat av det utbytta föremålet? Vad återstår av dess kvaliteter under initialskedet och slutskedet, de kvaliteter som det äger i egenskap av eftertraktad och användbar egendom? En enda egenskap blir kvar, nämligen att vara *produkten av ett arbete* och i kraft av detta således jämförbar och utbytbar med andra produkter av samma arbete. Ty denna egenskap hos föremålet utgör en *kvantitet*. Om man betraktar arbetet inte ur en samvetsgrant individuell synvinkel (framställarens skicklighet, initiativkraft, utmattning, osv.) utan ur social synvinkel så är arbetet lika med en viss *arbetstid*. Föremålet representerar en viss arbetstid, men inte en individuell sådan, eftersom de individuella kännetecknen spelar en andrahandsroll och kan förbises under den sociala utbytesprocessen. Föremålet representerar ett *socialt nödvändigt genomsnittsarbete*.²² Med utgångspunkt från arbetsproduktiviteten vid ett givet (historiskt) ögonblick representerar, inkarnerar eller inkorporerar varje föremål en viss del av denna genomsnittliga produktivitet, en viss portion av det sammanlagda arbetet som ombesörjs av detta samhälle. Och det är just detta stycke totalt arbete som låter sig representeras i *värdet*, det vill säga i uppskattningen av produkten i pengar.

Låt oss i första hand lägga märke till att de som beskriver de psykologiska tillstånden hos producenten, konsumenten eller köpmannen dröjer sig kvar vid fenomenets ytskikt. Vad de beskriver är någonting verkligt; men deras beskrivning blir falsk i den grad de påstår sig få fatt i det hela av detta fenomen, detta eftersom det väsentliga, nämligen den sociala processen undgår en sådan beskrivning.

²² Det är uppenbart att det här rör sig om föremål som är socialt reproducerbara, inte om konstföremål eller lyxartiklar där värdet rent faktiskt bestäms av ”psykologiska” motiv.

För det andra representerar värdet inte någon individuell arbetstid utan ett genomsnittligt socialt, globalt och statistiskt värde vid en given tidpunkt, i ett givet samhälle, med ett mått av utveckling som bestäms av produktivkrafterna, det vill säga med en genomsnittlig arbetsproduktivitet som själv bestäms av hela den tekniska apparat som används, av arbetets organisation, osv. De som tillskriver Marx bestämningen av värdet genom hantverkarens eller arbetarens individuella arbetstid förfärdigar (medvetet eller omedvetet) en missvisande efterrapning av hans teori; de gör en karikatyr av den för att kunna vederlägga den, vilket går hur enkelt som helst eftersom de börjar med att göra den absurd!

Någon kunde genast säga: "Men detta sociala genomsnittsarbete, det är bara en abstraktion! En ren storhet!" Just det! Marx har i detalj visat hur handelsvaran som sådan avlägger sina kvaliteter för att anta en abstrakt och kvantitativ existens; hur det socialt genomsnittliga arbetet ingenting annat är än en kvantitativ abstraktion; men samtidigt hur dessa kvantitativa abstraktioner utvecklar sig med nödvändighet och antar en oberoende existens under loppet av den sociala utbytesprocessen. Denna typ av oberoende existens är inte mer obegriplig än de statistiskt globala medelvärden som upptäckts av vetenskapen efter Marx och som i nog så hög grad är kvantiteter och som ändå i viss utsträckning existerar oberoende av de elementära individuella processer som ingår i dem utan att, det förstår sig, kunna skilja sig ifrån dem.

Slutligen har Marx visat hur denna kvantitativa abstraktion förverkligar sig själv, materialiseras i *penningen* (myntet). Från och med detta antar produkten av mänsklig hand (handelsvaran) och produkten den mänskliga hjärnan (värderingen) en bestämd och till skenet oberoende existens. Ur den ekonomiska analysens synvinkel återfinns här den allmänna teorin om *fetischismen*.

Produktionen av handelsvaror (utbytet) låter sig emellertid inte isoleras. Den förutsätter en viss grad av social utveckling, och den uppträder följaktligen bara vid en viss historisk tidpunkt. Mera precist inbegriper den en arbetsdelning; för att det skall kunna finnas utbyte behövs det i själva verket att producenterna redan är specialiserade i sin användning av olika tekniska hjälpmedel; under sådana omständigheter blir det nödvändigt att företa ett utbyte av deras arbetsprodukter. Genom utbytet blir det inom ramen för en given helhet, ett land eller ett samhälle *fördelade* sociala arbetet i sin helhet satt istånd i skepnaden av ett genomsnittligt socialt arbete. Genom utbytet, genom konkurrensen mellan producenterna (som ruinerar de mindre skickliga och de mindre väl utrustade) distribuerar det på utbyte och handel grundade samhället den produktivitet som detta förfogar över, fördelar det över olika produktionsbranscher efter de existerande behoven och möjligheterna på marknaden i deras helhet. Denna process undandrar sig de enskilda personernas viljekontroll; den fullbordas objektivt som en naturprocess; den låter sig avläsas, objektivt och brutalt, av ruineringar, undanröjanden och konkurser.

Den som säger ordet arbetsdelning säger också ordet egendom (ägande av produktionsmedlen). Vad inbegriper och betecknar ur denna synvinkel handelsvärdet?

Producenterna utgör inte längre en del av den sociala gemenskapen; de är isolerade, skilda från gemenskapen, i främsta rummet av ett uppdelat (fördelat) arbete, därefter på grund av att redskapen (produktionsmedlen) tillkommer enskilda personer som privat egendom (oavsett om dessa personer själva är producenter, såsom hantverkarskrået, eller inte är det, är förhållandet här av mindre betydelse). Den sociala helheten låter sig därvid etableras via värdet, handelsvaran, penningen, och marknaden. Arbetet förlorar aldrig sin sociala karaktär; det är allestädes arbetet och den genomsnittliga produktiviteten i ett givet samhälle som i sin helhet ger sig tillkänna i produkterna. Men inuti varje samhälle som grundar sig utbyte är producenten isolerad på samma gång som han ändå står i förbund med de andra genom marknads förmedling. Arbetet är på en gång socialt och samtidigt åtskilt från samhället (privat och grundat på det privata ägandet). Den

sociala karaktär som arbetet aldrig kan förlora sätts återigen in på ett sätt som undandrar sig den medvetna viljan eller kontrollen, på ett sätt som är indirekt, allomfattande, genomsnittligt, statistiskt, alltså brutalt objektivt och nerbrytande för individerna. Som Marx säger etablerar sig det sociala arbetet i dess helhet som privat utbyte av arbetsprodukterna.

Vi har här följaktligen:

- 1) Den form som värdet (handelsvara och pengar) ikläder sig underförstår bestämda sociala förhållanden, vilka själva är historiska fakta, vissa stadier i den historiska processen och i den mänskliga utvecklingen. Samtliga av dessa förhållanden som underförstås som det historiska och sociala innehållet i denna form är emellertid därjämte maskerade, dolda av formen själv. Ifråga om pengarna glömmar man fullständigt bort att det rör sig om det genomsnittligt sociala arbete som ”kristalliserats” till mynt eller banksedlar. Pengarna och sedan kapitalet antar skenbart formen av ett *ting* medan det i verkligheten rör sig om mänskliga förhållanden;
- 2) Dessa mänskliga förhållanden är för övrigt djupt motsägelsefulla. Den grundläggande motsättningen, roten till alla de andra, är motsättningen mellan den nödvändigt sociala karaktären av det mänskliga arbetet och det privata ägandet av produktionsmedlen. Eftersom denna motsättning existerar omedvetet och objektivt antar de sociala förhållandena en form som själv står utanför det medvetna och är brutalt objektiv; de undgår människan fast de är verk av den aktivt skapande människan;
- 3) På detta sätt låter sig fetischismen och alienationen bestämmas på ett positivt sätt på den ekonomiska vetenskapens plan.

Det är den sociala processen som hel och hållen bevarar en naturlig, objektiv, för medvetenheten och viljan utomstående verklighet, och detta just i samma ögonblick som människans utvidgade makt över naturen, som de tekniska framstegen och arbetets organisation medger stora framstegsmöjligheter för kunskapen och medvetenheten. Detta är en oundviklig, historiskt nödvändig process: en inre lag för den mänskliga utvecklingen.

Den oberoende tillvaron förlänger och fullföljer, fångad av abstraktionerna, människans inflytande över den yttre naturen i det ögonblick som just människans makt över naturen låter sig säkras.

Vilka är, efter detta, de specifikt kapitalistiska konsekvenserna av *värdet*, de konsekvenser som utvecklas med en objektivt bestämd karaktär utom räckhåll för människornas medvetande eller vilja — och till dem kan vi också räkna kapitalisterna? För vilka förändringar och förvandlingar utsätts då den form av värde som uppträder i och med utbytet (i och med handelns ekonomi) i den kapitalistiska ekonomin?

I den första delen av *Kapitalet* har Marx visat hur *priserna* på de olika handelsvarorna fluktuerar kring *värdet* (som bestäms av den för deras framställning nödvändiga, genomsnittligt sociala arbetstiden) i enlighet med fluktuationerna i utbudet och efterfrågan. En produkts värde representerar följaktligen det sociala (statistiska) medeltalet av de olika priserna och förutom i de sällsynta fall då utbud och efterfrågan balanserar varandra säljs aldrig produkten till sitt värde, trots att det är värdet som bestämmer priset.

I den första delen har Marx likaså visat hur kapitalisten köper en speciell vara till det pris som betingas på marknaden — ett följaktligen ärligt och normalt beteende i den kapitalistiska strukturen — : han köper med andra ord löntagarens *arbetskraft*. Löntagaren (klassen av löntagare), som finner sig berövad produktionsmedlen och skild från dessa trots att han spelar en väsentlig roll i den sociala arbetsprocessen, äger ingen annan utväg än att sälja sin arbetskraft till

kapitalisten. Kapitalisten (klassen av kapitalister) köper denna vara till dess värde (dess marknadspris som fluktuerar kring värdet), vilket bestäms i likhet med vad som är fallet för varje vara av den för framställningen nödvändiga *arbetstiden*. Vad beträffar löntagaren och dennes arbetskraft så representerar produktionen och reproduktionen från denna arbetskraft omkostnaderna för hans underhåll och för underhållet av hans familj under bestämda historiska och sociala betingelser (som är olika från land till land, men som tenderar att reducera konkurrensen mellan löntagarna och det kapitalistiska trycket). Lönen representerar alltså den socialt nödvändiga arbetstid som krävs för arbetarens uppehälle (det vill säga den sociala arbetstid som levereras av arbetaren och under vilken han arbetar för egen räkning). Men denna tidsrymd är med nödvändighet mindre än den (socialt genomsnittliga) arbetstid som denne löntagare kan leverera; utan detta skulle arbetsproduktiviteten vara svag eller ingen alls och kapitalisten skulle inte erhålla någon profit eller fördel genom att anställa honom. Skillnaden mellan den lön eller (genomsnittligt sociala) arbetstid som är nödvändig för löntagaren uppehälle²³ och den (genomsnittligt sociala) arbetstid som levereras av samme löntagare tillkommer i den kapitalistiska regimen den kapitalistiska arbetsgivaren. Detta är det överskottsarbete som levereras av arbetare och som är den enda källan till den kapitalistiska profiten och den enda möjliga förklaringen till denna profit. När kapitalet köper arbetskraften förvärvar det ett *mervärde*.

I den andra delen av *Kapitalet* visar Marx hur samhällets globala produktivitet distribueras mellan de olika branscherna och sektorerna i produktionen (sektor 1, framställning av produktionsmedlen; sektor 2, framställning av konsumtionsvarorna). Han påvisar att försäljningen av produkterna och ansamlandet av kapital kräver en viss avvägning av proportionerna mellan sektorerna — och att dessa proportioner konstant utsätts för kränkningar på grund av bristen på rationell planering inom ekonomin. Härav de *kriser av (relativ) överproduktion* som är oundvikliga å ena sidan beroende på de ständiga disproportionerna mellan produktionsbranscherna och å andra sidan på grund av det faktum att löntagarna (den stora massan av befolkningen) bara kan konsumera en relativt blygsam del av sina egna produkter. Kapitalismens inre lag är alltså inte en lag om harmoni och ordning utan en ödets skickelse av motsättningar och oroligheter, trots att kapitalets tendens till koncentration kunnat få folk att tro motsatsen.²⁴

I den tredje delen analyserar Marx distributionen av nationalinkomsten på klasserna; han visar också att systemet kunnat hålla bara genom att det i dess inre kaos uppstått vissa globala, statistiska *sociala medel* vilka uppträtt spontant. Ett sådant är den *genomsnittliga profittaxa* som varje kapitalist normalt lägger till sina produktionskostnader för att räkna ut det försäljningspris till vilket han önskar avyttra den vara som framställts vid hans företag. Marx företar en minutiös analys av relationerna mellan produktvärdet, produktionskostnaderna och den genomsnittliga profittaxan. Han fastställer att det kapitalistiska ”produktionspriset” bara är en följd av värdet som emellertid översatts till det kapitalistiska skenspråk som döljer det verkliga ursprunget till profiten, det vill säga mervärdet. Han fastställer dessutom att den kapitalistiska kapplöpningen efter profiler, utökandet av den tekniska utrustningen, av produktiviteten och av profitmängden framprovocerar men undandöljer också *tendensen till en sänkning av den genomsnittliga profiten*. Denna senare motsättning, en av de mera djupgående, utdömer kapitalismen inte till något automatiskt sammanbrott utan till ett förvärrande av dess inre motsättningar — till en oundviklig *generell kris*.

²³ Under de praktiska betingelser som varierar med tidpunkten, landet och framför allt med proletarietets motstånd mot försöken att sänka dess levnadsstandard.

²⁴ Riktat till ”superimperialismens” m.fl. teoretiker.

Den balanserande tendensen i det kapitalistiska samhället står alltså i en ständig konflikt med den destruktiva tendensen mot denna balans. Denna senare tendens vinner ett tillfälligt övertag över den förra i samband med de periodvis återkommande klassiska kriserna — och senare på ett avgörande sätt under den generella krisen. Den generella krisen skakar kapitalismen i just det ögonblick då kapitalkoncentrationen (monopolen) uppammar den ideologiska verklighetsillusionen av en inre organisation hos kapitalismen.

Det borgerliga samhället har sålunda uppstått vid en given tidpunkt i historien på grundval av en viss utveckling av produktivkrafterna. Bourgeoisin hade en historisk uppgift att fylla: att utveckla dessa produktivkrafter och att därvid bryta undan hindren från det förutvarande produktions sättet. Efter detta har det kapitalistiska produktions sättet i sin tur blivit till ett hinder för produktivkrafternas utveckling; det råkar i permanent konflikt med dem, en konflikt måste lösas. Bourgeoisins historiska uppgift är redan avslutad; som klass stadd på nedgång försvarar den sig inte längre med annat än våld och argan list; de betingelser som medgav dess herravälde håller på att försvinna och är redan övervunna. Den historiska uppgiften att lösa konflikten vilar på det verksamma proletariats skuldror: att sätta produktions sättet i överensstämmelse med de rikhaltigt förmerade produktivkrafterna.

Ur denna synvinkel återupprättar kommunismen den sociala karaktär hos arbetet som det inte kan förlora men som råkade i motsättning med det privata ägandet av produktionsmedlen.

Den övervinner den småskurna arbetsfördelningen; eller snarare: denna småskurna fördelning som betingade det privata ägandet av produktionsmedlen finner sig redan övervunnen av den moderna maskinåldern och storindustrin; den strävar mot nya former som endast proletariats befrielseaktioner kan lösgöra och förverkliga.

Det är på så vis som de inre lagarna i kapitalismen är historiska och dialektiska lagar, de lagar om det vardande som leder det moderna samhället mot ett inom ramen för mångfalden av konflikter avgörande övervinnande.

5. Den marxistiska politiken

Marx har aldrig förkunnat den summariska jämlikhetslära som man så ofta förväxlar med den demokratiska andan eller med kommunismen, antingen för att höja den till skyarna eller för att svartmåla den. Han accepterar vissa olikheter i funktionssättet, men han skiljer på utövandet av ledning, befäl, organisation och det politiska utövandet.

De första, de tekniska funktionerna, uppträder spontant och med nödvändighet. Inom varje verksam grupp är det nödvändigt med en organisation i vilken vissa personer tar ledningen. Då dessa individer spontant eller genom urval är de bäst utrustade finns det ingenting att anmärka på. Då den främste bland krigarna i vissa primitiva eller mycket åldersstigna samhällen blev krigsöverhuvud och därefter åter trädde in i gemenskapen tog inte denna spontana organisationsprocess bort någonting av den demokratiska karaktären i dessa samhällen. I det socialistiska samhället förminskas inte demokratin av att de bäst utrustade individerna begåvas med ledande poster; det är helt och hållet motsatsen: denna tilldelning *uppfyller* demokratin och lämnar bara kvar en enda hierarki, den rörliga hierarkin mellan de enskilda personernas begåvningar. Ett organiserat och övervägt urval borde i det rationella samhället medvetandegöra den naturliga process genom vilken allt socialt handlande (kollektivt) tar fasta på vissa personer som är kapabla att överta ledningen.

Olyckan (alienationen) inträffade inte på grund av denna naturliga eller medvetna process utan på

grund av det illusoriska element som lägrat sig ovanpå densamma.

De ledande funktionerna (befäl, organisation och administration, osv.) har blivit avsondrade från de konkreta tvångssituationer som dessa svarade mot; de har blivit fixerade vid sidan av, och följaktligen har de blivit upprättade utanför och ovanför samhället. De har blivit *politiska* funktioner.

Den fixeringsprocess som redan tidigare nämnts har i historien beledsagat arbetsdelningen, uppdelningen i materiellt och intellektuellt arbete, uppkomsten av privategendomen och av klasserna. Under vissa historiska betingelser har de ledande funktionerna blivit ärftliga eftersom de knutits till de enskilda individernas situation i den sociala strukturen, till deras individuella rikedom och inte till deras färdigheter. I denna sin fastlåsning har dessa funktioner förvandlats till härskande kasternas och klassernas egendom. På detta sätt uppkom Staten; de politiska funktionerna lösgjordes från de övriga och blev fixerade vid sidan av; de ekonomiskt dominerande kasterna eller klasserna bemäktigade sig under dessa förhållanden dessa funktioner eller försökte att göra det, varvid de hängav sig åt en förbittrad kamp för att förvärva de särskilda hedersbetygelser och profiler som bundits vid dessa *politiska* funktioner.

Vad representerar då Staten? Vid en ytlig beskrivning eller analys tycks det som om den skulle stå för en emanation från samhället i dess helhet; men detta är ett allvarligt misstag, en sammanblandning av de ledande med de politiska funktionerna. De förra framkallar de senare bara under vissa omständigheter. Vilka?

Då klasserna går åtskiljs och reser sig mot varandra är det nödvändigt att det ovanför dessa uppstår en högre och inhemsk makt, åtminstone till skenet. För att hindra den härskande klassen från att krossa den undertryckta klassen och låta den utrotas, alltså från att undertrycka betingelserna för sitt eget härskande, för att skydda de förtryckta mot excesserna från vissa individer bland förtryckarna, för att råda över konflikterna mellan individer och grupper, i synnerhet bland förtryckarna — för att göra detta behövs en *Statsmakt*. Denna makt upprättas ovanför samhället, men detta bara för att den sociala gemenskapen redan splittrats upp i klasser. Den *förefaller* vara överordnad samhället och likväl emanera från detta, men det är på så sätt bara därför att detta samhälle söndrats.

Den kan med lätthet utge sig för att vara domare, företrädare för en högre rättvisa, opartisk skiljeman, osv. I verkligheten är det så att en Stat som uttrycker ett givet samhälle uttrycker detta samhälle sådant det är, det vill säga överför och sanktionerar dess klasstruktur och därmed herraväldet hos en enda klass. Även när den förefaller att skydda de förtryckta eller exploaterade och då den i verkligheten också skyddar dem mot vissa excesser, bibehåller den betingelserna för ett klassherravälde.

Det finns alltså tre element i uppkomsten av den politiska Staten:

- 1) Ett *spontant element*, den naturliga process varigenom den ledande maktutövningen uppstår;
- 2) Ett *reflekterat element*: då samhället differentieras och blir alltmer komplicerat kräver ledarskapet en viss kännedom (empirisk ända till marxism) om den sociala strukturen, om behoven, de föreliggande intressena, ömsesidiga förpliktelser och rättigheter, kort sagt kännedom om den sociala helheten. Via denna grumliga kunskap upphäver sig de spontant ledarfunktionerna till rangen av administrativa, juridiska, osv. funktioner;
- 3) Ett *illusoriskt element* av största betydelse. Statsmakten har alltid i en bestämd riktning bakom ideologiska dimridåer som någonting *skenbart* oberoende och opartiskt. De administrativa eller juridiska ämbetsfunktionerna blir uppfyllda i den riktning som anges av intressena hos den

härskande klassen. Behoven hos samhället i dess helhet har ständigt befunnit sig inkräkta, tolkade i denna mening under täckmantel av en överordnad opartiskhet. (Sålunda ansåg man de konungar som förtryckte och utsög folken vara ”folkets fäder”, och de tog sig ofta denna titel.)

Vi måste göra den anmärkningen att de politiskt medvetna människorna i de ledande klasserna under historiens gång ofta om inte alltid trott på ideologier. Marxismen särskiljer det ideologiskt skenbara från den politiska cynismen. Den förste som avslöjade denna cynismens förehavanden var Machiavelli.

Låt oss genast tillägga att ett erkännande av Machiavelli som en person som skapat klarhet i politiska spörsmål inte på något vis betyder att man ansluter sig till machiavellismen, utan tvärtom att man bär fram den politiska sanningen och låter den ersätta machiavellismen.

Den politiska Staten har alltså varit en reflex av klasstrukturen och herraväldet hos en enda klass över det samhälle i vilket den regerade. Den uttryckte för övrigt herraväldet hos en enda klass bara i den mån denna stötte på svårigheter eller hinder. Med detta menas att Staten också återspeglade motståndsrörelserna hos den undertryckta klassen eller klasserna, ibland även deras segrar. Vad som stod på spel i kampen mellan klaner, kaster eller klasser, dess historia, ger ett sammandrag av ödets skiftande växlingar mellan dessa strider, förlikningarna och segrarna, händelserna, omvandlingarna, inbördes kamp och krig. Detta är alltså en överflödande rikt sammansatt historia, i vilken institutionerna inte låter sig skiljas från de handlande individerna, från de verkliga funktionerna, de ideologiska mystifikationerna eller från utkastet till en verklig kunskap. Denna historia är diplomatisk, juridisk, finansiell, administrativ, men den är också en historia om främst de krafter som var förhanden — om klasserna — som kan ses i sammandrag i den politiska Statens historia. Hur skulle man kunna studera uppkomsten av den romerska Staten och av den romerska rätten utan att studera konflikterna mellan plebejer och patricier eller slav-upproren?

I synnerhet avspeglar den *demokratiska* Staten alltid klassmotståndet från den exploaterade klassen eller klasserna. Den implicerar en förlikning mellan klasserna. Detta betyder inte att den härskande klassen automatiskt förlorar sin ekonomiska överhet i den moderna demokratin och spontant överger de funktioner som den tillförskansat sig eller låter den ideologiska dimridån förflyktigas. Inte alls. Den demokratiska Staten äger en tvåfaldig dialektisk och motsättningsfylld karaktär. Eftersom den inbegriper klasser och kampsituationer gav den å ena sidan uttryck åt en effektiv diktatur, den härskande klassens diktatur, och å andra sidan såg den sig tvungen att tillåta att de behärskade klassernas intressen och politiska strävanden fick komma till tals; den blev tvingad att tolerera att arbetarna organiserade sig (syndikat, kooperativa sammanslutningar, osv.). Den demokratiska kompromissen undertrycker inte klasskampen utan den ger till raka motsatsen *uttryck* åt den. Historiskt sett hade det inte kunnat gå på annat sätt sedan borgarna väl måst göra hän-vändningar till folket i sin egen kamp mot feodalherrarna och vid sidan av detta fann sig tvingade av sin egen ideologi att tillåta opinionsfriheten, uttrycksfriheten, tankefriheten eller till och med organisationsfriheten. De folkliga aktionerna kunde bara ställa den mot väggen och tvinga den att inte dra sig undan till rena ideologin bakom teorierna; denna handling faller när allt kommer omkring tillbaka på borgarklassen — fullt legitimt enligt Marx — och på de idéer som den själv förde fram vid tiden för sitt politiska uppsving och sin egen revolution.

Demokratins historia uppvisar dessa tvenne sidor av demokratin och låter sig bara förklaras av dessa. De demokratiska institutionerna har i alla länder och i historien om varje land återspeglat kompromissens form för stunden, det vill säga det stundliga förhållandet mellan krafterna inom nationen (och likaså på det internationella planet).

Resultatet av detta blir att den borgerliga demokratin utgör en regim som inte sitter säkert. Den omfattar en vänster- och en högerflygel som kämpar för makten. Den är en partiernas regim. På det hela taget representerar partierna de existerande klasserna: feodala jordägare — industriell kapitalism, finansiell kapitalism — medelklass, småbourgeois, lantbrukare, arbetarklass. Det är bara det att denna indelning av partierna inte kan betraktas på ett statistiskt sätt. De politiska yttringarna är av mera invecklad art. Utan att detta förminskar något av deras realitet finner man övergångar, bildningar på mellanhand mellan klasserna, som finner människor, politiska nyanser och småpartier som kan ge *uttryck* åt dem. De stora kriserna medför omgrupperingar. Samt och synnerligen uppvisar storkapitalismen en benägenhet att under sina skulder förena alla representanter för borgerligheten och att — inte utan motstånd — omgruppera de feodala partierna tillsammans med medelklassernas, småbourgeoisens eller till och med den proletära aristokratins partier. De proletära partierna utgör å andra sidan en polär dragningskraft för företrädarna för alla de folkliga klasserna (lantbrukare, småborgare, osv.). Härav kommer sig att det politiska livet är så invecklat, upprört, mer eller mindre tydligt polariserat på det sätt som Marx beskrivit och analyserat det i sina utpräglade politiska verk.

Den borgerliga demokratin går alltså mer eller mindre snabbt men med nödvändighet mot en kris av omvandlingar. Formen, tidpunkten och utgången av denna kris beror på yttre eller inre händelser, på de enskilda representanterna, på deras intelligens, deras skicklighet, deras prestige — men också framför allt på spänningsförhållandet mellan krafterna i det avgörande ögonblicket.

Antingen löser sig krisen i reaktionär riktning; och detta innebär en återgång till monarki eller betydligt oftare mot en bonapartism (analyserad av Marx i samband med Napoleon III:s tronbestigning). I alla dessa fall rör det sig om en mer eller mindre öppen är mer eller mindre brutal och korrumpad diktatur över massorna, de folkliga klasserna, och över proletariatet (fascismen till exempel ...).

Eller också löser sig krisen genom ett språng framåt mot socialismen och kommunismen. Demokratin ändrar då alldeles bestämt innebörd; den härskande klassen får se sig eliminerad som sådan; Staten upphör att vara organ för dess till opartiskhet förklädda och ideologiskt kamouflerade diktatur. De politiska skenbilderna och illusionerna faller ur ögonen. Folket och dess proletära avantgarde övertar ledningen av de offentliga göromålen och förvaltar dem i enlighet med sina intressen som man finner sammanfalla med de nationella intressen vilka inte längre företräder de stora monopolkapitalisterna. Betyder detta slutet på demokratin? Ja men ändå nej. Det betyder slutet på den *borgerliga* demokratin, på dess ideologi och dess partier som direkt eller indirekt går kapitalismens ärenden. Det betyder det mer eller mindre snabbgående och våldsamma utrotandet (beroende på intensiteten hos "reaktionen") av en klass (borgarklassen) och på samma gång av ett ekonomiskt system (kapitalismen) och av en politiskt bestämd Stat (den borgerliga Staten med dess apparat, dess högbyråkrati, dess polisiära och juridiska system, osv.).

Men på samma gång är det fråga om ett förvaltande av nationens offentliga angelägenheter i den riktning som med större eller mindre eftertryck återopas av det stora flertalet. Det är fråga om ett nytt skattesystem; det är fråga om att inrätta demokratiskt kontrollerade organ som ställer sig vid spakarna för det industriella kommandot, för det kommersiella utbytet, och som kan organisera dem på ett rationellt sätt (planhushållning). Det är fråga om uppkomsten av en ny Statstyp, den socialistiska Staten, där varje nation har att upptäcka en lösning som svarar mot dess traditioner, dess erfarenheter, dess uppbyggnad, dess förhandenvarande styrkeförhållanden och dess ömsesidiga aktioner.

I denna omvandlingsprocess ligger alltså *fullbordandet av demokratin*.

Proletariatets diktatur (över borgarklassen) — slutet på den borgerliga demokratin — demokratin utdöende — fullbordandet av de löften som ställts i utsikt av de borgerliga eller småborgerliga demokraterna, men som aldrig hållits, dessa termer är likvärdiga. Om det föreligger *diktatur* så är den den ekonomiska och sociologiska vetenskapens diktatur, som reglerar den sociala helheten och ersätter de privata initiativens i blinda uppståndna kraftåtgärder som utan kontroll eller laga ordning var utmärkande för den labila jämvikten under kapitalismens skede.

Under genomgången av denna mer eller mindre utdragna och konvulsiva kris förvandlas, hävdar Marx, demokratin till en socialistisk demokrati; omformningsprocessen är en historisk process som uppfyller en period i historien. Det betyder att man kan föreställa sig utgångspunkten (den borgerligt kapitalistiska demokratin) och slutmålet (den socialistiska demokratin); men det mellanliggande förloppet låter sig inte schematiseras i förväg; det är beroende av en mångsidig växelverkan, händelser, människor och styrkeförhållanden av en världsomfattande storleksordning. Det är ofrånkomligen ett ojämnt och slingrande (dialektiskt) förlopp låt vara att de stora etappmålen ingår häri *med nödvändighet*.

Marx har på en synnerligen viktig punkt skingrat en på hans tid mycket utbredd villfarelse (och kanske är det fallet även idag): *Socialismen är ännu inte samma sak som kommunism*.

Den omfattar en Stat, en Statsapparat, alltså omfattar också den en byråkrati, en repressiv apparat och en juridisk apparat. Trots att Statens innebörd förändrats släpar den ännu — i likhet med hela samhället — bakom sig på de långt utdragna kvarlevorna från svunnen tid. Den tidigare härskande klassens inflytande fortsätter att göra sig gällande, alltså gäller detta också kampen mot denna klass. Skillnader finns fortfarande kvar (intellektuellt och materiellt arbete; lantbrukarbefolkning och proletariat, osv.).

Sedd ur politisk synvinkel låter sig kommunismen definieras av den definitiva uppgörelsen med dessa kvarlevor och dess förlängningar. För många personer som är okunniga om detta axiom i det marxistiska tänkandet är det nödvändigt att det sägs och återupprepas, att *uttrycket "kommunistisk Stat" står i avsaknad av all innebörd*. I själva verket kännetecknas kommunismen av Statens undertryckande, av dess övervinnande.²⁵

Under loppet av den *socialistiska* perioden, övergångsstadiet till kommunismen, undergår Staten fortlöpande omvandlingar. Den politiska funktionen försvinner på samma sätt som den uppstått. De förrättningar som är förvaltande, som är spontant uppkomna och nödvändiga funktioner i varje samhälle, kommer ånyo att hamna i förgrunden. Ett urvalssystem, vars verksamhetsbetingelser måste bestämmas inom ramen för det nationella, tillåter de bäst begåvade (för dessa ämbeten) att ta sig upp, att utbilda sig. Massorna själva är kallade att bidra med sådana personer ur de egna leden, att förstå samhällets och den tekniska administrationens kuggverk. Under sådana omständigheter självdör Staten som sådan; inte så att den skulle urarta, men den *blir uppsugen* i samhället på grund av att den politiska funktionen försvinner, sedan den väl — i skepnad av de mest kapabla individerna — uppfostrar hela samhället till en medvetenhetsnivå och kunskapsnivå som i sig inbegriper de organisatoriska funktionerna.

Detta Statens försvinnande förkunnar det kommunistiska samhället. Detta inbegriper alltså:

- 1) det totala försvinnandet av klasserna och deras kvarlevor;
- 2) en oerhörd utveckling av produktivkrafterna ("överflödets tidevarv" vilket redan är en teknisk

²⁵ USRR är en Statsbildning inom ramen för vilken socialismen håller på att upprättas. Det är inte bara övergångsperioden med alla dess problem utan också den kapitalistiska inringningen som där provocerat fram upprätthållandet och förstärkande av Statsapparaten.

möjlighet på 1900-talet);

3) övervinnandet av arbetsdelningen i underordnade (materiella) och överordnade (intellektuella) arbetstillfällen;

4) den fria individens utdöende i ett fritt samhälle, där individen inte längre ställer sig själv i motsättning till det sociala utan i det sociala finner betingelserna för sin totala utveckling på sådant sätt att de naturliga och spontana gåvorna hos var och en finner sig uppodlade på ett rationellt och fullt medvetet sätt (i den djupaste meningen av ordet *odling/ culture*/).

Till de historiska perioder och sociologiska yttringar, av vilka vi tidigare givit utkastet till en analys, måste man alltså foga:

a) *demokratin* vid en mer eller mindre avancerad tidpunkt av sin utveckling, av sitt fördjupande, av sin omformning;

b) *socialismen*, själv övergången till en annan form;

c) *kommunismen*.

Analysen av dessa former faller in under *politiken* eftersom vi kommit fram till det ögonblick i historien då dessa omvandlingar anmäler sig och äger rum.

De är inte ödesbestämda, de är nödvändiga — på exakt samma sätt som det är nödvändigt för en levande varelse att växa och uppnå mognad såvida den inte dör eller går under av någon kronisk sjukdom! Här är nödvändigheten en nödvändighet i vardande, vilket betyder att den antar förekomsten av vissa nödvändiga betingelser samtidigt med den verksamhet som är nödvändig för att förverkliga möjligheterna. Den är en dialektisk handling, och inte en mekanisk sådan, utförd av nödvändighet. Med hänsyn till motsättningarna och problemen i den moderna världen finns det en och endast en lösning: en framtid med denna innebörd. Men det är inte ”ödesbestämt” att problemen verkligen kommer att bli lösta.

Marx har aldrig sagt att kommunismen skulle vara ett ”jordiskt paradiset”. Han har försvarat sig mot att gå händelserna i förväg. Kommunismen skulle innebära en levnadstyp eller levnadsstil om vilken vi ännu inte äger någon uppfattning. Den kommunistiska tidsåldern kommer att skapa en livsstil i enlighet med betingelserna, det vill säga enligt en helt och hållet oförutsebar grad av mänsklig frihet i förhållande till naturen och de materiella betingelserna. Kommunismen har som sin förutsättning att människan utvecklat sitt *herravälde* över naturen, och den omfattar mera precis en mycket hög grad av mänsklig frihet i förhållande till dessa betingelser.

Utifrån denna dialektik är det omöjligt att göra några som helst förhandsutsagor som inte är förhastade. På vad sätt det kommunistiska samhället kommer att lösa livets problem, kärlekens problem, konstens problem, osv., kan vi inte förutse. Varje problem, varje lösning kommer i ett ögonblick — *i sitt ögonblick* — som ligger i den historiska framtiden. Marxism utesluter utopism.

Marx har aldrig sagt att kommunismen skulle kunna utgöra den avslutande perioden i den mänskliga historien. Raka motsatsen. Det är bara det, att om vad som sedan kommer att följa kan vi just ingenting säga.

Av ovanstående framgår uppenbarligen att det idag ännu inte existerar *något kommunistiskt samhälle* i världen med den precisa innebörd som Marx givit åt detta ord.

Då marxismen lämnar analysen av förgångna ekonomiskt-sociala samhällsbildningar åt sidan för att inlåta sig på handlingsperspektiven (alltså på dess problematik) överger den inte förnuftet,

kunskapen eller vetenskapens område.

Dessa två synsätt, kunskapens och handlingens, låter sig skiljas åt enbart i en statisk och icke-dialektisk lärobyggnad.

Analysen av de ekonomiskt-sociala samhällsbildningarna i det förgångna är redan en analys av den historiska framtiden. Än vidare är det utifrån denna analys som den marxistiska dialektikern gör sina förutsägelser, hämtar paroller och utför bedömningar.

För den dialektiska ståndpunkten låter sig det möjliga inte skiljas bort från det fullbordade — inte heller det värdefulla från det verkliga — och inte heller det rätta från det faktiska. Framtiden omsluter dessa olika aspekter; det möjliga är ingenting annat än den djupt liggande tendensen hos det verkliga.

Följaktligen är den marxistiska statsläran en statslära som grundar sig på kunskapen. Handlingsdirektiven baserar sig på en analys av situationerna. Om dessa förändras så beror det på att den alltid föränderliga situationen genomgått en förändring.

Det är alltså till slut fråga om en politisk vetenskap, denna politiska vetenskap som det borgerliga tänkandet förkunnat och ibland haft en föraning om — men som den inte lyckats nå fram till, insnärjd i sina ideologiska rättfärdiganden och illusioner.

Den som talar om politisk vetenskap talar också och på motsvarande vis om ”vetenskaplig politik”, det vill säga en politik som grundar sig på en förnuftsmetod; den dialektiska metoden.

Vid slutet av denna korta översikt och utifrån en ny synvinkel — konkret, praktisk — är vi tillbaka där vi började: vid metoden.

Avslutning

Det har nu gått ett århundrade sedan Karl Marx — endast kort tid före 1848 års revolution och i nära anslutning till den revolutionära jäsningsprocessen i Europa — varseblev de stora linjerna i den vittomfattande teoretiska helhet som skulle komma att bära namnet *marxism*.

Historien om marxismen, om dess utveckling, om dess inflytande, om de polemiska inläggen med avseende på den, skulle ensamt för sig kunna fylla ett längre arbete.

Först utvecklade och fördjupade Marx under nära nog allmänt rådande likgiltighet och mer eller mindre fullständig isolering sina grundläggande teser. Detta sker i synnerhet under förberedelsearbetet till *Kapitalet* och i omedelbart samband med upptäckten av *mervärdet* (1852-59). Engels var snart sagt den ende att backa upp sin vän i materiellt och andligt avseende.

Så snart marxismens inflytande och utbredning började göra sig gällande från och med tiden för den 1:a Internationalen mångfaldigades också de felaktiga eller tendensiösa tolkningarna.

Ta till exempel följande roande fragment ur artikeln om Marx i *1800-talets Larousse*, utkommen ungefär tio år före Marx' bortgång. Artikeln innehåller en animerad och välvillig beskrivning av ”doktor Marx” i egen hög person och av hans ”patriarkaliska” liv i familjens sköte.

”... Alltsedan denna tid (1847) omhuldade herr Marx, den verkliga fadern till den kommunistiska lära som går under benämningen *lassalismen*, synnerligen dogmatiska lärosatser. Samtidigt som han på en och samma gång tillbakavisade Saint-Simons, Fouriers, de Cabets, Proudhons, Louis Blancs och andras teorier utgav han sig för att grunda en ”vetenskaplig skola”; enligt honom själv är det nödvändigt att betrakta det förflutna som om det aldrig funnits till och att fråga efter lagarna för framtidens samhälle bara hos experimentalismen. Den vetenskapliga socialismen bör

ta sin utgångspunkt i Bückners (sic) och Darwins arbeten, i den medicinska filosofins upptäckter, och för grundläggandet av det nya samhället är det nödvändigt att den baserar sig på det vetenskapliga studiet av människans konstitution, på anatomin, på sociologin och på antropologin. Med ett ord är människan enligt denna teori inte något levande väsen med sammansatta egenskaper eller med motsägelsefulla behov utan en sorts maskin, som försetts med en bestämd och oföränderlig rörelseförmåga, varav följer att man bör formulera individens lagbundenhet i enlighet med dess organ samt de offentliga och internationella lagarna i enlighet med de mänskliga rasernas egenskaper.”

Denna första utgåva av *Larousse* genomsyrades av en viss liberalistisk anda; författaren till denna artikel har uppenbarligen åstadkommit en ansträngning av förståelse. Han fann sig förhindrad i detta inte av illvilja eller av sin egen tendensiösa tolkning utan av begränsningarna av den egna tankeförmågan.

Han förstår att Marx är grundläggaren till en ”vetenskaplig socialism”; men för honom passar egenskapen att vara en vetenskap bara på naturvetenskaperna. Han lyckas alltså inte förstå att den ”vetenskapliga socialismen” — som han förväxlar med lassalismen, Ferdinand Lassales lära, en lärjunge som i hög grad hamnat på avvägar från Marx — grundar sig på en *vetenskaplig sociologi*, på en historia, på en ekonomisk och politisk teori. Han reducerar den historiska materialismen till en vulgärmaterialism av biologisk eller fysiologisk art samt slutligen till någon sorts rasism! Till yttermera visso utesluter författaren till denna artikel, trots att den dialektiska metoden insisterar på just mångfalden av *motsägelsefulla* aspekter av den mänskliga verkligheten, allt som är sammansatt eller motsägelsefullt i den mänskliga maskin, vars ”vetenskapliga” beskrivning han tillskriver Marx.

Om en relativt uppriktig och objektiv kommentator kan komma fram till slika absurditeter och döpa dem till ”marxism”, då kan man rätt väl föreställa sig vad de tendensiösa uttolkarna och motståndarna till marxismen kan ha i beredskap för att preparera väg för förkrossande vederläggningar!

Vi skall här för dokumentationens skull (ty, låt oss upprepa detta, även en ofullständig genomgång av dessa polemiska inlägg skulle kunna fylla en längre lunta) ge några prov på tendensiösa tolkningar och en smula alltför lättvindiga vederläggningar av marxismen på olika områden.

1 — Filosofins område

Det (med vilja eller inte) mest utbredda misstaget består i att man förväxlar den historiska (dialektiska) materialismen med vulgärmaterialismen (mekanismen). Den senare reducerar naturen till den materia som man med ett grovt förfaringssätt låter bli definierad av sina mekaniska egenskaper (volym, täthet, tänjbarhet, osv.); den reducerar de levande varelserna i naturen till mekaniska kombinationer mellan dessa elementära egenskaper (kombinationer av partiklar, korpuskler; atomism). Den reducerar tankeverksamheten till en avsöndringsprocedur och medvetandet till ett bifenomen till fysiologiska eller fysiskt-kemiska processer. Den reducerar det mänskliga till elementära, organiska behov (äta, dricka, osv.). Denna reduktion av det sammansatta till någonting enkelt, av det högre stående till någonting lägre stående, mynnar ut i en ytterligt torftig uppfattning av världen och människan.

Man måste göra den anmärkningen att denna teori som för längesedan blivit övervunnen av fysiken och av naturvetenskapen fortfarande håller i sig inom vissa humanistiska vetenskaper (det kan röra sig om Watsons *behaviorism* — om Spencers, Schaefflés och i synnerhet René Worms'

sociologiska organicism).

Historiskt sett var denna vulgärmaterialism ett barn av 1700-talet. Men alltifrån denna epok sökte de stora materialisterna som Diderot, d'Holbach och Helvetius, på ett dunkelt sätt komma över (*dépasser*) den obearbetade mekaniska åskådningen — låt vara att de nästan alltid återföll till densamma; ibland uppfattade de naturen som ett oändligt sammansatt helt snarare än som en summa eller ett konglomerat av isolerade och mekaniskt bestämda partiklar. Fastän detta ännu inte helt stod klart för honom (och fastän inflytandet från Lucretius återfinns lika väl i hans som i Spinozas verk) ser redan d'Holbach i naturen ett ”stort helt”; enligt honom utgör människan likaså en helhet som kännetecknas av ett väsen (*essence*), en organisation, vilket placerar in henne i en rangordning (*ordre*) som en särskild klass, vilken skiljer sig från djurrikets klass” i kraft av de egenskaper som man kan upptäcka hos henne; ty ”alla särskilda naturer” är organiserade på sitt särskilda sätt, trots att de är beroende ”av det allmänna systemet, av den allomfattande naturen” i vilken den ingår som ett led, och ”som allt existerande med nödvändighet står i förbindelse med”.²⁶

Diderot har skrivit på ett än tydligare sätt: ”Allting förändras, allting förgås, det är bara det hela som blir kvar. Världen får sin början och sitt slut utan uppehåll; den är i varje ögonblick vid sin början och vid sitt slut; det har aldrig funnits och kommer heller aldrig att finnas någon annan värld. I denna omätliga ocean av materia finns det inte en enda molekyl som liknar någon annan, inte en enda molekyl som för ett enda ögonblick liknar sig själv. *Rerum novus nascitur ordo*, se där dess eviga insegel ...”²⁷

Ur sin materialism, som redan i vissa stunder och på vissa punkter gav en föraning om dialektiken, kunde Diderot härleda en lära om det mänskliga umgänget, om den allmänna lyckan, och inte något försvar för egoismen. ”Vi kommer utan uppehåll att förehålla våra barn hur oföränderliga mänsklighetens lagar är och hur ingenting kan undandra sig dessa; och vi kommer att få beskåda hur denna känsla av universell välvilja, som omfamnar hela naturen, spirar upp i deras själar ... Dorval, ni har sagt mig hundra gånger om, att en känslig själ inte på något sätt skulle kunna vända sitt ansikte mot det allmänna systemet av kännande varelser utan att å det starkaste eftertrakta lyckan, utan att bli deltagande i detta system”, säger Constance till Dorval i *Le fils naturel* (Den oäkta sonen, akt IV, scen 3). Ett studium av Diderots materialism skulle kunna mångfaldiga citat av ett lika betecknande slag.

Om materialismen hos 1700-talets stora tänkare då och då kunde övervinna vulgärmaterialismen — i betraktande av den omätliga naturen som ett organiskt och levande helt, av det mänskliga som någonting väsensbetingat (*essence*), som en underavdelning (*ordre*), som en särskild totalitet med egna lagar men ändå oskiljaktig från det hela — i hur mycket högre grad stämmer då inte detta på den dialektiska materialismen ...!

Långt innan Nietzsche och på grund av sin större samhällstillvändhet på ett betydligt mera konkret sätt har Marx haft ”sinne för Jorden”. Hans materialism anammar den jordiska och köttsliga människan och accepterar henne sådan hon är ur alla sina mångfaldiga aspekter. Han tar hänsyn till de givna biologiska, fysiologiska och antropologiska förutsättningarna. I hans ögon är människan ”en naturlig varelse”, given som sådan.

Betyder då detta att tänkandet och medvetandet, det mänskliga själslivet inte finns till för den

²⁶ d'Holbach, *Système de la nature*, vol. I, s. 11, London 1780. [d'Holbachs huvudarbete, *Naturens system*, utkom f.f.g. år 1770. ö. a.]

²⁷ *Rêve d'Alembert* (d'Alemberts dröm), ed. la. Pléiade, s. 924. [Rerum novus nascitur ordo, ”en ny tingens ordning framföds”. Ö. a.]

dialektiska materialismen eller bara är en sorts ”bifenomen”? — Inte alls! Tanken utgör någonting verkligt; och just därför att den är någonting verkligt så föds, växer, utvecklas den och kommer måhända någon gång att gå under och dö liksom det mänskliga släktet med den ... Hos individen och släktet, hos människan, uppträder tankeverksamheten som en naturlig och specifik egenskap; det går inte att avskilja den från vad som i övrigt är kännetecknande och säreget för människosläktet, hjärna, hand, upprätt ställning, osv. Att tänkandet styrks, befasts och befrämjas i den kamp mot naturen ur vilken den uppstått rättfärdigar inte att det skiljs ut från denna. Det åligger den allmänna antropologin att studera de faktiska betingelserna för denna uppkomst i en skala omfattande hela människosläktet; det åligger psykologin och pedagogiken att studera dessa betingelser hos individen. Varför förlänger människan sin organiska utveckling med en social utveckling på ett sådant sätt att den organiska utvecklingen i egentlig mening tycks avstanna med denna och för denna? Varför förlänger hon sin egen kropp med instrument (medan däremot djurets verktyg ingår som en integrerande del i dess egen kropps-konstitution) — på vilket sätt förvandlas det mänskliga medvetandet till möjlighet att handla, till herravälde över naturen, tillväxande aktivitet som mer och mer fjärrnar sig från den passiva inställningen inför naturen? Detta är ännu en gång antropologins allmänna problem. Metafysiken föreger att den löser frågan genom ett absolut dekret och att den framställer en andlig substans som ett faktum; materialismen nöjer sig med studiet av fakta och inhämtar här liksom annorstädes fakta i deras inbördes förhållande, i förbindelsen mellan dem och i deras framtid.

Alltnog är tanken någonting verkligt och till den grad verkligt att den i förstone uppträder som en illusorisk funktion på samma gång som en funktion av sanningen. Det stora antalet och variationsrikedomen av metafysiska, religiösa, etiska och politiska doktriner visar ganska väl att det hos människan funnits en verkligt ideologisk funktion — en samhällsfunktion som lämpligen också borde studeras med tanke på födelse, utveckling och utdöende.

Hur uppstod förnuftet? I en dubbel kamp å ena sidan mot naturen runt om människan och i henne själv, mot den råa instinkten, mot det spontana — och å andra sidan mot det illusoriska, mot ideologin, allt från magi till metafysisk fantasiförmögenhet. Denna konflikt har emellertid ingenting av evighet över sig; den blir löst å ena sidan av förnuftets seger över ideologins bländverk och å andra sidan av segern över naturen, en seger som bär en djupgående försening med den senare i sitt inre. Förnuftet kan vara herre över naturen i människan och runt om henne bara om det äger *kunskap* om denna natur, och om det *erkänner* sin egen förbindelse med denna natur, ur vilken det själv framsprungit under loppet av en naturlig utveckling.

Den dialektiska materialismen visar på så vis hur den förenar *dialektiken* (studium av konflikter och motsättningar vad gäller den inbördes relationen mellan de förhållanden som är för handen) och *materialismen*. Den förenar dem på ett oupplösligt sätt genom att återfinna dem i nakna fakta, i människans utveckling, en utveckling vars på en gång *materiella* (organiska) tekniska, ekonomiska betingelser) och *dialektiska* (mångfald av konflikter) karaktär avslöjar sig för varje undersökning som metodiskt undviker att isolera fakta från varandra eller från processen som helhet (*totalité*).

Den dialektiska materialismen är en förlängning av den äldre rationalismen med det förbehållet att den övervinner denna och eliminerar dess begränsade och negativa aspekter. Den överger den enkelspåriga uppfattningen av det universella förnuftet som något som finns inuti individen och lägger fram det i dess konkreta allmängiltighet, nämligen som mänskligt förnuft, som en historisk och social landvinning för människan. Den upphör med att avskilja förnuftet från naturen, från praktiken, från livet. Slutligen undviker den att privilegiera den eller den aspekten av den totala människan och att bestämma vad som är mänskligt utifrån en enda av dessa aspekter. Vad är var

och en av vetenskaperna? Den är människan, som uppnår medvetande om naturen och sin egen natur, och som upptäcker en aspekt, en beståndsdel, en grad av verklighet. Vad är alltså den totala människan? Varken fysisk, fysiologisk, psykologisk, historisk, ekonomisk eller social på något exklusivt eller ensidigt sätt; hon är allt detta och långt mer än summan av dessa beståndsdelar eller aspekter: hon utgör deras enhet, deras totalitet, deras framtid. Människan låter sig bestämmas av kunskapen, av vetenskaperna, av det som upptäckts av vetenskaperna; men vetenskaperna låter sig inte bestämmas av annat än den handlande och tänkande människan. I motsats till den gamla positivistiska vetenskapsåskådningen (*scientisme*), som lät sig nöja antingen med oskicket att privilegiera den eller den vetenskapen och betrakta allting ur exempelvis fysisk eller matematisk eller biologisk synvinkel — eller också att betrakta allting som en hopsummering av de resultat som de olika vetenskaperna uppnått — i motsats till denna sätter den dialektiska materialismen människan i centrum för sin verksamhet; men det rör sig om människan i vardande, den människa som danar sig själv med kunskapens hjälp och som uppnår kunskap om sig själv i den egna utvecklingen.

II — Ekonomins område

Här följer som ett exempel vederläggningen av marxismen vid en offentlig föreläsning år 1947 i en större stad i sydvästra Frankrike:

”Låt oss anta att en bågare i ciselerat guld och en bågare av järn krävt samma arbetsinsats. Om Marx hade rätt skulle de två bågarna vara av samma värde, vilket är absurt; följaktligen är den marxistiska värdeteorin absurd ...”

Eftersom denna sorts argumentering är ytterst utbredd förtjänar den ett kort bemötande. Den försummar några väsentliga punkter.

För det första: Marx har uttryckligen uteslutit de konstnärliga arbetsprodukterna, produkterna av den strängt individuella och kvalitativa verksamheten ur sin teori om arbetsprodukterna. Vad beträffar dessa produkter bestäms deras ”värde” av deras sällsynthet, av deras undantagskaraktär — av deras estetiska kvalitet — av den subjektiva uppskattning som deras eventuella köpare visar gentemot dem, alltså av de psykologiska motiven hos denne köpare (av de marginella uppoffringar som han får ålägga sig själv för inköpet av föremålet, osv.). Vad dessa föremål beträffar, men endast vad just dem beträffar, finner vi den ”psykologiska” värdeteorin grundlagd. Marxismens motståndare missbrukar ofta detta och utsträcker den begränsade zonen av kvalitativ produktion, för vilken denna psykologiska teori äger en mening. (Det är ganska skrattretande att denna rent psykologiska teori för den officiella politiska ekonomins räkning alldeles utmärkt låter sig tillämpas på den svarta marknaden!). Den marxistiska teorin om värdet, som bestäms av den socialt nödvändiga, genomsnittliga arbetstiden, kan appliceras — Marx har upprepade gånger sagt det — bara på de föremål som resulterar ur ett socialt arbete, alltså på marknadsproduktionen, på produktionen av seriemässigt reproducerbara föremål.

För det andra: Marx har i sin *Kritik av den politiska ekonomin* liksom i den första boken av *Kapitalet* lagt stor vikt vid det faktum att föremåls försäljningsvärde inte bestäms av den individuella arbetstiden (den kvalitativa tiden, den enskilde, mer eller mindre skicklige arbetarens, den mer eller mindre välutrustade arbetarens tid) utan av *den socialt nödvändiga, genomsnittliga arbetstiden* för att framställa föremålet. Med utgångspunkt från den givna utrustningen och organisationen av en socialgrupp liksom från det givna medelvärdet av skickligheten hos de enskilda personer som konstituerar denna grupp, förfogar densamma, som helhet betraktad, över en viss produktivitet. Naturtillgångarna (jordens och dess innanmätes rikedom eller fattigdom, de naturliga kraftkällorna) faller in under detta produktivitetsbegrepp. Vi har

tidigare analyserat detta trefaldiga (naturliga, tekniska, sociala) grundbegrepp. Varje föremål representerar ett stycke social arbetstid — ett resultat av gruppproduktiviteten tagen i sin helhet.

Den marxistiska värdeteorin kan bara tillämpas i de fall då arbetets sociala karaktär förenar sig med dess individuella och kvalitativa aspekt. Den är inte någon mekanisk teori, som enligt sina upphovsmän skulle låta sig tillämpas på vilket föremål, på vilken produkt som helst under vilka förhållanden som helst. Den är en historisk teori som på ett märkvärdigt sätt finner tillämpning på den *industriella* produktionen därigenom att den visar på vad sätt denna industriella produktion uppkommer och utvecklas med början i familjeproduktionen, hantverksproduktionen, osv. Det är därför som marxismens motståndare hämtar sina argument från den artistiska produktionen eller från den begränsade familje- och hantverksproduktionen, inom vilka arbetets individuella och kvalitativa karaktär vinner överhand eller förblir mer kännbar än dess sociala, kvantitativa och generella karaktär.

Men under det att de rent teoretiska kritikerna framhårdar med att vända olika psykologiska värdeföreställningar mot marxismen låter sig praktiker och tekniker i länder med industriell massproduktion inte bedras av detta. De tillämpar, förmodligen utan att veta om det, resultaten av den marxistiska analysen, och de finner därvid i den genomsnittliga arbetstiden (den socialt nödvändiga arbetstiden för framställandet av det eller det föremålet) det *gemensamma måttet* för de skilda arbets- och produktionsinsatserna. De jämför dem med varandra och kalkylerar på så sätt (kvantitativt) de förhållanden som råder mellan produkterna. Detta är vad som står att läsa i en bok om den amerikanska ekonomin: ”Jag har framför mig en studie över bilindustrin i USA ... På en av dess synnerligen fullständiga tabeller gör författaren en jämförelse mellan kilopriset på de viktigaste råvarorna i de två länderna [Amerika och Frankrike] på samma sätt som vi inom kort kommer att göra det för de löpande livsomkostnaderna i arbetstimmar ...”. Detta tillvägagångssätt tillåter oss att beräkna avståndet mellan arbetsproduktiviteten i USA och samma produktivitet i Frankrike. Avkastningen förhåller sig ibland som 5 till 1 (vad gäller det ursprungliga råmaterialet för vars utvinnande naturens rikedom och ävenså den maskinella utrustningens förbättringar spelar en betydande roll). ”Om vi vänder oss till de fabrikstillverkade produkterna kan vi beskåda hur avståndet krymper ... Varje kilo maskindrivet fordon krävde år 1939 2 timmars och 25 minuters arbete i Frankrike mot noll timmars och 68 minuters arbete i USA, det vill säga ett förhållande med 3,3 som jämförelsetal, år 1946 uppgånget till 6,15.” Inom det senare området kommer sig, uppger författaren, skillnaden i arbetsproduktivitet i USA och Frankrike inte av naturtillgångarna, inte ens enbart av någon skillnad i de tekniska framställningsmetoderna, utan den härrör också från en skillnad i arbetets *organisation* (och man kan här se de ideologiska fenomenens framträdande roll vid förklaringen av ett visst motstånd i Frankrike mot det vetenskapliga organiserandet av arbetet ...) ²⁸

Hur det än må förhålla sig med den saken skulle författarna till dessa undersökningar måhända bli nog så överraskade om de fick höra att de tänker i enlighet med marxistiska riktlinjer. De är ju för övrigt inga marxister, eftersom de inte drar *konsekvenserna* av värdeteorin, erkännerligen *mervärdeteorin* (om *överskottsarbetet*), det vill säga om löntagarklassens försäljning av sin egen arbetskraft till den klass av människor som genom privat äganderätt är i besittning av produktionsmedlen. Det vore intressant att på papperet räkna ut de resurser för sitt livsuppehälle som arbetaren förbrukar i ”arbetsminuter” under de förutsättningar som ovan angivits; att fastställa ”arbetsvärdet” i hans egen lön; att på detta vis ådagalägga under hur lång tid dessa arbetare i medeltal arbetar för sin egen räkning och under hur lång tid de använder sitt arbete för kapitalist-

²⁸ Se P. B. Wolff, *Verkstäder i USA*, Paris 1947.

klassens räkning; att sålunda jämföra arbetskraftens värde²⁹ med det värde som skapas av arbetet; att således fastställa vad Marx benämner *utsugningsgraden*. Men författarna till dessa undersökningar har tankarna på annat håll. När de kalkylerar det framställda föremålet i arbetsminuter dividerar de en summa arbetstimmar i medeltal med den sammanlagda massan av producerade föremål. När de studerar livsomkostnaderna dividerar de totallönen, värderat i pengar, med priset på det eller det föremålet, sägandes: ”Ett klädesplagg är värt en viss summa som är jämförbar med en godtycklig del av månadslönen och är följaktligen värt lika många arbetstimmar.” Dessa ekonomer uppmärksammar inte att de smusslat bort ett fundamentalt problem, nämligen detta att ”arbetsminut” och ”arbetstimme” inte äger samma innebörd i den första kalkylen som i den andra; ty i den andra kalkylen åsidosätter de det produktiva elementet i arbetarens arbete medan de i den första kalkylen bara befattar sig med denna produktivitet. De känner inte till att Marx påvisat hur lönens penningform ”döljer det verkliga förhållande” som ligger underförstått i löntagarnas position, ”smusslar undan” den avlönades överskottsarbete,³⁰ och att det bara är ”i det borgerliga samhällets ytskikt”, i dess ideologi, i dess ytliga fenomen och dess psykologiska uppenbarelse som ”arbetarens lön uppträder som priset på arbetet” på så sätt att hela hans arbetsinsats ”förefaller vara betalt arbete” och på så sätt att ”uppdelningen av arbetsdagen i överskottsarbete och nödvändigt arbete” (för arbetarens livsuppehälle nödvändigt arbete) fullständigt försvinner.

För det tredje: låt oss komma tillbaka till den invändning som gjordes utifrån värdet av den i guld ciselerade bägaren. Marx har visat på vilket sätt de förädlade metallerna representerar just värdet i allmänhet och övergår till att bli den generella *motsvarigheten* till alla marknadsvärden. Varför? Därför att de i sig själva har ett värde. Och det har de inte för att de är vackra eller sällsynta utan för att de är resultatet av ett socialt arbete. Utvinnandet av ett gram guld, transporten av det, osv., representerar en större grad av socialt arbete i medeltal än utvinnandet av ett gram järn. (En motsvarighet till och bekräftelse på denna analys återfinns om man studerar de i guld uttryckta handelsvärdenas variation, följaktligen också variationerna i arbetsproduktiviteten vid guldgruvorna.)

Låt oss i förbigående notera en ofta förekommande sammanblandning mellan *dirigismen*³¹ och *planhushållningen*. Den ekonomiska dirigismen har ofta lagt marxismen till last, något som är helt felaktigt. Planhushållningen har betydelse för produktionen; den inbegriper undertryckandet av det privata ägandet av de stora produktionsmedlen, dessas integrering i Staten och slutligen och framför allt förvaltandet av denna Stat i enlighet med de arbetande klassernas intressen. Sådan är enligt Marx den marxistiska uppfattningen av planhushållningen i ett socialistiskt ekonomiskt system, som på ett rationellt sätt utvecklar de produktiva krafterna och arbetsproduktiviteten jämsides med köpkraften hos de stora massorna. Å andra sidan är det bekant utifrån en dyrköpt erfarenhet, att dirigismen slår sig till ro med organiserandet av distributionen på byråkratisk väg; att den fogar in en kontrollerande apparat gällande *distributionen* i en odemokratiskt förvaltd Stat; att den går ut på att denna distribution underställs privata intressen och alltså att knappheten och de höga priserna på produkter organiseras till förfång för dem som arbetar och producerar.

²⁹ Marxisterna använder uteslutande detta uttryck. Uttrycket ”arbetsvärde” eller ”arbetets värde” är omarxistiskt just därför att det inte påvisar att *utbudet av arbetskraft* är en vara som *betingar ett bestämt pris* på marknaden under den kapitalistiska produktionsprocessens gång.

³⁰ Jfr *Kapitalet*, III, s. 240.

³¹ Dirigism, ekonomiskt system innebärande kontroll och styrning av produktionskanalerna, i politiskt avseende ett system i vilket centralorganet (Staten, partiet, regeringen, osv.) utövar ledande och beslutsfattande makt över det ekonomiska området. Ö. a.

III — Sociologins område

Marxismens motståndare vacklar mellan två motstridiga positioner och går illa iland med att formulera nånting på ett klart sätt, än mindre med att bevisa att de har rätt.

Somliga av dem reducerar den sociala verkligheten till *subjektiva* förhållanden mellan enskilda personers medvetanden; detta är innebörden i *interpsykologin* (representerad särskilt av Tarde³²); andra föreställer sig den sociala verkligheten som en *objektiv* verklighet, vilken alltså vore beroende av eller rentav transcendent i förhållande till de enskilda personernas medvetanden, alltså som en substans, ett metafysiskt väsen (*être*); detta är Durkheims uppfattning.³³ Emellertid är det marxismen som ställer upp problemet på rätt sätt och som med rationella medel löser detta problem om den sociologiska verkligheten. Den analyserar de *praktiska* förhållandena mellan människa och natur och mellan människa och människa. Då dessa förhållanden är av praktisk art är de inte beroende av individernas medvetande; de är inte av subjektiv art; men å andra sidan besitter de inte den råbarkade och helt utomstående objektivitet som man finner hos ett ting, hos en substans. De står inte främmande inför handlande och levande enskilda personer (i så motto att där det gör så kan alienationsteorin förklara denna relativt utanförstående kvalitet (*extériorité*). Dessa förhållanden utgör resultatet av den reella växelverkan från man till man i förbund med förutsättningarna för deras verksamheter. De låter sig alltså studeras på vetenskaplig väg och kan ingalunda undandra sig förnuftbedömningar, varken som flyktigt subjektiva själstillstånd eller som transcendentia verkligheter eller substanser. Vad historien beträffar finns det många historiker som föreställer sig historien som en sky av enskilda fakta, som ett kaos av anekdoter utan enhet eller lagbundenhet. Andra bemödar sig om att föra in en enhetsprincip i detta kaos enligt axiom eller schematiska uppställningar som etablerats på förhand och tryckts ner över dessa fakta. I motsats härtill visar marxismen hur det genom växelverkan mellan de i ett givet moment handlande individerna uppstår en global, det vill säga social och historisk effekt; och den visar hur denna samhällsproceduren utvecklas i enlighet med lagarna om framtiden som en naturlig process. Den undgår alltså de svårigheter som vidlåder de två *ensidiga* uppfattningarna av samhället och historien. Den dialektiska metoden tillåter ett studium av historiska och samhälleliga fakta sådana de själva föreligger genom att den utan förvrängningar framställer historiska eller samhälleliga fakta som någonting som är ”möjligt att förstå”, som är tillgängligt för den metodiska och rationella forskningen. Den uppställer inga andra axiom än detta att det finns en förbindelse mellan faktiska motsättningar, växelverkan och framtid. Är inte detta det uppenbara villkoret för en förståelse av samhälleliga och historiska fakta — ett villkor som marxismen inte pressar på dem utifrån eller *a priori*,³⁴ utan som den återfinner och utforskar i själva fakta?

På detta område gör den utomordentligt invecklade polemiken bruk av två räckor av motsägande argument gentemot marxismen. I det ena fallet gör man gällande att den historiska och sociala verkligheten — den mänskliga verkligheten i en allmän mening — visar sig vara alltför sammansatt, föränderlig och individuell för att låta sig omfattas av någon vetenskap; marxismen, som vill vara en vetenskap, skulle alltså låta den gå sig ur händerna. — I det andra fallet gör man gällande att den mänskliga verkligheten kan eller skulle kunna förstås med hjälp av förnuftet (vetenskapen); men att marxismen kommer till korta i detta företag därför att den inte är någon vetenskap utan en politisk position, ett handlingsmässigt ställningstagande, enligt somliga rentav

³² *Gabriel Tarde (1843-1904)*, fransk sociolog, en av grundläggarna till socialpsykologin, särskilt kriminologi och masspsykologi. Ö. a.

³³ *Emile Durkheim (1858-1917)* fransk sociolog som bl.a. — i motsats till Marx och Engels — ansåg att ideologin uppstår inte ur det sociala utan ur det individuella. Ö. a.

³⁴ *A priori*, på förhand, utan föregående eller efterföljande empirisk undersökning av erfarenheten. Den ”aprioristiska” åskådningen sammanfaller ofta med den idealistiska (ex.: Kant, romantiken, Platon). Ö. a.

en politisk ”myt”. Kanske kan föreliggande studium trots sin korthet ha givit tillräckliga prov på hur marxismen finner en framkomlig väg mellan dessa två motsägande system av värderingar. Den banar sig fram just därför att den *löser upp* denna motsägelse. För dem som inte är materialister eller dialektiker framträder den historiska och sociala verkligheten antingen som något som låter sig reduceras till enskilda, anekdotiska eller föränderliga fakta av alltför invecklad art för att de skall kunna fattas av förnuftet — eller också som en substantiell, yttre, brutalt objektiv verklighet som undandrar sig om inte förnuftet så dock handlingsförmågan.

Marxismen undgår detta dilemma och löser upp motsägelsen. Den bär fram ett mer övergripande och djuptgående begrepp om objektiviteten. Kunskapens objektivitet innebär inte att man eliminerar den tänkande och handlande människan; tvärtom. Det är i och med sitt aktiva förhållande till realiteterna som människan kan genomtränga dem, gripa dem i deras framtidutveckling genom att själv inlemmas i denna tillblivelseprocess, och i och med detta förstår hon sakernas läge genom att hon förändrar dem. I själva verket svarar den grovhuggna uppfattningen av objektiviteten mot en mekanisk åskådning, mot en ensidig determinism; vid utforskandet av den levande människan ger den plats åt allehanda spekulativa fantasier på grund av det enkla faktum att den utesluter medvetandet och människan från en vetenskapsvärld, som reducerats till en död mekanism. Denna uppfattning finner man att redan naturvetenskaperna övervunnit. Den dialektiska materialismen kan konstatera detta övervinnande; den utsträcker denna landvinning i det moderna tänkandet till historien och till sociologin.

IV — Politikens område

På det politiska planet är de polemiska inläggen alltför känslöbetonade, aktuella och betydelsefulla för att man skall kunna börja med ett studium av dem och få någon behållning av det. Sanningen att säga är det hela det politiska livet sedan sjuttiofem år tillbaka i tiden som läsaren borde studera om han skulle vilja sätta sig in i diskussionerna kring marxismen.

En enda anmärkning: i allmänhet betraktar motståndarna till den politiska verksamhet, som inspirerats av marxismen, denna verksamhet i isolering och de söker mera sällan förstå den, ett utslag av deras doktrinära argumentation. Detta metodfel fördärvar nästan alla diskussioner.

Dialektiken (teori om vardandet) utsäger till exempel att verklighetsmaterialet och alltså de historiska situationerna förändras; den visar att den handling, som inte införlivas med framtiden i sådant fall och med hänsyn till situationen är en handling, förutbestämd att misslyckas. Den av marxismen inspirerade politiska handlingen uppvisar således å ena sidan en djupgående kontinuitet i fråga om analysmetod och vad gäller ändamålen (det är hela tiden fråga om att handla på grundval av mänskliga förhållanden i linje med deras framtida möjligheter i avsikt att omforma och organisera dem på ett förnuftigt sätt); men den uppvisar till gengäld en ständig förändring vad beträffar *medlen*, vad beträffar de för stunden utfärdade parollerna ... Historikern känner till att varje handlingsmänniska alltid går tillväga på detta sätt med mer eller mindre fint utvecklad förmåga att urskilja de framtida situationernas växlingar; historikern känner likaså till att många misslyckanden kan förklaras av en oförmåga till urskillning, av en stelbent inställning till framtiden, av fasthållandet vid direktiv som gjorts förlegade av händelseutvecklingen. Återigen beundrar man urskillningsförmågan, smidigheten hos en Richelieu eller en Napoleon; återigen förebrår man dem — i efterskott deras misstag, deras bristande anpassningsförmåga, deras stelbenthet. Dessa stora män känner emellertid inte handlingens och vardandets dialektik annat än på empirisk och vilseledande stråt. I marxismen blir denna kännedom rationell; den marxistiske dialektikern säger öppet ifrån: ”Jag handlar i avsikt att uppnå samma mål, men jag förändrar medlen. Jag uppträder inte på samma sätt klockan sex på kvällen vintertid som klockan

sex på kvällen sommartid ...!” Men det inträffar att man tillvitar marxisterna för att de öppet och medvetet rationellt gör vad alla människor gjort och fortsätter att göra på ett vilset, empiriskt sätt. Eftersom man tvivelsutan misslyckas med att uppfatta förbindelsen — som enligt marxismens bekräftelse är rationell — mellan lärobyggnad och handling, riktar man klagomål mot deras medvetenhet om tingens ombytlighet. Man anklagar dem för att dölja de ondaste uppsåt (som om ändamålen, syftena med handlingen inte vore skrivna i klartext eller väldefinierade alltsedan Marx!); slutligen upprepar man dunkla och olösliga problem angående det trots allt förnufts-mässiga förhållandet mellan ”mål’ och ”medel” utan att vilja förstå att det *för en marxist är målet som dömer över medlen*.

Måste det nödvändigtvis sägas att den marxistiska metoden utger sig för att vara rationell, något som inte betyder att den är ofelbar? Att misstag och misslyckanden är någonting fullkomligt möjligt för det mänskliga förnuftet på såväl människans som naturens område? Att det också på detta område är nödvändigt att erfarenheten danar förnuftet, att fakta och tänkande ingår i en form av samarbete och förenas till en och samma verksamhet? Att kunskapen om de motsägelsefulla mänskliga relationerna och att ingripandena i dessa förhållanden — lösningarna av de problem som dessa ställer upp — vinner framsteg tvärsigenom alla trevande försök? Att även om den marxistiska handlingsmänniskan vill bli ingenjörutbildad på samhällskrafterna, har hans strävande mot större medvetenhet och effektivitet ingen möjlighet att förläna honom någon mirakulös makt? Och slutligen att varken hans framgångar eller motgångar bör tolkas som ett utslag av någon sorts ockulta krafter

Marxismens motståndare har ofta försökt sig på att vederlägga den ena eller den andra punkten (exempelvis värdeteorin eller Statsläran). De har sällan förgripit sig på helheten, det vill säga på marxismen som *världsåskådning*. Hur kommer det sig? Utan tvivel beror det på att de varit okunniga om den. Och det kan man knappast förebrå dem för. För marxisterna själva har marxismen först långt om länge uppenbarat hela sin vidd. Marx framlade aldrig den nya världsåskådningen i sin lära. Han har ofta givit blott antydningar om de väsentliga problemen. Han har utvecklat betydelsefulla punkter (såsom teorin om kapitalet), men dessa låter sig inte med den faktiska verklighetens rätt avskiljas från mera allmänna och metodologiska frågor. Självfallet är marxismen först och främst att söka hos Marx; men det är av betydelse att man här inte söker efter något tillslutet, avslutat system, att man inte tar Marx' texter alltför bokstavligt, som döda texter. Den världsuppfattning vid vilken Marx fäst sitt namn är själv stadd i vardande, på väg att ständigt berikas och fördjupas. Och det är precis på det sättet som den inte behöver uppträda som en tidsströmning vid sidan av den allmänna kulturen eller de olika kulturområdena i världen av idag.

Motståndarna till marxismen har för övrigt numera övergivit sina försök att vederlägga den bit för bit, fragment för fragment. Det projekt som för ögonblicket är på modet är det att *övervinna marxismen*.

Detta projekt innebär först och främst att just tiden för den fragmentariska polemiken idag själv blivit övervunnen. Vad som anmäler sig till undersökning är marxismen, tagen i dess helhet — i dess egenskap av världsåskådning.

Vad menas med denna formulering: övervinna marxismen? Det räcker inte med att lansera formeln. Det skulle också behövas att man genomförde projektet. Var befinner sig den världsåskådning som skulle kunna övervinna marxismen? Den ser man inte skymten av. Det är bara den kristna uppfattningen av världen som har en vidd och ett omfång som medger att den kan sätta upp sin lära mot marxismen; men man kan inte bli riktigt klok på i vilket avseende eller på vilket sätt thomismen skulle övervinna marxismen! I själva verket har de som lovat att

övervinna marxismen förstått ett ideologiskt behov, nämligen att göra slut på att man ständigt hakar upp sig på detaljerna; men de har inte lyckats fullfölja sitt program utan de har i verkligheten åter hamnat i den fragmentariska polemiken...

Men kanske vill man med detta säga att allt inte blivit sagt av Marx — I så fall finns det inget påstående som man kan vara mera överens om. Marx har exempelvis analyserat Kapitalet; det återstod och det återstår fortfarande att analysera de kapitalistiska systemen i världens olika länder med alla dess särpräglade strukturer, konkreta egenskaper, utvecklingsstadier, skilda sektorer, de statsformer som ansluter sig till dem, osv. Det återstår också att i den nuvarande situationen analysera kapitalismens kris, denna kris som tillkännagavs av Marx men vars konkreta livsbetingelser han inte kunde beskriva eller förstå eftersom den vetenskapliga förutsägelsen inte kan sammanblandas med vad det nu skulle vara för profetisk gudagåva!

Om det alltså är i denna bemärkelse som man vill ”övervinna marxismen” — genom en analys av nya fenomen och händelser — då finns det ingenting att invända. Men hur skulle man kunna analysera den moderna världens framtid med allt vad den har av originella egenheter utan att utgå ifrån Marx? Utan att använda hans metod? Och så länge man inte funnit någon ny metod, något som varken tycks ha gått i uppfyllelse eller vara på väg att uppfyllas?

Projektet att övervinna marxismen har måhända inte så stor mening eller så stor framtid, eftersom marxismen är den värld-åskådning som *övervinner sig själv*.

Den övervinner sig själv inte i ordets ytliga bemärkelse — genom oupphörlig och förhastad revidering av principerna och metoden — utan i dess verkliga bemärkelse, genom fördjupande och berikande. Alla vetenskaper utvecklas på detta vis genom att övervinna sig själva; vilket inte är liktydigt med omstörtande kaos annat än för vetenskapens mest ytliga motståndare. Övervinnandet är i raka motsatsen till detta liktydigt med en ständig *integrering* av vad som uppnåtts av de nya landvinningarna, en förståelse inför nya fakta i kraft av det utvunna vetandet och den utarbetade metoden, en mer eller mindre snabb fortplantningsprocedur som följer på de olika stadierna av denna vidareutveckling.

I denna mening, och för att avsluta denna undersökning med en uppenbar paradox, kan man ställa följande fråga: ”Hur skall man övervinna en världsuppfattning som i sig själv innesluter en teori om övervinnandet? Och som uttryckligen strävar efter att befinna sig i rörelse eftersom den är en teori om rörelsen? — Och som i den mån den omvandlar sig, genomgår denna omvandling enligt de inre lagar som gäller för dess fortsatta utveckling?”

Lästips – böcker om marxismen

Hal Draper & E Haberkern: [Marx/Engels om "Krig och revolution"](#)

Per Månsson: [Från Marx till marxism. En studie av Karl Marx och marxismens framväxt](#)